

**TÜRKİYE’DE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI
OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARININ
İNCELENMESİ**

(21 TEMMUZ 2016-19 OCAK 2017)

Büşra Yeşim ASLANTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

Ağustos, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ
SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARININ
İNCELENMESİ (21 TEMMUZ 2016-19 OCAK 2017)

Hazırlayan
Büşra Yeşim ASLANTAŞ

Danışman
Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Olağanüstü Hâl Uygulamalarının İncelenmesi (21 Temmuz 2016-19 Ocak 2017 Dönemi)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19.08.2019
Büşra Yeşim ASLANTAŞ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

ÖZET

TÜRKİYE’DE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARININ İNCELENMESİ (21 TEMMUZ 2016-19 OCAK 2017)

Büşra Yeşim ASLANTAŞ

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Ağustos 2019

Danışman: Prof.Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

Olağanüstü yönetim usulleri veya olağanüstü hâl rejimleri devletin, hukuk düzeninin olağan kurallarıyla üstesinden gelinmesine imkân olmayan olağanüstü bir tehdit veya tehlike karşısında başvurduğu usullerdir. Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) tarafından 15 Temmuz 2016 günü düzenlenmiş olan darbe girişiminin ardından 21 Temmuz günü olağanüstü hâl ilan edilmiştir. 7 kez uzatılmasının ardından 18 Temmuz 2018’de toplam 2 yıl (730 gün) süren olağanüstü hâl süreci sonlanmıştır. Bu tez çalışmasında 21 Temmuz 2016 ile 19 Ocak 2017 tarihleri arasındaki 2 dönem boyunca yürürlükte kalan olağanüstü hâl uygulamaları ele alınmıştır.

Bu çalışma 15 Temmuz darbe girişiminin bilimsel açıdan incelenmesi; toplumsal, hukuki, siyasal, iktisadi, kültürel sonuçlarının yanı sıra darbeye teşebbüs eden kişi ve kurumların bilimsel verilere göre aydınlatılması; darbe girişimi sonrasındaki sürecin olağanüstü hâl kapsamında ele alınması, 21 Temmuz 2016-19

Ocak 2017 d6nemlerinde çıkan kanun h6km6nde kararnameleri incelemesi ve T6rkiye tarihinde yaşanan diğer olağan6st6 haller ile karşılaştırılması temel amacından yola çıkılarak tasarlanmıştır.

Bu alışma sonucunda bir temel hak ve 6zg6rl6kleri kısıtlama y6ntemi olan olağan6st6 halin, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında etkin bir şekilde kullanıldığı g6r6lmektedir. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin, T6rkiye'de daha 6nce hiç rastlanmamış, kendine 6zgu niteliklere sahip bir darbe teşebb6s6 olması dolayısıyla, sonrasında ortaya çıkan OHAL uygulamaları da diğer OHAL'lerden farklı olarak daha derin ve k6kl6 etkileri olan sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olağan6st6 h6l (OHAL), 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, darbeler, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, T6rkiye siyasal tarihi

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE STATE OF EMERGENCY REGIMES AFTER 15TH JULY COUP ATTEMPT IN TURKEY (21 JULY 2016-19 JANUARY 2017)

Büşra Yeşim ASLANTAŞ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION**

August 2019

Advisor: Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

Extraordinary management procedures or the state of emergency regimes are procedures in which the state appeals when it faces an extraordinary threat or danger which cannot be overcome by the ordinary rules of the law of the state. The state of emergency was declared on the 21st of July, following the coup attempt which organized on the 15th July 2016 by the Fethullah Terrorist Organization Parallel State Structure (FETO/ PSS). The state of emergency that continued for a total of 2 years (730 days) has ended after extension of 7 times on the 18th July 2018. In this thesis, the state of emergency applications, which were in force for 2 terms between the 21st July 2016 and the 19th January 2017 were addressed.

This study is designed to investigate the July 15 Coup Attempt with a scientific point of view. The purpose was to shed light on the social, legal, political, economic, and cultural consequences of the event according to scientific data and as well as to reveal the individuals and institutions which were involved in the attempt. In addition, the current study examined the statutory decrees under the state of

emergency between the 21st July 2016 and the 19th January 2017 and these were compared with the past state of emergencies in the history of Turkey,

As a result of this study, it was shown that the state of emergency, which is a method of restricting fundamental rights and freedoms, was used effectively after the coup attempt on the 15th July 2016. The Coup Attempt resulted in deeper and more profound effect as it is distinct from past state of emergency applications in the aftermath since it is an event that Turkey has never been encountered before, which has unique qualities as a coup attempt.

Keywords: The state of emergency, the 15th July 2016 coup attempt, coups, the presidential decrees, Turkey's political history

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	xi

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM

1. YÖNETİM KAVRAMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ	3
2. YÖNETİM USULLERİ.....	4
2.1. OLAĞAN YÖNETİM USULLERİ	5
2.2. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ.....	6
2.2.1. Sıkıyönetim.....	7
2.2.2. Seferberlik ve Savaş Halleri.....	8
2.2.3. Olağanüstü Durum/Hâl Uygulaması	9
2.3. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ.....	12
2.3.1. Savaşlar.....	12
2.3.2. Doğal Afetler	13
2.3.3. Tehlikeli Salgın Hastalıklar	14
2.3.4. Ağır Ekonomik Bunalım Halleri	14
2.3.5. Darbeler ve Darbe Girişimleri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

1. DÜNYADA OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI.....	17
1.1. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	17
1.1.1. MÖ 509-27 Yılları Arası Roma Cumhuriyeti'nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	18
1.1.2. Orta Çağ'da (375-1453) Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	19
1.1.3. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	20

1.1.4. Modern Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	22
1.2. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI.....	24
1.3. BAZI ÜLKELERDE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI.....	26
1.3.1. Fransa’da Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	27
1.3.2. Almanya’da Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	29
1.3.3. İngiltere’de Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	30
1.3.4. Amerika Birleşik Devletleri’nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	32
2. TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI	35
2.1. TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ TARİHSEL SÜRECİ	36
2.1.1. Osmanlı Dönemi’nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	36
2.1.2. Kurtuluş Savaşı (Millî Mücadele) Dönemi Olağanüstü Yönetim Uygulamaları.....	38
2.1.3. 1923-1960 Arası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	40
2.1.4. 1960-1980 Arası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	42
2.1.5. 1980 Sonrası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 SONRASI 6 AYLIK DÖNEMDEKİ OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI VE SONUÇLARI

1. TÜRKİYE’DE DARBELER VE 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI	50
1.1. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNDE DIŞ ETKENLER	52
1.2. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNDE İÇ ETKENLER.....	56
1.2.1. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ve Paralel Devlet Yapılanması (PDY)	57
1.3. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SÜRECİ	59
1.3.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Hazırlık Faaliyetleri.....	61
1.3.2. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sırasında Yaşanan Olaylar	66
2. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI.....	73
2.1. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ.....	76
2.2. 15 TEMMUZ 2016 SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMASININ SONUÇLARI	86
2.2.1. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Yönetimsel Sonuçları	87

2.2.1.1. Askeri Alanda Yapılan Düzenlemeler	88
2.2.1.2. Emniyet Alanında Yapılan Düzenlemeler	89
2.2.1.3. Yargı Alanında Yapılan Düzenlemeler.....	89
2.2.1.4. Basın Alanında Yapılan Düzenlemeler.....	90
2.2.1.5. Sosyal Politikalarla İlgili Düzenlemeler	90
2.2.1.6. Eğitim Alanında Yapılan Düzenlemeler	90
2.2.1.7. Kamu Yönetimi ve Bürokraside Yapılan Düzenlemeler	91
2.2.2. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Ekonomik Sonuçları.....	93
2.2.3. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Politik ve Hukuksal Sonuçları... 96	
2.2.4. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Toplumsal Sonuçları	101
3. BİR KARŞILAŞTIRMA: 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ ÖNCESİ VE SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI	103
4. YENİ BİR TARTIŞMA: TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ	109
4.1. OLAĞANÜSTÜ DÖNEM CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ	113
4.2. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN YARGISAL DENETİMİ.....	116
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	119
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CNN	: Cable News Network
DAEŞ	: Irak-Şam İslam Devleti
DORA	: Defence of Realm Act- Ülke Savunma Yasası
FEMA	: Federal Emergency Management Agency- Federal Acil Durum Yönetim Kurumu
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GB	: Genel Kurmay Başkanlığı
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
IRA	: İrlanda Cumhuriyet Ordusu
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
JİTEM	: Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
MD.	: Madde
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı

MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OHAL	: Olağanüstü Hâl
OHAL Kanunu	: Olağanüstü Hâl Kanunu
PDY	: Paralel Devlet Yapılanması
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan İşçi Partisi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SGK	: Sahil Güvenlik Komutanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCCB	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
TEM	: Terörle Mücadele
TİB	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TV	: Televizyon
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Türk siyasal hayatı literatürüne bakıldığında; olağanüstü yönetim usulleri, temel hak ve özgürlükler, kanun hükmünde kararnameler ile ilgili çok sayıda çalışma göze çarpsa da; Türkiye'deki olağanüstü hâl uygulamalarının dönemsel bazda yeterince çalışılmamış olması, 15 Temmuz 2016 sürecinin yakın tarihte gerçekleşmiş olması ve bu süreçte ilan edilen olağanüstü hâl ile Türkiye tarihinde yaşanan diğer olağanüstü hâllerin karşılaştırılması bağlamında bir çalışma bulunmaması bu tez çalışmasını alternatif olarak ortaya çıkartmıştır. Mevcut çalışmalar; olağanüstü yönetim usullerinin ilanı, uygulaması, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve durdurulması gibi durumları ele almışken, bu çalışma 15 Temmuz'un arka planını yansıtmaması, 21 Temmuz 2016-19 Ocak 2017 dönemlerinde çıkan kanun hükmünde kararnameleri incelemesi ve 15 Temmuz'da olağanüstü hâl uygulamasının sonuçlarını ele alması yönünden farklılık göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın konusu ve içeriği itibarıyla bir ilk olma özelliği taşıdığı söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı; olağanüstü hâl dönemlerinin ve uygulamalarının analizlerini yaparak, Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yaşanan olağanüstü hâlin Türkiye tarihinde yaşanan diğer olağanüstü hâller ile benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkartarak 15 Temmuz darbe girişimini ve doğurduğu sonuçları daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Bu süreci doğru bir şekilde anlamak ve bilimsel esaslar doğrultusunda yansıtmak tezin nihai hedefidir. Türkiye'de 21 Temmuz 2016 yılında ilan edilen ve 19 Ekim 2016, 19 Ocak 2017, 19 Nisan 2017, 19 Temmuz 2017, 19 Ekim 2017, 19 Ocak 2018 ve son olarak 19 Nisan 2018'de, her biri saat 01.00'de başlamak üzere 3 ay aralıklarla 7 kez uzatılan olağanüstü hâl 730 günün ardından 19 Temmuz 2018 günü yürürlükten kaldırıldı. Bu bağlamda 21 Temmuz 2016'da ilan edilen ilk 3 aylık olağanüstü hâl periyodu ile akabinde 19 Ekim 2016 tarihinde uzatılan 3 aylık periyot olmak üzere toplamda 6 aylık olağanüstü hâl süreci ve uygulamaları incelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde tez konusuyla ilgili yönetim, yönetim usulleri, olağan yönetim, olağanüstü yönetim, sıkıyönetim gibi temel bazı kavramlar ele alınmaktadır. Ayrıca söz konusu kavramların günümüzde algılanış biçimleri,

olağanüstü yönetim usulleri ve olağanüstü yönetim usullerinin ortaya çıkış nedenleri incelenmektedir.

İkinci bölüm Türkiye’de olağanüstü hâl uygulamalarının ele alındığı bölümdür. Bu bölümde öncelikle dünyada yaşanan olağanüstü hâl uygulamaları incelenmektedir. Akabinde Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin yer aldığı Osmanlı döneminden 15 Temmuz 2016 tarihine kadar geçen süreç sırasıyla mevcut anayasal ve yasal normlar dikkate alınarak dönemsel olarak yaşanan olayları inceleyerek olağanüstü yönetim uygulamalarının nasıl ele alınacağı açıklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen olağanüstü hâl uygulamaları ele alınmaktadır. Bu kapsamda 15 Temmuz sürecinin iç ve dış etkenleri gözden geçirilerek darbe girişiminin arka planı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Olağanüstü hâlin ilan sürecine değinildikten sonra çıkarılan olağanüstü hâl kanun hükmünde kararname düzenlemeleri ve olağanüstü hâl yetkileri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişimi sırasında yaşanan olağanüstü hâlin Türkiye tarihinde yaşanan diğer olağanüstü hâller ile benzerlik ve farklılıkları irdelenmektedir. Olağanüstü hâl uygulamalarının etkileri; yönetsel, ekonomik, politik, toplumsal etkiler bağlamında değerlendirilerek çalışma sonlandırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM

Bu bölümde, yönetim kavramı ve temel özellikleri ile olağan ve olağanüstü yönetim usulleri ele alınmaktadır. Ayrıca olağanüstü yönetim uygulamalarının ortaya çıkış nedenleri incelenmektedir.

1. YÖNETİM KAVRAMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Yönetim kelimesi kökeni itibarıyla Osmanlıcada “idare” kavramı ile ifade edilmektedir. Yönetim kavramının Batılı kaynaklardaki karşılığı olan “administration” da benzer anlamlara gelmekte ve verilen makamı yönetmek, idare etmek anlamında kullanılmaktadır. Yönetim kavramı dil bilimi açısından incelenecek olursa; Türk Dil Kurumu’nun yönetimi “yönetme işi, çekip çevirme, idare” olarak tanımladığı görülür (<http://www.tdk.gov.tr>, E.T. 03.01.2017). Yönetim kavramının diğer bir anlamı ise “başkalarını kontrol etmek ve onlara hükmetmektir”.

Yönetim faaliyetleri ile irade (liderlik) kademesinin aldığı iradi karar süreçleri çoğunlukla karıştırılmaktadır. İrade gerekçe beyan etmeden karar alabilirken; yönetim her kararı için gerekçe beyan etmektedir ve o kararları uygulamak için teknik çalışmalar yapmakta, kararları uygulatmakta, takip ve denetiminden sorumlu olmaktadır. İrade makamı üst düzey yönetim olarak adlandırılırken, “governance” kavramı iradi kararlar ile paralellik göstermektedir. Sosyal bilimler literatüründe sıkça geçen bir diğer kavram olan “management” ise; çoğunlukla “şirket yönetimi” manasında kullanılmaktadır. Yönetim kavramı yabancı kaynaklarda administration, governance ve management olarak 3 farklı şekilde yer almakta ve dilimizde tümü de yönetim manasına gelmektedir.

Yönetim kavramı geniş anlamda aile, devlet, şirket vb. birçok alanın idaresini ifade ederken; dar anlamda, hükümet etme anlamına gelmektedir.

Yönetim kavramı literatürde faaliyet, örgüt, kamusal işleri sevk ve idare eden personel ve idari sistem anlamlarına gelen ve tüm bunları içeren bir kavramdır. Yön-

etmek eylemi yön gösterme ile sınırlı olmayıp; ekonomik ve toplumsal örgütlenme tarzı ve bu örgütlenmenin gerçekleştiği süreç olarak ele alınmaktadır (Güler, 2009: 15). Yönetim kavramına bir benzetme olarak “iki kişinin tek başına yerinden kaldıramayacağı bir kayayı hareket ettirmek için iki veya daha fazla kişinin iş birliği yapma hali” olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2016: 3).

Yönetim organik anlamda; kamu yönetimindeki örgüt ve personeli ele almakta, fonksiyonel anlamda ise; yönetimin çalışmaları ile kamu ve özel kesimi kapsamaktadır (Tortop, 1990: 3). Kamu kesimi alanında devlet yönetimi olarak bürokrasiden, özel kesim alanında da yönetim olarak işletme yönetiminden söz edilmektedir.

Yönetim kavramının günümüzde evrensel bir nitelik kazanmasıyla kamu kesimi ile özel kesim arasındaki yönetsel farklar ortadan kalkmaktadır. Yönetimin disiplinler arası olması nedeniyle; kendi içinde tutarlı olmakla birlikte diğer disiplinlerle aynı anda hem bağımlı hem de bağımsız olarak hareket ettiği görülmektedir (Fişek, 2005: 34-38).

Bilal Eryılmaz’a göre yönetim kavramını; “iki veya daha fazla kişinin olduğu, uyumlu ve düzenli faaliyetlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı, faaliyetlerinin belirli amaçlara yönelik olduğu, katılanların rollerinin önceden belirlendiği, karar alma ve uygulama süreçlerinin emir komuta ile hiyerarşik bir düzen içerisinde olduğu” şeklinde tanımlamak mümkündür. Ayrıca yönetim süreci planlama ile başlayan örgütlenme, bütçeleme, yönlendirme, koordinasyon ve nihayetinde denetim ile sonlanan bir süreçtir (Eryılmaz, 2016: 4-8).

Yönetim aynı zamanda bu süreçleri işleten kademelere verilen bir ad olarak da nitelendirilmektedir.

2. YÖNETİM USULLERİ

Tarih öncesi çağlarda avcı ve toplayıcı olan insanların tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başlamaları, güvenlik ihtiyacından dolayı barınaklar yapmaları ve süreç içerisinde toplu halde yaşamaya başlamaları devletlerin ortaya çıkışındaki önemli etkenler arasında sayılmaktadır. Zamanla ihtiyaç fazlası üretilen ürünleri saklamak amacıyla seramiklerin yapılması, madenlerin ortaya çıkması, takas yoluyla ticaretin başlaması, iş bölümü ve mülkiyet kavramlarının oluşmasıyla devlete olan ihtiyaç

artmıştır. Bu nedenle Tunç Devri'nden (Bölgeden bölgeye fark etmekle birlikte yaklaşık olarak MÖ 3000-MÖ 1000) itibaren “ilk şehir devletleri (siteler), ardından da ilk büyük devletler (Sümer, Akad, Babil, Asur, Mısır vb.) ortaya çıkmıştır” (<http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr>, E.T. 18.02.2018).

İhtiyaç fazlası üretilen ve takas edilen tarım ürünlerinin kaydedilme ihtiyacı yazının bulunmasına, ürünlerin adil dağıtılması ve mülkiyetin korunması ihtiyacı da hukukun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hukuk kurallarının uygulanması ve kurallara uyulmasını sağlamak amacıyla da yaptırım gücünü kullanabilecek devletler ve devlet yönetimleri ortaya çıkmıştır (Köktürk, 2011: 75).

Kalabalıklaşan toplumla birlikte yönetim usulleri ortaya çıkmıştır. Bu yönetim usulleri devlet düzeninin zeminini oluşturmuştur. Tarihteki en belirgin yönetim usullerinin bazıları Mısır Firavunluğu, Hammurabi Krallığı ve Roma'daki Cumhuriyet yönetim şeklidir. Yönetim biçimleri o coğrafyada yaşayan halkın kültürel yapısı, devletin kuruluşu ve insanların dünya görüşü ile bağlantılı olarak her devlet için farklılık göstermektedir.

Yönetim usulleri olağan yönetim usulleri ve olağanüstü yönetim usulleri olmak üzere 2 başlık altında incelenmektedir.

2.1. OLAĞAN YÖNETİM USULLERİ

Olağan kelimesi doğal, tabii, olmadık karşıtı, alışılmış olan ve normal gibi kavramlarla ifade edilmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>, E.T. 18.02.2018).

Olağan yönetim usulleri arasında aristokrasi, cumhuriyet, demokrasi, kapitalizm, federasyon, komünizm, konfederasyon, meşrutiyet, monarşi, mutlakiyet, oligarşi, otokrasi, sosyalizm, teokrasi, totalitarizm ve daha birçok siyasal sistem yer almaktadır.

Olağan yönetim usullerinden olan demokratik sistemler ya da temsili demokrasiler halkın karar alıcı mekanizmalarının içerisinde yer aldığı, siyasal süreçte katkı sağladığı, örgütlenebildiği, temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmadığı, haber alma özgürlüklerinin korunduğu siyasal sistemlerdir. Demokratik olmayan otoriter sistemler ise halkın siyasal kararlara etki edemediği, belli bir zümrenin hâkimiyeti altında olan azınlık ya da çoğunluğun bulunduğu siyasal sistemlerdir (Arı, 2012: 43).

Devletler, merkezi ve genel karar alma süreçlerindeki farklılıklara göre konfederal, federal ve üniter olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. Konfederal yapıda ülkelerin siyasal yetkileri kısıtlı, konfederasyonun oluşturduğu organların yetkileri ise sınırsız olmamakla birlikte daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Federal yapılarda ise bazı yetkiler yerel siyasal otoritelere (eyaletlere) bırakılsa da federasyonun yetkileri daha geniştir. Rusya, Almanya, ABD gibi ülkeler bu nitelikteki ülkelerdir. Üniter yapılarda ise; tüm kararlar merkezi organlarca belirlenmekte, yerel yönetimler sadece merkezin aldığı kararları bu kararlar doğrultusunda uygulamaktadır. Üniter nitelikte olan Türkiye'de de kararlar merkezi organlarca belirlenmekte ve yerel yönetimler kararları merkezin aldığı kararlar doğrultusunda uygulamaktadır. Türkiye, Yunanistan, İspanya, Fransa gibi ülkelerde üniter yapıdaki ülkeler arasındadır (Arı, 2012: 43-44).

2.2. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ

Olağanüstü kelimesinin sözlük anlamı; benzerlerinden farklı olan, beklenmedik bir zamanda önceden tasarlanmadan yapılan manasındadır (<http://www.tdk.gov.tr>, E.T. 25.02.2018). Osmanlıcada olağanüstü manasında "fevkalâde" ve kanunların olağanüstü olması anlamında "âdâtın hârîkî" kavramları kullanılmaktadır (www.luggat.com, E.T. 24.08.2018).

"Olağanüstü yönetim usulleri veya olağanüstü hâl rejimleri devletin, hukuk düzeninin olağan kurallarıyla üstesinden gelinmesine imkân olmayan olağanüstü bir tehdit veya tehlike karşısında başvurduğu usullerdir" (Gözler, 2011: 378). Olağanüstü durumlar kanunları yapanların önceden tahmin edemeyecekleri durumlar olduğu için, önceden belirlenmeleri ve tam olarak tanımlanmaları oldukça zordur (Bilgen, 1976: 7).

Olağan dönemlerde devletin yetkileri anayasa, uluslararası insan hakları hukuku gibi bağlayıcı unsurlar ile sınırlandırılmaktadır. Olağanüstü yönetim usulleri ise, kimi zaman kişilerin hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği durumlara yol açabilmektedir. Ancak özgürlüklerin ihlalleri dahi sınırsız değildir. Yürütme organına tanınan yetkiler hukuk kurallarına bağlanmaktadır. Olağanüstü dönemlerde tanınan yetkiler, çıkarılan anayasa ve yasalar aracılığıyla düzenlendiğinden, olağanüstü yönetim uygulamaları hukuka aykırılık oluşturmazlar.

Olağanüstü yönetim usullerinin içeriği her ülkede farklı olsa da yürütmenin yetkilerinin normal zamana nazaran artması ve kişilerin hak ve özgürlüklerinin daha çok sınırlanması bakımından birbirine benzemektedir (Özbudun, 2017: 363). Bunların yanında olağanüstü yönetimlerde kişilere para, mal ve çalışma konularında belirli zorunluluklar getirilebilmektedir.

Bu konuda Rossiter daha da ileri giderek olağanüstü yönetim usullerinden bahsederken “tehlikeli ama kaçınılmaz bir gerçek” ibaresini kullanmakta ve “Ulusun varlığının tehlikede olduğu bir durumda diktatörlüğü dışlayan hiçbir devlet yaşayamaz/kurtulamaz” demektedir (Rossiter, 1948: 7). Rossiter’in sözlerinden anlaşılacağı gibi ulusal varlığın tehlikede olması halinde devletlerin kendi varlıklarını korumak adına iktidarlarını güçlendirmeleri ve vatandaşların özgürlüklerini sınırlamaları kaçınılmazdır. Olası bir kaos durumunda hızlı ve etkili kararlar alınabilmesi için geçici süreyle olağanüstü hâl, sıkıyönetim ya da seferberlik gibi uygulamalar ülke yönetimlerinin gündemine gelebilmektedir.

Olağan dönemlerde yönetim usulü açısından birbirlerine benzeyen yönetimler dahi olağandışı dönemlerde, normal döneme daha çabuk geçilmesi amacıyla, farklı metotlar geliştirilebilmektedir (Derdiman ve Şahin, 2006: 163).

Olağanüstü yönetim uygulamaları üç başlıkta incelenmektedir: *Sıkıyönetim*, *Seferberlik ve Savaş Halleri*, *Olağanüstü Durum/Hâl Uygulaması*.

2.2.1. Sıkıyönetim

Sıkıyönetim mevcut hukuk kurallarıyla üstesinden gelinemeyecek toplumsal olaylar, doğal afetler ve ekonomik bunalımlar karşısında kamu düzeninin sağlanması ve mevcut standartlara geri dönülebilmesi amacıyla yönetime olağanüstü yetkilerin verildiği rejimdir (Kaboğlu, akt. Altuğ, 2014: 3).

Osmanlı Devleti’nde I. Meşrutiyet döneminden itibaren günümüzde sıkıyönetim olarak adlandırılan “idâre-i örfiye” ya da diğer bir adıyla “örfi idare” kavramları kullanılmaya başlamıştır (Köksal, 2001: 157). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde sırasıyla 1921 Teşkilatı Esasiye, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında yer alan sıkıyönetim 2018 Anayasa Değişiklikleri ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye'nin yanı sıra dünyada da birçok ülkede yaygın olarak sıkıyönetim uygulanmaktadır. Anayasa'nın 11 farklı maddesindeki temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan sıkıyönetim Ukrayna'da meclis onayıyla 30 gün süre ile uygulanmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr>, E.T. 10.04.2019). Cezayir'de 19 yıldır yürürlükte olan sıkıyönetim yaygın grevlerin ve protestoların yaşanması sonucunda 2011 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (AÇAUM, 2011: 6). Yemen'de 30 gün süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. Somali'nin başkenti Mogadişu'yu ele geçiren geçici hükümet 3 ay süreyle sıkıyönetim etmiştir. Daha pek çok ülkede zaman zaman ilan edilen sıkıyönetim; savaş durumu ve ayaklanma gibi olağanüstü durumların ilanı ile çözülemeyecek durumlarda anayasaya aykırı hareket edilmesine ve temel hak ve hürriyetlerin tamamen veya kısmen kısıtlanmasına olanak sağlayan, bir takım askerin resmi bildirgesi altında ilan edilen yönetim usulü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde devlet başkanları tarafından da ilan edilmektedir.

2.2.2. Seferberlik ve Savaş Halleri

Bir ülkenin kara, hava, deniz kuvvetleri başta olmak üzere tüm güç ve kaynaklarının başta askeri güç olmak üzere savaşa hazır duruma getirildiği; hak ve hürriyetlerin sınırlandırıldığı durumlara seferberlik denilmektedir (Göksu, 2011: 2). Ülkenin tümüne yönelik bir tehdit mevcut ise genel seferberlik, ülkenin bir veya birden fazla bölgesinde bir tehdit mevcutsa ve sadece bu bölgelere güç ve kaynak aktarımı yapılıyorsa kısmi seferberlikten söz edilmektedir (Gözler, 2011: 389).

Savaş hali ise millî menfaatleri sağlamak, devletin bekasını korumak vb. amaçlarla hak ve hürriyetlerin sınırlandırıldığı, devletin maddi ve manevi tüm güç ve imkânlarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanıldığı silahlı mücadeledir (Göksu, 2011: 2).

24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus harbi esnasında Rusya'nın güney vilayetlerinin örfi idare altına alındığı ve bölgenin sıkıyönetim altına alınması gerekliliği nedeniyle "kanun-ı mahsus" yapılması istenmiştir. Bu esnada Rumeli topraklarında harbin çıkmasıyla savaş ilan edilerek Ardahan'ın işgal edildiği haberinin ulaşmasıyla Osmanlı Meclis-i Mebusân karışırken, bir grup üniversite öğrencisinin Meclis-i Mebusân binasını sarmasının ardından hükümet 24 Mayıs 1877'de İstanbul'da örfi idare ilan edilmiştir. Kararın ilanının ardından Ağustos ayı

içerisinde Edirne dâhil tüm Rumeli ve Doğu Anadolu bölgesinde ihtiyaç duyulan yerlerde de örfi idare kanunu devreye girmiştir (Köksal, 2001: 159-160).

2.2.3. Olağanüstü Durum/Hâl Uygulaması

‘Olağanüstü durum’, İngilizce’de “state of emergency” kavramının karşılığı olarak ifade edilmektedir. “Emergency” ‘acil durum’, ‘olağanüstü durum’ anlamına gelmektedir. Merriam-Webster Sözlüğü’nde¹ “emergency” kavramının iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan biri, destek ya da yardım için acil gereksinim durumu; ikincisi ise beklenmeyen olayların bir araya gelmesi ya da devletin hemen harekete geçmesi sonucunu doğuran durumdur (Esen, 2008: 5). Genel anlamda olağanüstü durum; hemen harekete geçmeyi gerektiren ve genellikle tehlikeyi içeren beklenmedik, ani, öngörülmemiş olan kriz durumlarını ifade etmektedir. Olağanüstü durum yönetiminin uygulanışı bu tür durumlarda gerçekleşmektedir (Behçet, 2014: 3).

Olağanüstü durum; kamu düzeni bağlamında hemen harekete geçilmesi gereken beklenmedik ani kriz durumlarında, kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlandırıldığı bir rejimdir (Behçet, 2014: 3-4). Kökeni Roma Cumhuriyeti dönemine kadar uzanan olağanüstü durum kavramı “savaş hali, kaos, iç savaş, ayaklanma, darbe teşebbüsü, darbe” durumlarında devletin bekasının sağlanması ve huzur ortamının bozulmaması amacıyla yönetimin olağanüstü yetkilerle donatılması ve bu genişletilmiş yetkileri kullanması anlamına gelmektedir. Olağanüstü hâl kavramını tanımlayan yazarlar kamu düzeni esasına göre, temel hak ve hürriyetler esasına göre ve devlet güvenliği esasına göre olmak üzere bazı kıstaslar çerçevesinde olağanüstü hâl kavramını tanımlamaktadır (Behçet, 2014: 4).

“İlk defa 16. yüzyılda Fransız hukukçusu Jean Bodin (1530-1596), 17. yüzyılda Samuel Pufendorf (1632-1694) tarafından ‘zaruret hallerinde devlet varlığını koruma’ haklarına dayandırılan olağanüstü hâller kuramı, 20. asrın ortalarına kadar çeşitli hukukçular tarafından benzer görüşlerle savunulmuştur” (Aliefendioğlu, 1992: 25). Roma Cumhuriyeti döneminde birçok düşünür devletin

---

1 Merriam-Webster, 1831 yılında, George and Charles Merriam tarafından G & C Merriam Company adıyla Springfield, Massachusetts’de kuruldu.

oluşumu, idaresi, devlet yöneticilerinin yetki paylaşımı gibi konuların yer aldığı hatta içlerinde olağanüstü durumlara da atıflarda bulunan eserler kaleme almışlardır.

Jean-Jacques Rousseau'ya (1712-1778) göre ülke güvenliğini tehlikeye düşüren durumlarda toplum sözleşmesi gereğince devamlılığının sağlanabilmesi için bir baş seçilir ve olağanüstü yetkiler ile donatılır. Seçilen diktatör halkın egemenliğini bir süreliğine durdurabilir ve düzen sağlanana kadar egemenliğin tüm yetkilerini kullanabilir (Rousseau, 2006: 120). İngiliz yazar Thomas Hobbes'a (1588-1679) göre devlet oluşturulmadan önce var olan toplum öncesi dönem sürekli şiddet eğiliminin var olduğu, zaman ve mekân tanımayan bir savaş durumu olduğu için bu dönemde sürekli bir olağanüstü durumdan söz edilmektedir (Hobbes, 2013: 99). Niccolò Machiavelli'ye (1469-1527) göre olağanüstü kabul edilecek durumlarda süre sıralaması olmak kaydı ile beklenmeyen acil durum ortadan kalkana kadar kısa süreli diktatörlük uygulanarak yetkiler tek bir yöneticinin elinde toplanabilir (Machiavelli, 2009: 17). İlk olağanüstü durum teorisyeni olan Carl Schmitt'e (1888-1985) göre olağanüstü durumda sınırsız yetkilere sahip devlet kendini garanti altına almak ve zarar görmemek için hukuku askıya almaktadır. Bu yüzden ona göre *“egemen olağanüstü duruma karar verendir”* ve mevcut bir düzene ihtiyaç duymayan olağanüstü durum, hukuk devleti anlayışına ters düşmektedir (Schmitt, 2010: 15).

Anayasalarda olağanüstü durumların düzenlenme nedeni ise anayasanın kimi hükümlerinin hakların sınırlandırılması ile alakalı olması nedeniyle anayasaların kendini devre dışı bırakacak durumları ayrıntılı olarak bilme isteğidir. Walter Benjamin'e (1892-1940) göre savaş, devrim, darbe ya da diğer felaketler süreklilik gösteriyor ise o ülkede 'daimî olağanüstü hâlden söz edilir ve ülke yöneticisi diktatöryal bir sistem uygulamak zorunda kalır. (Behçet, 2014: 16). Giorgio Agamben'in (1942-...) 'biyopolitika' olarak ifade ettiği yasal düzen içerisinde belirtilen olağanüstü durumun hukuki düzeni askıya almasındaki çelişkidenden bahsederek, Agamben bu düzenlemelerin olağanüstü durum dışında farklı amaçlı kullanımlarını örneklemektedir (Agamben, 2008: 10).

Schmitt Siyasal İlahiyat adlı eserinde modern siyasal düşüncede egemeni olağanüstü olanı belirleyen güç olarak açıklamakta ve *“egemen, Ohal'e karar verendir”* şeklinde tanımlamaktadır. Schmitt'e göre egemen yasanın içinde kalarak,

yasayı ihlal etmeden sadece belirli bir durumda uygulanmamasını sağlayarak yasa ile siyaset arasında bir sınır kavramı haline gelmektedir. Benjamin ise “hukuk adil olduğu için değil yasal olduğu için geçerlidir” anlayışıyla olağanüstü hali istisnai durumlarla başa çıkmak için konulmuş bir kural olarak tanımlamaktadır. Agamben’in bu teorik tartışmadaki yeri Schmitt ve Benjamin’in görüşlerini toparlar niteliktedir. Agamben olağanüstü halin özel bir hukuk değil, hukukun kendisini askıya alması olduğunu söyleyerek, olağanüstü halin bir boşluk hali olduğunu vurgulamaktadır ve egemenin aynı zamanda hem hukukun içinde hem de dışında yer almasını sağlayan meşru bir konumunun olduğundan bahsetmektedir (Behçet, 2014: 22-26). Sonuç olarak olağanüstü duruma zaruret hali olarak bakan Ortaçağ düşünürlerinin yanı sıra Roma Cumhuriyeti döneminde yaşayan ve her biri farklı tanımlamalarla olağanüstü durumu anlatan yazarları ele aldığımızda olağanüstü durum konusunda ortak bir yargıya varmamızın mümkün olmadığı ve/veya bu konuda düşünürlerin arasında bir mutabakatın olmadığı görülmektedir.

Anayasal ve yasal düzenlemelerin sonucunda olağanüstü durum uygulamasının yetkisi yönetime verilmiştir. Bu nedenle olağanüstü durum uygulamasının hukuk devletinin bir parçası olduğu ifade edilebilir. Savaş, iç savaş, ayaklanma, doğal afet ve darbe gibi devletin varlığını tehdit eden durumlarda; anayasa ve yasalar tarafından düzenlenen olağanüstü durum uygulaması ortaya çıkmaktadır. Olağanüstü durum uygulamalarında idarenin takdir yetkisi genişlemektedir. Aliefendioğlu (1992: 43-44) İrlanda ve Hindistan cumhurbaşkanlarının olağanüstü durum kararları ve kriz kararnamelerini denetleme yetkisini kullanmalarını bu konuya örnek olarak göstermektedir.

Olağanüstü durumlarda yönetim belirli yaptırımlar uygulamaktadır. Bunlar; temel hak ve hürriyetlerin kısmen veya tamamen durdurulması veya vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlülüklerinin getirilmesi şeklinde görülmektedir (Gözler, 2011: 379). Olağanüstü durum uygulaması esnasında devlet kendini korumak için bazı durumlarda hukuku askıya alsa da hukuki bir düzenden söz etmek mümkündür.

Olağanüstü durumlarda devlet otoritesi hukuki normlardan ayrılır ve kanun hükümlerinin yürürlük kazanabileceği bir ortam yaratılır (Schmitt, 2005: 20). Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi’ne göre; tüm ülkeyi ya da büyük bir

bölümünü etkisi altına alan mevcut ve yakın bir tehlikenin var olması olağanüstü durum ilanını haklı göstermektedir (Aliefendioğlu, 1992: 43).

2.3. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Bireylerin ve toplumun karşılaştığı olağanüstü durumlarda devletin varlığı tehlikeye düşüyor ve devletin mevcut durumu toplumsal barışı sağlamak konusunda yetersiz kalıyor ise olağanüstü yönetim usulleri uygulanarak devletin bekası güvence altına alınmaktadır (Aliefendioğlu, 1992: 25).

Savaş, işgal, doğal afetler, salgın hastalıklar, darbeler ve darbe girişimleri gibi olağanüstü yönetim uygulaması gerektiren durumlarda temel hak ve hürriyetler içindeki daha üstün değerleri korumak amacıyla “zaruret hali” teorisine göre temel hak ve hürriyetleri askıya alan ya da kısıtlayan olağanüstü yönetim uygulamaları ortaya çıkmaktadır (Gözler, 2011: 134). Burada daha üstün değerler sözüyle kastedilen olguyu 1907 Çarlık Rusyası zamanında istisnai mahkemeler kurmakla eleştirilen Başkan Stolypin; “Yanan bir evde camların kırılması mubah sayılır” sözleriyle açıklamıştır (Kuzu, akt. Gözler, 2011: 134). Camların kırılması her ne kadar mülkiyet hakkını çiğnese de müdahale edilmediği takdirde evin tamamının yanacak olması olağanüstü bir durumdur (Gözler, 2011: 134). Bu durum kişilerin hayatlarını korumak için işgal, darbe, doğal afet durumlarında insanların sokağa çıkmalarının yasaklanması ile aynıdır.

Olağanüstü yönetimin ilan edilebilmesi uluslararası hukuk normlarında ve ülkelerin anayasalarında belirli nedenlere bağlanmıştır. Olağanüstü yönetimden söz edebilmek için; tüm toplumun refahını, huzurunu ve bekasını tehdit edecek durumların söz konusu olması gerekmektedir. Bu açıdan olağanüstü yönetim ilanını gerektirecek nedenler; *savaşlar, doğal afetler, tehlikeli salgın hastalıklar, ağır ekonomik buhranlar ve darbeler/darbe girişimleri* olmak üzere beş başlık halinde incelenmektedir.

2.3.1. Savaşlar

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları olağanüstü yönetim uygulamalarının hukukta yer almasını zorunlu hale getirmiştir. Scrouton’un “*Bir harbin Magna*

Carta Prensipileri ile kazanılamayacağına” dair yaklaşımından da anlaşılacağı üzere savaş durumunda olağandışı tedbirler almak ülkenin bekası açısından oldukça önemlidir (Derdiman ve Şahin, 2006: 163). Savaş hali ve yakın savaş tehlikesi durumunda anayasa, uluslararası hukuk, insan hakları hukuku incelenerek; savaşın koşulları, ilanı, başlangıcı, bitişi vb. konular ele alınarak olağanüstü yönetim ilan edilmektedir (Gemalmaz, 1994: 222).

Örneğin; Birinci Dünya Savaşı'nın ilanından hemen sonra savaş hali, dolayısıyla İngiltere hukukuna olağanüstü yönetim ilkesi olarak girmiş ve İngiltere hükümeti Parlamento'ya olağanüstü yönetim kanunlarını sunmuştur ve bu kararlar Parlamento'da tartışılmadan onaylanmıştır. DORA (Defence of Realm Act) adıyla bilinen ve 4 Ağustos 1914 tarihinde onaylanan Ülke Savunması Yasası kapsamında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine ciddi sınırlamalar getirilmiş, aynı zamanda savaş ekonomisini düzenlemek için hükümete oldukça geniş yetkiler verilmiştir (Agamben, 2008: 30-31).

2.3.2. Doğal Afetler

Deprem, sel, yangın, salgın hastalık, şiddetli rüzgâr (fırtına, hortum), volkanik patlama, büyük çapta heyelan vb. doğa olaylarının tehlike arz ettiği durumlarda gerekli önlemlerin kolay alınması amacıyla olağanüstü hâl ilan edilmektedir. Uluslararası hukukta da kabul gören doğal kaynaklı felaketler birçok ülke için olağanüstü hâl ilanına neden olmaktadır. Doğal yollarla oluşan afetlerin yanında nükleer, kimyasal ya da biyolojik kazalar da doğal afet kapsamına girmekte ve olağanüstü yönetim uygulamalarının ilan nedenleri arasında sayılmaktadır.

Afet bölgesinde devletin tüm kaynaklarını hızlı ve etkili bir biçimde kullanması için güçlü bir koordinasyon gerekmekte ve bu gibi olağanüstü durumlarda olağanüstü hazırlık, yetki ve sorumluluğa ihtiyaç duyulmaktadır (Özmen vd., akt. Erkal ve Değerliyurt, 2009: 152).

Doğal afet durumunda olağanüstü yönetim ilanı yürütmenin takdir yetkisine bırakılmıştır. Örneğin Türkiye'de büyük kayıplara neden olan 1999 depreminde olağanüstü yönetim ilan edilmemiştir (Çelik, 2010: 107). Dünya geneline bakıldığında bir köyde sel, heyelan gibi doğal afetlerin yaşanması; toplumun genelini etkilemediği için olağanüstü yönetim ilanına neden olmamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde vatandaşın hizmetinde bir kurum olan Federal Acil Durum Yönetim Kurumu (FEMA: Federal Emergency Management Agency) felaket halinde hemen harekete geçmeye hazır olağanüstü hâl ve afet yönetiminden sorumlu koordinatör kuruluştur (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 153).

ABD'de bir yerde doğal afet nedeniyle "olağanüstü hâl" ilan edilmesi için acil yardım teşkilatının müdahale etmesi, eğer acil yardım teşkilatı yetersiz kalırsa sırasıyla ilden yani valilikten yardım istenmesi, hükümetten yardım istenmesi, FEMA Bölge Müdürlüğü'nün yardım talebini değerlendirmesi, FEMA Genel Müdürlüğü'nün ABD Başkanına görüşünü bildirmesi, Başkanın afet bölgesi ilanı yapması ve FEMA ile afet bölgesine yardımının ulaşması aşamalarından oluşan 6 adımın tamamlanması gerekmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 154-155).

2.3.3. Tehlikeli Salgın Hastalıklar

1982 Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Anayasası'nın 119. maddesinde "tehlikeli salgın hastalıklar" doğal afetlerden dolayı ilan edilen olağanüstü durumlardan ayrı olarak değerlendirilmiştir. Tüm salgın hastalıklar bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Tehlikeli salgın hastalığın toplumun bütününe etkilemesi ön koşuldur. Türkiye genelinde yaşanan sığır vebası bu kapsamda değerlendirilirken, Türkiye'nin herhangi bir köyünde yaşayan herkesin zatürree hastalığına yakalanması aynı kapsamda değerlendirilmemektedir (Çelik, 2010: 107-108).

2.3.4. Ağır Ekonomik Bunalım Halleri

Ağır ekonomik bunalım hallerinde olağanüstü yönetim uygulanabilmesi için ekonomik krizin "ulusun yaşamını tehdit etmesi" gerekmektedir (Aybay, 1981-1982: 155). Bazı yazarlara göre ise ekonomik bunalım "demokratik toplumda genel refah" oluşturmak amacıyla ilan edilebilir ve olağanüstü yönetim ilanını gerektiren bir durum değildir. Bu görüşü savunanlar; "ağır ekonomik bunalım" durumunun genel refah ve kamu düzeni kavramıyla doğrudan bağlantılı olmadığını dile getirirler. Öte yandan ekonomik bunalım dolayısıyla oluşacak halk ayaklanmaları ve şiddet eğilimi olağanüstü yönetim ilanını zorunlu hale getirecek durumlara yol açabilmektedir. Arjantin'de Aralık 2011 tarihinde meydana gelen ekonomik kriz sonucunda insanların ekonomik sıkıntıları yüzünden ülkenin savaş alanına dönmesi bu duruma

örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’de 21 Şubat 2001 yılında yaşanan benzer bir ekonomik kriz ise toplumun yardımlaşma duygusunu geliştirmiş, şiddet olaylarını yaygınlaştırmamış ve toplumsal düzen ve güvenlik açısından olumsuz sonuçlanmamıştır (Çelik, 2010: 109-110).

Bir diğer örnek; 1929-1930’larda dünya ekonomisinde, 1952’de Amerika Birleşik Devletleri’nde çıkan çelik krizinin devletin siyasi düzenini etkilemesi ve değiştirmesidir (Kuzu, 1993: 195). Bu açıdan bakıldığında ağır ekonomik bunalım durumlarında her toplum mevcut şartlara göre farklı reaksiyonlar gösterebilmektedir.

“Yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk, aşırı iç ve dış borçlanma” gibi durumlarda yürütme organına olağanüstü yetkiler verildiği görülmektedir. Ekonomisi düzenli olmayan ülkelerde bu duruma daha çok rastlanmaktadır. Venezüella (Venezüella Anayasası, md. 338), Türkiye (T.C. 1982 Anayasası, md. 119) gibi ülkelerin anayasalarında ağır ekonomik bunalımlar olağanüstü yönetim ilanının nedeni olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık gibi bazı ülkelerin anayasalarında ise olağanüstü yönetim nedenleri olarak ekonomik bunalımdan söz edilmese de olağanüstü önlemler olarak zaman zaman yasalarla yürütme organına olağanüstü yetkiler verilmektedir (Esen, 2008: 39).

2.3.5. Darbeler ve Darbe Girişimleri

Genellikle; zor kullanarak iktidarı ele geçirmek söz konusu olduğu için darbeler çoğunlukla ordu tarafından ya da ordu desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle bu tür durumlar “askeri darbe” olarak da isimlendirilmektedir.

Askeri darbeler bir ülkenin askeri kurumlarına mensup kişilerinin ani olarak ve anayasal olmayan yollarla silah zoru kullanarak ülke yönetimine el koymasdır. Askeri darbeleri diğer bir özelliği ise; belirli bir zümrenin askeri destek alarak ya da doğrudan ordunun içindeki bir grubun halk desteği almaksızın halk adına iktidarı ele geçirme girişimleridir.

Donald Horowitz bu konuyla alakalı olarak, “istisnai, düzensiz ve meşru olmayan bir operasyon olarak darbe rutin dışı olayların en önemli örneğidir” demektedir (Horowitz, akt. Demirel, 2011: 22).

Askeri darbeler ve/veya darbe girişimleri ülkenin askeri kurumlarına mensup kişi veya kişilerin, hükümetin ekonomik ve sosyal sorunları çözmek konusunda yetersiz olduğunu iddia etmesi üzerine demokratik olmayan yollar ile yönetime el koymaları ya da bunun için girişimde bulunmalarını ifade etmektedir.

Darbe girişimlerinin başarılı olması durumunda siyasi dinamiklerin bir kısmı ya da tümü değişmektedir. Darbeyi gerçekleştiren grup tüm siyasi normları yeniden inşa edebilir hale gelmektedir.

İkinci bölümde konu dünyada ve Türkiye’de olağanüstü yönetim uygulamaları çerçevesinde daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda darbeler Türkiye’de ki olağanüstü yönetim uygulamaları kısmında ve üçüncü bölümde 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ekseninde daha geniş bir perspektifte incelenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

İkinci bölümde olağanüstü yönetim uygulamalarının tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Akabinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve olağanüstü yönetim uygulamaları incelenerek; bazı ülkelerde olağanüstü yönetim uygulamalarının örnekleri verilmiş ve Türkiye’de olağanüstü yönetim uygulamaları kronolojik olarak ele alınmıştır.

1. DÜNYADA OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

Bu bölümde, dünyada yaşanan olağanüstü yönetim uygulamaları ele alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında olağanüstü hâl ele alınarak, bazı ülkelerde ilan edilen ve anayasal süreçlerinde yer alan olağanüstü hâl yönetimleri incelenmiştir. Bu amaçla olağanüstü yönetim uygulamalarının tarihsel gelişimi incelenerek nasıl ortaya çıktığı, hangi durumlarda uygulandığı ve ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı analiz edilmiştir.

1.1. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Olağanüstü yönetim uygulamaları, Roma Cumhuriyeti döneminden bugüne kadar devletlerin çeşitli amaçlarla başvurdukları bir yöntem olmuştur. Modern anlamda olağanüstü yönetim ve sıkıyönetim uygulamaları Fransız Devrimi’nden itibaren başlamış, özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Batılı hukuk sistemlerinde yer edinmiştir. Fransa, Almanya, İtalya, ABD gibi büyük devletler, savaş durumunu gerekçe göstererek uzun yıllar boyunca sıkıyönetim ya da olağanüstü yönetim biçimlerini uygulamışlardır.

Günümüzde olağanüstü yönetim ve sıkıyönetim uygulamaları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) bağlamında belirli standartlara ulaşmıştır. Devletler,

anayasalarında olağanüstü yönetim uygulamasını ayrı bir yönetim usulü olarak düzenlemişlerdir.

1.1.1. MÖ 509-27 Yılları Arası Roma Cumhuriyeti'nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Olağanüstü hâl uygulamalarının tarihsel temeli Roma İmparatorluğu dönemine dayandırılmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda Cumhuriyet yönetimi konsüller ve senatodan oluşuyordu. Ülkeyi yöneten, birbirleriyle aynı yetkiye sahip 2 konsül bulunmaktaydı. Konsüllük en üst düzeydeki yürütme makamıydı, cumhuriyetle yaşıt bir kurumdu ve konsüller aynı zamanda orduyu da komuta ediyorlardı. Otoritenin meşru temsilcileri olan konsüller yetkilerini paylaştıkları idari memurlarla birlikte ülkeyi yönetiyorlardı. Birbirlerinden tamamen bağımsız çalışan ve krallığın bir sureti olan konsüller bir yıllığına seçiliyordu. Konsüller arasında çıkan sorunları senato çözüyordu. Senato'nun üye sayısı çok fazlaydı. Senato kendi arasında birimlere ayrılmış olan çeşitli halk meclisleri aracılığıyla önemli idari yetkilere sahipti. Roma'daki yönetim sisteminin böylesine farklı birimlere dayanması, yönetimde ağırlığa ve hızlı hareket edememeye sebep olabiliyordu. Özellikle kriz dönemlerinde kararların yavaş alınması bazı sorunlara sebep oluyordu. Siyasi karışıklık, iç savaş, ayaklanma ve savaş durumlarında hızlı hareket etmek için olağanüstü yönetim uygulamalarına gerek duyuluyordu (Behçet, 2014: 28).

Roma Cumhuriyeti'nde normal yönetimin üstesinden gelemeyeceği durumlarla karşılaşıldığında, “Senatus Consultum Ultimum” isimli bir Senato kararıyla ilan edilen olağanüstü yönetim, “Tumultus” olarak adlandırılıyordu. Bu kararın ardından devleti içinde bulunduğu kriz durumundan kurtaracak bir “diktatör” atanıyordu. Diktatörün orduyu ve diğer silahlı güçleri yönetme, vatandaşların haklarını askıya alma gibi birçok yetkisi vardı. Diktatörlere karşı yargı yolu kapalıydı (Behçet, 2014: 29).

Roma Cumhuriyeti döneminde olağanüstü durumlarda ortaya çıkan diktatörlükler işlerin görülmesi için ya da çoğunlukla ayaklanmaları bastırmak için oluşturuluyordu. Kanunlar açısından diktatör, diğer yöneticilere göre daha bağımsızdı ve sorumluluğu yoktu. Diktatör sınırsız yetkilere sahip gibi görünse de olağanüstü hâllerde dahi yetkileri sınırsız değildi. Örneğin; olağanüstü yönetim

uygulamaları 6 aylık süre ile sınırlandırılmıştı. Eğer krizin sona ermesi, 6 aydan önce gerçekleşirse diktatörün görevini sona erdirmek için 6 ayın dolması beklenmiyordu. Eğer diktatör 6 aylık görev süresi kuralını ihlal etmişse, görevi bitip istifa ettikten sonra, görevi suiistimal suçundan idamla yargılanabilirdi. Roma’da savaş ilanı kararının verilmesinde, hazine ve bütçe konularında diktatör değil Senato yetkiliydi. Yargılama yetkisi olmayan diktatör bu alanlar dışında neredeyse her konuda sınırsız yetkilere sahipti. Diktatör tüm meclisleri toplantıya çağırarak bu meclislere başkanlık edebiliyordu. Meclisleri toplama yetkisi zaman içerisinde Senato’yu da kapsayarak genişledi. Zamanla yargılama konusunda da “devlete karşı işlenen suçlara verilecek cezaları kararlaştırma yetkisi” diktatöre verilmiştir. Aynı zamanda diktatörlerin kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi de vardı (Vaiz, 2011: 38-40).

Roma Cumhuriyeti, olağanüstü durumlardaki yönetimin tarihteki ilk kurumsal uygulamasını ortaya koyarak, kendinden sonra gelen 2.000 yıl süresince ortaya çıkacak olan anayasal diktatörlük kurumlarını etkilemiştir. Bu etkilerden birisi, Roma’da 6 aylık olarak belirlenen diktatörlük süresinin, bugün dahi birçok olağanüstü yönetim rejiminde geçerli olmasıdır. Diktatörlük kurumu ve Roma Cumhuriyeti, gelişimlerinin zirvesine birlikte çıkmış ve çöküşleri de birlikte olmuştur. Roma Cumhuriyeti dönemi, her şeye rağmen anayasal diktatörlük kurumunu sorunsuz olarak 3 yüz yıldan fazla başarıyla uygulamıştır (Vaiz, 2011: 40).

1.1.2. Orta Çağ’da (375-1453) Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Orta Çağ’da olağanüstü durum, “istisna” kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Orta Çağ düşünce dünyasını etkilemiş olan Graniatus, istisna durumunu zaruret hali kavramına dayandırmıştır. “Zaruret yasa tanımaz” anlayışını yerleştiren Graniatus, zaruret nedeniyle yapılan bir şeyin yasaya da uygun olduğunu savunmuştur. 12. yüzyılın önemli Hıristiyan filozofu Thomas Aquinas’a göre yasanın amacı ve doğası insanların ortak mutluluğunu sağlamaktır. Yasaların kaynağı da buna dayanır. Thomas’a göre yasalara uymak çoğu kez ortak mutluluğu sağlarken, bazen zararlı sonuçlar da ortaya çıkabilir. Çünkü kanun koyucular en sık ve olası durumlara göre yasaları oluşturduklarından her bir özgül durumu öngöremeyebilirler. Yasalara

uymanın sonucunda kamunun selametine (common wealth) zarar veren bir sonuçla karşılaşılıyorsa o zaman yasaya uyulmamalıdır (Agamben, 2008: 27).

Orta Çağ feodal döneminde şiddet, topluma ve zihniyet yapılarına damga vurmuştu. Yönetim yapısında neredeyse sürekli olarak bir olağanüstü durum egemendi. Ekonomide şiddetin hâkim olması, ticaretin ve zenginliğin de yağma ve baskıyla olabileceğini gösteriyordu. Toplumda haksız uygulamalar meşru bir hale gelerek gasp, yağma ve zorbalık normal görülür olmuştu (Bloch, 2014: 616).

Kralların güçlü olmadığı ve feodal sistemin geçerli olduğu Orta Çağ Avrupası'nda askeri ve idari yetkileri prensler kullanıyordu. Bu dönemde yönetimler prenslere bağlı olduğundan olağanüstü yönetime karar verme yetkisi prenslere aitti. Prensler olağanüstü durumlarda, bir kişinin "komiser" olarak atamasını yapıyorlardı. Komiserlik kurumunun, pazarları teftiş etme, görüşmeleri yürütme, orduya gerekli olan giyecek, yiyecek ve diğer gereksinimlere el koyma gibi yetkileri vardı. Ancak bazı komiserler ayaklanmaları bastırmanın yanında prensin otoritesini tekrar tesis etmek amacına da hizmet edebiliyordu (Esen, 2008: 13).

Orta Çağ'da olağan hukukla olağanüstü hukuk ayrımı devam etmiştir. Olağan hukuk, normal şartlarda geçerli olan, kral ya da imparator gibi bir otoritenin yasa yapması ve bu yasaları uygulamasıydı. Olağanüstü hukuk ise savaş zamanında ya da toplumsal barışı ve devletin varlığını tehlikeye düşüren bir ayaklanma olduğu zaman uygulanmaktaydı (Vaiz, 2011: 26).

1.1.3. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nden sonra önemli toplumsal ve siyasal değişimler gerçekleşmiştir. 1914 ile 1945 yılları arasındaki iki savaş arasında buhranlar döneminde, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bunalımlar yaşanmış, geleneksel toplumdan modern topluma geçilmiştir (Hobsbawm, 1996: 105). Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal ve siyasal gerilimler bütün dünyayı etkilemiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yılları arasındaki dönemde totaliter rejimler yükselerek egemen olmuştur. 1930'lu yıllarda faşizm, geleceğin yükselen dalgası olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa'da totaliter rejimler çoğunlukta iken, az sayıda demokratik ülkeler de bulunmaktaydı. İngiltere ve Fransa'yla birlikte

Avrupa kıtası dışında ABD, demokratik niteliğini koruyan belli başlı ülkeleri (Uçarol, 1995: 68).

Gerek İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve gerekse savaş yıllarında, Balkan ve Doğu Avrupa ülkeleri, askeri yönetimler, diktatörlükler ve krallıklar ile yönetilmiş, darbelerden kaynaklanan sık yönetim değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu dönemlerde toplumsal çalkantılar, savaş şartlarının olağanüstü olması, ekonomik bunalımlar gibi sebeplerle yönetimlerde demokrasinin zaman zaman göz ardı edildiği görülmekteydi. Sosyal ve ekonomik bunalımlar, millî birlik duygularının daha kolay bir biçimde pekişmesini, halkın otoriter rejimleri ve ortaya çıkan diktatörlükleri daha kolay kabullenmesini sağlamıştı (Behçet, 2014: 54).

Sanayi Devrimi'yle başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'yla devam eden ve nispeten İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle durulan yoğun savaş dönemi, olağanüstü yönetimlerin en önemli dayanağı olmuştur. Bu dönemlerde ülkelerde hep savaş metaforu ön plana çıkmaktaydı. Savaş şartlarında olağanüstü durum yönetimi ile ilgili temel konu; isyan, savaş, ayaklanma benzeri durumlarda, iktidarların bu olağandışı durumları nasıl değerlendirdikleri, kontrol etme yöntemleri ve insan hakları açısından ortaya çıkan hak ihlallerinin boyutu olmuştur. Bu dönemlerde genel olarak ülkelerin hukuk sisteminde olağanüstü yönetim, muğlak ifadelerle yer almış ve ortaya çıkan gelişmelere göre yürütme organı acil durum kararlarıyla yasamanın yetki ve görevlerini devralmıştır (Behçet, 2014: 34).

Modern hukuk sistemlerinin geliştiği tarihsel süreçte olağanüstü yönetim uygulamaları, ülkelerin yasalarında farklı şekillerde ifade edilse de uygulama yöntemleri benzer biçimlerde olmuş ve benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fransız Devrimi'nin etkisinin yoğun olarak yaşandığı Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde olağanüstü yönetim uygulamaları daha çok "sıkıyönetim" şeklinde kendini göstermiştir (Agamben, 2008: 21).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar devam eden yeni dünya düzeninin şekillenmesi döneminde olağanüstü durum yönetimi, Batı devletlerinin (İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, İsviçre ve ek olarak ABD) hemen hepsinde etkin bir şekilde uygulanmıştır. Olağanüstü hâl yönetimi, bu ülkelerdeki yasalarda farklı şekillerde ifade edilse de benzer özelliklere sahip olmuştur. Savaş dönemi olan bu

yıllarda, iktidarda bulunanlar birçok yetkiyi üzerlerinde toplamıştır (Behçet, 2014: 31).

1.1.4. Modern Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Olağanüstü yönetim uygulamaları, günümüzde yürütme gücünün kazandığı istisnai yetkilerin biçimlerine göre değişiklikler göstermektedir. Yetki biçimleri açısından olağanüstü yönetim uygulamaları, üç farklı model halinde uygulanmaktadır. Bu modelleri; “*Anayasal Model*”, “*Yasama Modeli*” ve “*Hukuk Dışı Önlemler Modeli*” olarak sıralamak mümkündür (Behçet, 2014: 35).

i. Anayasal Model: Bu modele “Cumhuriyetçi model” ya da “Neo-Roma modeli” de denmektedir. Bu modelin kaynağı, Roma İmparatorluğu’ndaki diktatörlük kurumuna dayanmaktadır. Bu modeli savunan Rossiter’e göre olağanüstü durum uygulaması anayasaya göre olmalıdır. Ona göre “anayasal diktatörlük”, geçici ve kendi kendisini ortadan kaldırabilen bir kurumdur. Bu özellik onu faşist diktatörlükten ayıran en önemli vasfıdır. Devletin ya da ulusun karşılaştığı ciddi kriz ya da bunalım durumu giderildiğinde, yani varlık sebebi yok edildiğinde anayasal diktatörlük de ortadan kalkacaktır (Esen, 2008: 26-27).

Günümüzde aralarında Türkiye de olmak üzere Fransa, Almanya gibi birçok ülke anayasal modele örnektir. Örneğin, Türkiye’de olağanüstü hâl (OHAL) uygulaması T.C. 1982 Anayasası’nın 119. maddesine dayanmaktadır. Bu dönemlerde Cumhurbaşkanına verilen olağanüstü hâl kararname çıkarma yetkisi de Anayasa’da belirlenmiştir. Fransa’da Anayasa’nın 16. maddesine göre Cumhurbaşkanı’nın çıkaracağı kararname parlamentonun denetimi dışında olsa da hükümetin olağanüstü yönetim veya sıkıyönetim ilan edebilmesi için Anayasa’nın 36. maddesine göre parlamentonun onayını alması gereklidir (Behçet, 2014: 35).

ii. Yasama Modeli: Yasama modeli, bir diğer olağanüstü yönetim uygulama modelidir. Bu modelde olağanüstü durumlarda yürütme organına, olağan yasalarla özel ve geçici yetkiler verilerek yetki alanı genişletilmiştir. İstisnai yetkiler, olağan hukuk sisteminin normal işleyişi içerisinde işlev gösterir. Olağanüstü durumun ortadan kalkmasıyla normal siyasi ve hukuki ortama geri dönen bu uygulama modeli ABD ve İngiltere gibi ülkelerde görülmektedir. Yasayla verilen olağanüstü yönetim yetkileri geçicidir ve olağan yasama süreci içerisinde verilmiştir. Böylece

yürütmenin bu yetkileri nasıl kullandığını parlamento denetleyebilir, kötüye kullanımları araştırabilir ve olağanüstü durum sona erdiğinde bu yetkileri kaldırır. Gerekli durumlar söz konusu olduğunda ise bu yetkileri genişletebilir (Esen, 2008: 29).

David Dyzenhaus, yasama modelinin savunucularındandır. Ona göre hukuk devleti; yasalar önünde eşitlik, hakkaniyet ve makul olma gibi bir takım ahlaki ve hukuki ilkeler, değerler bağlamında yorumlanmalıdır. Zaruret halinde yapılan olağanüstü yönetim düzenlemeleri hukuk devletinin temel ilkelerine sadık kalınarak hayata geçirilmelidir. ABD ve İngiltere'deki uygulamalarda, yasama modelinin uygulamadaki zafiyetleri; terörle mücadele yasalarının sürelerinin sürekli uzatılması dolayısıyla geçiciliğinin ortadan kalkması ve olağanüstü durum ile mücadele argümanı ile anayasal yapıyı da kapsayacak şekilde, yürütme organına sistemi biçimlendirme imkânı sunmasıdır (Behçet, 2014: 36).

iii. Hukuk Dışı Önlemler Modeli: Bu modele göre olağanüstü durumlarda yürütmenin hukuk sisteminin dışına çıkması meşru olarak kabul edilmektedir. Bu modeli savunan Oren Gross'a göre yürütme organı, zaruret durumlarında mevcut hukuki ilkelerden sapabilir. Bu faaliyetin meşru kabul edilebilmesi için kamunun genel çıkarını arttırmak hedeflenmiş olmalıdır. Ayrıca toplumun kabulü açısından olağanüstü yönetim uygulamasının samimi, açık bir şekilde yapılması gerekmektedir. Toplumun genel çıkarını kapsayan bu hukuk dışı önlemler, kamu görevlilerinin hukukun üstünde olduklarını göstermektedir. Bu modelde hukuk düzeninin dışına çıkılmasının ancak ulusal boyutta bir "aşırı şiddet ve tehditle" karşılaşılması durumunda uygun olabileceği ifade edilmektedir (Esen 2008: 31).

Gerek tarihsel süreçteki geçmiş uygulamalara bakıldığında gerekse de günümüzde uygulanan bu üç modele göre değerlendirildiğinde olağanüstü yönetimlerle ilgili en çok tartışılan konuların başında, olağanüstü yönetim yetkilerinin gerçek anlamda hukuki ve siyasi denetlemeye tabi olmasının zorluğu gelmektedir. Yürütmenin olağanüstü yönetim yetkilerini kötüye kullanma ihtimali, her zaman karşılaşılabilecek ciddi bir sorun kaynağıdır. Gücü elinde bulunduran yürütme organının gerek siyasi baskılarla gerekse de kanun hükmünde kararnamele, hukuk sistemini etkileme olanağı bulunmaktadır. Bundan dolayı

olağanüstü yönetim süreçlerinde gri alanların oluşması, insan haklarının zedelenmesi ve hukukun dışına çıkılması her zaman karşılaşılabilecek durumlardır (Behçet, 2014: 37).

1.2. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

Avrupa Konseyi, 10 Avrupa ülkesinin 5 Mayıs 1949 yılında bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Konsey, insan haklarına saygı yükümlülüğünü üyelik şartı olarak belirlemiş ve devletler tarafından insan hakları ve özgürlüklerinin korunmasına ve geliştirilmesine vurgu yapmıştır. Avrupa Konseyi'nin bu alandaki ilk adımı Roma'da 4 Kasım 1950'de imzalandıktan sonra 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi"dir (No.005, "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms"). Daha sonra "Europen Convention on Human Rights" olarak ifade edilen sözleşme Türkiye'de "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" (AİHS) olarak adlandırılmaktadır. Sözleşme ile öncelikle Avrupa'daki demokratik yönetimlerin sürdürülmesi için gereken asgari hak ve özgürlükler güvenceye alınarak çalışmaya başlanmış, insan hakları listesi zamanla genişletilmiştir. Sözleşmede sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan ziyade siyasal ve sivil hakların korunmasına öncelik verilmiştir. Türkiye 10 Mart 1954'te sözleşmeyi onaylayarak, sözleşmeye taraf devlet olmuştur (Ünal, 1995: 31).

AİHS'nin olağanüstü yönetim ile ilgili çeşitli hükümleri bulunmaktadır. Sözleşmeyi kabul ederek taraf olan devletler, bu yasalardan dolayı yükümlülük altına girmektedirler. Sözleşmenin 57. maddesine göre, taraf devletlerin sözleşmedeki yükümlülükleri uygulayıp uygulamadıkları konusunda denetlenmeleri söz konusu olabilmektedir.

Taraf devletlerin olağanüstü yönetim ilan edebilme koşulları, sözleşmenin 15. maddesinde² düzenlenmiştir (Behçet, 2014: 38).

Sözleşmenin 15/1. maddesinde geçen “sözleşmeye aykırı önlemler alabilme” ifadesine dayanarak taraf devletler, olağanüstü durumlarda hak ve özgürlükleri “askıya alma” hakkına sahiptirler. Bu maddeye göre olağanüstü durum yönetimi ilan edilebilmesi için ya savaş hali olmalı ya da ulusun varlığını tehdit eden, genel bir tehlike ölçüsüne varan büyüklükte tehlikeli bir durum ortaya çıkmış olmalıdır (Akıllıoğlu, 1998: 46).

AİHS, olağanüstü durum yönetimleri uygulanırken, yetki kullanımının ölçülü olmasını, insanlık dışı aşağılayıcı davranışları ve işkenceyi içermemesini şart koşmaktadır. Ayrıca sözleşmeye göre taraf devletin, bu sözleşme dışında yükümlülük altına girdiği, uluslararası insan hakları sözleşmesi gibi tabi olduğu hükümler varsa bunlara da uymak zorundadır (Gemalmaz, 1990: 224).

AİHS’de olağanüstü yönetim ilanından sonraki uygulamalar için gerekli olan kriterler de belirlenmiştir. Bu kriterlerden en önemli olanları olağanüstü yönetim uygulamalarının “geçici” ve “istisna” olmasıdır. Bu kriterler aynı zamanda uygulamaların meşruluğunun da bir göstergesidir (Yokuş, 1996: 47).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Komisyonu (AİHM/AİHK), olağanüstü yönetim kararlarıyla ilgili olarak “ulusun yaşamını tehdit eden genel bir tehlike” koşulunun gerçekliğini öncelikli ve ön şart olarak araştırmaktadır³. AİHK’ya göre bir devlet 15. madde çerçevesinde olağanüstü durumun gelişip gelişmediğini belirleme konusunda öncelikli olarak yetkilidir. Bununla birlikte komisyon da devletin bu

---

² AİHS, Madde 15- Olağanüstü hâllerde askıya alma:

1- Savaş ya da ulusun yaşamını tehdit eden başka kamusal tehlike zamanında, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek şartıyla, bu Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerden sapma/askıya alma (aykırılık) teşkil eden önlemleri alabilir.

2- Bu hüküm çerçevesinde, hukuka uygun (meşru) savaş eylemleri sonucu gerçekleşen eylemler hariç madde 2’den ya da madde 3’ten, madde 4 paragraf 1’den ve madde 7’den hiç bir sapma yapılmayacaktır.

3- Sapma önlemi (aykırı önlem) alma hakkını kullanan herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, almış bulunduğu önlemler ve bunların gerekçeleri hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreterini tam olarak bilgilendirecektir. Yüksek Sözleşmeci Taraf ayrıca, bu tür önlemlerin uygulaması sona erdiğinde ve Sözleşme hükümleri tam olarak yeniden işlerlik kazandığında da Avrupa Konseyi Genel Sekreterini bilgilendirecektir.

³ Bu konuyla ilgili en açıklayıcı hüküm, 01.07.1961 tarihli Lawless Davası’nda verilmiştir. Bu dava ile ilgili kararında AİHM, “ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü hâl” ifadesini şöyle açıklamıştır: “Tüm toplumun yaşamını etkileyen ve devleti oluşturan toplumun örgütlenmiş yaşamını tehdit eden (organize yaşama yönelik olması) olağanüstü durum veya istisnai krizin devam etmesi” hali.

kararının sözleşme hükümleri çerçevesinde olup olmadığını değerlendirmeye yetkilidir (Yokuş, 1996: 50).

AİHS'ye göre olağanüstü yönetimlerle ilgili bir diğer kriter de durumun “gereklilikleri” ile alınan “önlemlerin” orantılı olmasıdır (ölçülülük). Bu kriterle kamu yararını güvenceye almak için “amaç-araç” dengesini gözeten bir sınırlama getirilmek istenmiştir. Ayrıca bu kriterle “kaçınılmaz durum” ve “amacın niteliği” netleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu ilkeler ise meşruiyeti ön plana çıkarmaktadır. AİHM'nin olağanüstü yönetimlerle ilgili birçok kararında bu kritere atıf yapılmıştır. Bu kriterle taraf devletlere ait kurumların, sınırsız yetkilere sahip olmadığı belirtilmekte, kriz döneminin gerektirdiği gerçek ihtiyaç ölçüsünün aşılmadığı, mahkeme ve komisyon tarafından kontrol edilmektedir (Gemalmaz, 1994: 37).

AİHS'ye taraf olan devletler, zaman zaman 15. maddeyi dayanak göstererek Sözleşme'nin gerektirdiği yükümlülükleri askıya aldıklarını ya da azalttıklarını bildirmişlerdir. Nitekim bildirim yapan bazı devletlerle ilgili AİHM'de görülen davalar da olmuştur. Zaman içerisinde AİHS'ye taraf olan birçok devlet (İngiltere, Fransa, Ermenistan, Gürcistan, İrlanda, Yunanistan, Türkiye) sözleşme yükümlülüklerini askıya alma haklarını kullanmışlardır. Son dönemlerde bu uygulamalardan birisi Ukrayna'da görülmüştür. 5 Haziran 2015 tarihinde Ukrayna Hükümeti, ülkedeki acil durum gerekçesiyle AİHS'nin 15. maddesini uygulamaya karar verdiklerini, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirmiştir. 2015 Kasım'ında Paris'te meydana gelen geniş çaplı terör saldırılarından sonra Fransa Hükümeti, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine 24 Kasım 2015 tarihinde AİHS'yi “askıya alma” bildirimini yapmıştır. 15 Temmuz 2016 Darbe girişiminin ardından, 21 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sözleşmeden doğan yükümlülükleri 15. maddeye dayanarak askıya aldığını Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirmiştir (Dost, 2017: 262).

1.3. BAZI ÜLKELERDE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

Devletlerin zaman zaman karşılaştıkları, tehlike içeren ve hemen harekete geçmeyi gerektiren olağanüstü durumlarda Roma İmparatorluğu'ndan beri, yürütme organlarına bazı özel yetkiler verilmesi söz konusu olmaktaydı. Olağanüstü dönemlerde ülkenin bir an önce ve yeniden olağan dönem ortamına dönebilmesi için,

yöneticilere olağan döneme kıyasla daha geniş yetkiler verilmesi, karar alma süreçlerinin hızlandırılması, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ya da kişilere bazı ek yükümlülükler getirilmesi gerekli olabilmektedir. Olağanüstü dönemlerde faaliyete geçirilen bütün bu uygulamalar, ülkeler arasında benzerlik göstermesine rağmen bazı farklılıklara da sahiptir. Ülkeler anayasalarında, demokratik hukuk devletinin gereği olarak olağan rejimi belirleyen kurallarla birlikte olağanüstü rejimi düzenleyen kurallara da yer vermişlerdir (Behçet, 2014: 82). Çalışmanın bu kısmında farklı ülkelerdeki olağanüstü yönetim uygulamaları ele alınarak değerlendirilmektedir.

1.3.1. Fransa'da Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Fransa'da, 1789 Fransız Devrimi'nin ardından ortaya çıkan ve “state of siege” olarak adlandırılan durum, modern zamanların ilk örneğini oluşturan olağanüstü durum yönetim biçimidir. Bir diğer olağanüstü durum yönetim biçimi olan sıkıyönetim (état de siege) de Fransa kaynaklıdır (Esen, 2008: 87).

Fransız “state of siege” sistemi, Anglosakson “common law” sistemine alternatif bir yönetim biçimidir. State of siege sisteminin ABD, İngiltere ve Almanya'daki olağanüstü yönetim biçimlerinden temel farkı “aşırı yasallık” ilkesine sahip olmasıdır. Diğer geleneksel olağanüstü yönetim sistemlerinde olduğu gibi “state of siege”in de kaynağı askeri rejime dayanmaktadır. Tarihsel süreçte siyasi anlam kazanmış ve isyana ya da işgale karşı, kuşatılmış bölgelerde uygulanan bir yönetim sistemi olarak ortaya çıkmıştır (Rossiter, 1948: 80).

State of siege'in temel özellikleri; “kanunla düzenlenme zorunluluğu”, “yasallık mührü” ve “parlamentonun üstünlüğüdür”. Alman Weimar Anayasası'nın meşhur 48. maddesinden en önemli farkı; parlamentonun hâkimiyetidir. Fransız sisteminde orduya ya da kabineye herhangi bir acil durum yetkisi verilmiyordu. Weimar Anayasası ile kıyaslandığında “state of siege”, olağanüstü durum yönetimi anlamında daha sınırlı bir alan sunmaktaydı (Vaiz, 2011: 50).

“State of siege”in Anglosakson örneklerinden farklı olduğu alanlardan birisi de yargı konusundadır. State of siege ilan edilmesi ve sonrasındaki süreçle ilgili Fransa mahkemelerinin herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu noktadaki tasarruf, hükumete ait siyasi bir karar olarak kabul edilip, hukuki denetimin dışında

tutulmuştur. Yürütme organı yanlış bir gerekçeyle “state of siege” ilan etmiş bile olsa bu ilan kararının denetimini yapacak olan kurum yargı değil yasama organıdır (Rossiter, 1948: 89).

Fransa’da kanunla yürürlüğe giren ilk olağanüstü yönetim uygulaması, kurucu meclisin 8 Temmuz 1791 tarihli kararıyla gerçekleşmişti. Bu karar daha sonra Napolyon tarafından 24 Aralık 1811’de değiştirilerek sıkıyönetim haline dönüştürülmüştü. Fransa’da, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı boyunca olağanüstü yönetim uygulaması devam etmişti (Agamben, 2008: 23).

4 Ekim 1958 tarihinde başlayan Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan Fransız Anayasası’nın 16. maddesi, olağanüstü yönetim ilan edilecek durumları belirleyerek, Cumhurbaşkanı’na gerekli tüm önlemleri alabilmesi için geniş yetkiler vermiştir. 16. maddede belirtilen olağanüstü durumlar şunlardır: Anayasal kamu otoritelerinin düzgün işleyişinin kesintiye uğramış olması, Fransa’nın uluslararası yükümlülüklerinin ciddi ve yakın bir tehdit altında olması, ulusun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün tehlike altında olmasıdır. Bu durumların mevcudiyetini saptayan kurum cumhurbaşkanlığıdır. Cumhurbaşkanı, olağanüstü yönetim süresini de tayin eden tek mercidir (Daver, 1961: 102; Esen, 2008: 94).

Fransız Anayasası’nın Cumhurbaşkanı’na verdiği olağanüstü yetkiler, Cezayir Savaşı (1954-1961) sırasında kullanıldı. Cezayir’deki ayaklanmayı bastırmak için Cumhurbaşkanı De Gaulle’ün 16. maddedeki yetkileri kullanması, Fransa’da tartışmalara sebep oldu. Cumhurbaşkanı’nın, ayaklanma bastırıldıktan sonra da olağanüstü durumdan kaynaklanan yetkilerini kullanmayı aylarca devam ettirmesi, olağanüstü durum yönetiminin suiistimal edildiğine ilişkin eleştirilere sebep olmuştu (Ackerman, 2004: 19; Esen, 2008: 95).

Fransa’da 1958 Anayasası’nın 16. maddesi ile Cumhurbaşkanı’na olağanüstü yetkiler verilmiş ise de Anayasa’nın 36. maddesine göre hükümetin ilan ettiği sıkıyönetim ya da olağanüstü yönetim kararının onaylanması için parlamento yetkili kılınmıştır. Sıkıyönetim uygulanmasına ve olağanüstü yönetim süresinin uzatılmasına da parlamento karar vermektedir (Esen, 2008: 96).

2005 yılında Fransa’da, başta Paris olmak üzere, bazı büyük kentlerin banliyölerinde çeşitli şiddet olayları ortaya çıktı. Hükümet bu olayları bastırmak için

olağanüstü durum yönetimi ilan etti. Bu olağanüstü yönetim kararının Anayasaya uygun olup olmadığı tartışmalara sebep oldu. Yeşiller Partisi olağanüstü yönetim ilanının iptali için Anayasa Konseyi'nde dava açtı. Partinin dava açma gerekçesi, söz konusu olaylarla ilgili olarak olağanüstü yönetimin gerekli olmadığı ve temel hak ve özgürlüklerin orantısız olarak ihlal edildiği şeklindeydi. Konsey, incelemesi sonucunda, şiddetin hızlı bir şekilde yayılma eğiliminde olması ve tekrar ortaya çıkma olasılığının bulunmasını gerekçe göstererek olağanüstü yönetim ilanının haklı olduğu sonucuna varıp, ilanı Anayasa'ya aykırı bulmadı (Le Monde, akt. Esen, 2008: 98).

Paris'te 13 Kasım 2015'te 6 ayrı noktada gerçekleştirilen terör saldırılarında 130 kişi hayatını kaybetti. Bu olayın ardından ülkede olağanüstü durum yönetimi ilan edildi. Fransa Ulusal Meclisi, 2017 Temmuz'unda olağanüstü yönetim uygulamasının 6. kez uzatılmasına karar vermiş ve ülkede 23 ay süren en uzun olağanüstü hâl dönemi yaşanmıştı. Fransa'da 719 gün süren bu olağanüstü yönetim uygulaması 1 Kasım 2017 tarihinde sona erdi (<https://www.dunya.com>, E.T. 03.01.2018).

1.3.2. Almanya'da Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Almanya'da "Bismarck Anayasası" 1871-1919 yılları arasında yürürlükte idi. Bu Anayasa'nın 68. maddesi kamu güvenliğini tehdit eden bir durum oluştuğunda imparatora gerekli önlemleri alma yetkisi veriyordu. "Weimar Anayasası" ise 1919 yılında yürürlüğe girdi ve olağanüstü yönetim konusunda Bismarck Anayasası'ndan farklı olarak, çok daha geniş yetkiler veriyordu (Agamben, 2008: 24). Weimar Anayasası'nın ünlü 48. maddesine⁴ dayandırılarak 1925-1929 yılları arasında, 250'den fazla olağanüstü hâl yönetimi ilan edilmiş, bir o kadar da acil durum kararnamesi çıkartılmıştır. Giorgio Agamben, Weimar Anayasası'nın verdiği yetkilerin etkisini şöyle anlatmaktadır; "Eğer ülke yaklaşık 3 yıl boyunca başkanlık diktatörlüğü altında bulunmasaydı ve parlamento işlevini sürdürseydi, Hitler büyük bir olasılıkla iktidarı ele geçiremeyecekti" (Behçet, 2014: 32).

---

4 Weimar Anayasası'nın 48. maddesine göre, eyaletlerin anayasanın öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmemesi ya da kamu düzeninin bozulması ya da ciddi bir tehditle karşı karşıya bulunması durumlarında, cumhurbaşkanı, kamu düzenini yeniden kurmak için kuvvet kullanmak dâhil, gerekli önlemlere başvurabilir ve bireysel hak ve özgürlükleri askıya alabilir.

Geçmişteki olumsuz tecrübelerden hareketle günümüz Alman Anayasası'nda olağanüstü durum yönetimlerinde yürütmeyi denetleyecek çeşitli önlemler alınmıştır. Federal Hükümet'in çıkardığı kararnamelerle ilgili parlamentoya gecikmeden bilgi verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Olağanüstü yönetim esnasında Federal Anayasa Mahkemesi ve Alman Federal Meclisi, denetleme görevini devam ettirmektedir (Esen, 2008: 106).

Almanya'da Federal Anayasa Mahkemesi, olağanüstü yönetimlerde yasal düzenlemeleri denetlemektedir. Ayrıca olağanüstü yönetimlerde yürütme organının bir eylem veya işleminden zarar gören bireylerin Anayasa Mahkemesi'ne şikâyet için başvuru hakkı bulunmaktadır. Almanya'nın, AİHS'nin taraflarından biri olması dolayısıyla olağanüstü yönetimlerde, AİHM'nin yargı denetimi de etkin durumdadır (Vaiz, 2011: 49). Bu nedenle Federal Anayasa Mahkemesi olağanüstü hâllerde yetkilerini kullanmaya devam ederken, aynı zamanda olağanüstü hâle dayalı yasaları düzenleyip denetleyerek vatandaşların haklarının çiğnenmesi durumunda Anayasa Mahkemesi'ne şikâyet etmelerini de meşrulaştırmıştır.

1.3.3. İngiltere'de Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

İngiltere dışındaki diğer Avrupa ülkelerinin siyasi tarihi, sosyal çalkantılar, devrimler, sık hükümet değişiklikleri, yabancı işgaller açısından oldukça hareketli iken İngiltere, daha sakin ve barışçıl dönüşümler geçirmiştir. Parlamento'nun her zaman güçlü olduğu İngiltere'de, olağanüstü dönemlerde bile parlamenter demokrasi, düzenli bir şekilde işleyişini sürdürmüştür. Nitekim demokrasi ve istikrar sembolü olan İngiltere'de 1800'den beri sıkıyönetim ilan edilmemiştir (Vaiz, 2011: 60).

İngiltere'nin klasik anayasal olağanüstü hâl durumundaki kriz yönetim sistemi "martial law" olarak adlandırılmaktadır. Sıkıyönetim anlamında da kullanılan Fransız "state of siege" ile aynı anlama sahiptir. Her iki kurumun da gerekçesi ayaklanma ve işgaldir. Sonrasında da aynı uygulamalar bulunmaktadır; normal polis gücüyle ordunun yer değiştirmesi, medeni hakların askıya alınması, sivil suçlar için askeri mahkemelerin kurulması. Her iki sistem de kamu düzeninin yeniden tesisini ve devletin normalleştirilmesini hedeflemiştir (Vaiz, 2011: 61). Fransız hukukuna göre acil durum yetkilerinin kaynağı, anayasal bir devlet olmanın gereği olarak,

geleneksel “yasallık” (légalité) prensibidir. İngiliz hukukunun anayasal devlet modeli ise hukukun üstünlüğü (rule of law) prensibine dayanır. İngiltere’de sıkıyönetimin savaş zamanı dışında uygulanabilirliği hukuken belirsiz durumdadır (Alder, 1994: 392; Esen, 2008: 75).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında birçok Batılı devletin uyguladığı gibi İngiltere’de de sıkıyönetim adı altında olağanüstü yönetimi genelleştiren bir yönetim bulunmaktaydı. Bu dönemdeki olağanüstü yönetim sistemine göre, kuşku üzerine kişiler tutuklanabiliyor, basına sansür uygulanabiliyordu. Düşmana yardım etme niyeti olanlara ölüm cezası verilebiliyordu. Ayrıca taşımacılık, yiyecek, ulaşım, maden, tekstil gibi stratejik ekonomik sektörler devlet tarafından kontrol ediliyor veya yönetiliyordu. İngiltere halkının ekonomik yaşamı tamamen hükümetin kontrolüne geçmişti (Vaiz, 2011: 62).

İngiltere’de, savaş durumunda yürütme organına istisnai yetkiler veren Ülke Savunması Yasası (The Defence of Realm Act/DORA) 1914 yılında kabul edilmiştir (Rossiter, 1948: 157). DORA, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini geniş ölçüde kısıtlamıştır. Toplu grevlere ve toplumsal gerginliğe yol açan, olağan dışı durumlarda askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkisi tepkilere sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemlerde hükümete ülke ekonomisini düzenlemek için sınırsız yetkiler verilmiştir (Agamben, 2008: 30).

DORA, Ağustos 1921’de yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak bu yasanın etkileri savaştan sonra da devam etmiştir. Örneğin İngiltere’de barların saat 22.00’den sonra kapanması kuralı, eski bir olağanüstü yönetim düzenlemesinin günümüze yansımasıdır. Benzer şekilde, saat 20.00’den sonra dondurma satışını yasaklayan kanun, savaş döneminden miras kalan eski bir olağanüstü yönetim uygulamasıydı (Esen, 2008: 77).

İkinci Dünya Savaşı, İngiltere tarihinin en zor dönemlerinden birisi olmuştur. Uzun süren savaşa ek olarak ülkenin Naziler tarafından işgal edilme tehlikesi altında olması, ülkenin modern tarihindeki en ciddi olağanüstü durum anlamına gelmekteydi. 1941 yılında ilan edilen Ulusal Hizmet Yasası (National Service Act), Churchill Hükümeti tarafından yürürlüğe konulmuştu. Bu olağanüstü durum

yasasıyla hükümet, kargaşa, kıtlık ve kriz durumlarını önlemek için otokratik bir güç elde etmiş olmaktadır (Vaiz, 2011: 64).

1974 yılında yasa dışı İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA)⁵ yaptığı bombalama eylemi 21 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Bu olaydan sonra hükümet, terör olaylarına karşı ciddi bir hamleye girişti. Çıkarılan Terörizmin Engellenmesi Yasası (The Prevention of Terrorism “Temporary Provisions” Act) temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması açısından İngiltere’de daha önce görülmemiş uygulamaları beraberinde getirdi. 3 bölümden oluşan yasanın birinci bölümünde IRA yasaklanıyor, örgüt mensupları için 5 yıla kadar hapis cezası getiriliyordu. İkinci bölümde İçişleri Bakanlığı’na terör faaliyetine katılan ya da teşvik eden yabancıları sınır dışı etme yetkisi veriliyordu. Üçüncü bölümde ise polisin yakalama, tutuklama ve sorgulama yetkileri çoğaltılmıştı (Esen, 2008: 82).

11 Eylül 2001 saldırıları ABD’de olduğu gibi İngiltere’de de olağanüstü yönetim açısından bir dönüm noktası oldu. Parlamento tarafından yapılan yeni terörle mücadele yasasının ismi “Anti Terörizm, Suç ve Güvenlik Yasası” (Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001) idi. Terör arttıkça yasal mevzuat da tepki olarak artıyordu. Londra’da 2005 Temmuz’unda gerçekleşen terör olaylarından⁶ sonra Parlamento’dan yeni bir yasa daha geldi. 2005 Kasım’da Avam Kamarası’nda kabul edilen yasanın ismi “Terörizmin Önlenmesi Yasası” (Prevention of Terrorism Act) idi (Vaiz, 2011: 67).

1.3.4. Amerika Birleşik Devletleri’nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

ABD’de olağanüstü yönetimin temel uygulama unsurlarından en önemlisi başkanlık kurumudur. Bu durum İkinci Dünya Savaşı’nda açık bir şekilde ortaya

---

⁵ 1969 yılında ortaya çıkan IRA, Kuzey İrlanda’nın İngiltere’den bağımsızlığını savunan ayrılıkçı bir örgüttür. Örgütün ismi, İngilizce orijinali olan “Irish Republican Army’nin (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)” baş harflerinden oluşmaktadır.

⁶ Londra Metrosunda 7 Temmuz 2005 günü saat 08.50’de başlayarak 50 saniye aralıklarla 3 adet patlama gerçekleşmiştir. Yaklaşık bir saat sonra dördüncü bir bomba, çift katlı gezi otobüslerinden birinde patlamıştır. Beşinci bir eylemcinin bomba yüklü çantası da terk edilmiş bir araç içinde bulunmuştur. Olaylarda eylemciler dâhil 54 kişi ölürken, 700’den fazla kişi yaralanmıştır. Olay günü saat 12.10’da “El Kaide Avrupa Gizli Örgütü” isimli bir örgüt, internet aracılığıyla olayı üstlenerek İngiltere’nin 2001’deki Afganistan ve 2003’teki Irak operasyonlarında aktif olarak yer almasından dolayı cezalandırıldığını açıklamıştır. İki gün sonra başka bir el Kaide üyesi örgüt olduğu bilinen Ebu Hafs al-Masri Tugayları isimli bir örgüt daha eylemin sorumluluğunu üstlenmiştir (<https://www.bbc.com>, E.T. 16.01.2018).

çıkıştır. ABD’de olağanüstü yönetim uygulamalarını incelemek başkanların tarihini araştırmak gibidir (Rossiter, 1948: 210).

ABD’de olağanüstü yönetim, başkanın yetki aşımalarıyla birlikte fiili müdahalesiyle başlar. Başkanın bu inisiyatifine Kongre’nin onay vermesi ya da vermemesi ile olağanüstü yönetim sonuçlanır. Eğer Kongre onaylarsa başkanın inisiyatifi meşrulaşır. Kongre reddederse başkan söz konusu yetkileri daha fazla kullanamaz. Eğer kamuoyu desteği başkandan yana ise Kongre genellikle başkanın kullandığı yetkileri onaylamaktadır (Esen, 2008: 52).

11 Eylül olayları, ABD tarihinde olağanüstü yönetim süreci ile ilgili dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte terörle mücadele amacıyla yapılan tutuklamaların hukuki olup olmadığı çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Bu davalarda Federal Yüksek Mahkeme’nin güvenlik kaygısıyla insani hakları kısıtlama ile demokratik özgürlükleri gözetme arasında denge kurmaya çalıştığı gözlenmiştir. Davalarda Yüksek Mahkeme, terörizm tehdidini göz önünde bulundurarak yürütmenin yetkilerini kısıtlamamış, ancak hukuk devleti ilkesinin gözden çıkarılmasına da izin vermemiştir (Vaiz, 2011: 73). Hükümet, bu davalarla ilgili olarak tutuklananların, terörle mücadele sona erinceye kadar tüm haklarının askıda kalmasını savunmuş, tutukluların avukatlarıyla temas kurma hakkı dâhil, dışarıyla tüm ilişkileri, mahkemeye başvurma hakları engellenmiştir. Bu süreçteki Rasul ve Hamdi davaları kamuoyunda ön plana çıkmıştır. Bu kişiler ABD ordusu tarafından Afganistan’da tutuklanmışlardı. Rasul, Küba’daki ABD’ye ait olan Guantanamo Üssü’ne götürülmüştü. Bu üste yaşanan olaylar⁷ daima eleştiri konusu olmuştu. Hamdi’nin ise

---

⁷ Küba’ya ait Guantanamo Körfezi’ndeki bir ada üzerinde, ABD Hükümeti tarafından kiralanarak Amerikan Donanması tarafından kullanılan Deniz Üssü’nde, 11 Eylül saldırılarından sonraki ABD’nin Afganistan’ı işgalinin ardından bir hapisane oluşturulmuştur. Bu hapisane, Taliban ve El Kaide tutsaklarının konulacakları gözaltı merkezi olarak seçilmiş ve ilk tutsaklar 11 Ocak 2002’de getirilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri, 2003 yılında hapisaneye yaklaşık 680 tutsağı gönderirken, bu rakam zamanla 800’e ulaşmıştır. Turuncu tulumlar giydirilen zanlıların statüleri, hapisaneyle ilgili tartışmaların merkezinde yer almıştır. Buradaki tutuklular herhangi bir yargı sürecinden geçirilmemektedir. Bölge, ABD toprakları içinde olmadığından, burada hukuk sistemi işletilmemektedir. Dönemin Bush yönetimi Guantanamo tutuklularının, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri’ne göre “savaşçı” tanımlanmasına girmediklerini iddia ederek, yakalananlara “savaş esiri” muamelesi yapılamayacağını savunmuştur. O dönemdeki ABD yönetiminin “savaş suçluları” ile “yasa dışı savaşçılar” arasında ayırım yapmaya çalıştığını savunan insan hakları örgütleri ve birçok kesim, Cenevre Sözleşmeleri’nin ihlal edildiğini savunmuştur. Uluslararası Af Örgütü, Guantanamo’nun askeri hapisane olarak kullanılmasını, yasa dışı uygulamaları ve zanlılara yönelik yapılan sorgulama tekniklerini “insan hakları skandalı” olarak tanımlarken, Birleşmiş Milletler de hazırladığı raporlarda hapisanede yapılan hak ihlallerine birçok kez dikkat çekmiştir. Özellikle suyla boğulma hissi yaratma, cinsel tehditler, makattan besleme-sulama, uykusuz bırakma gibi sorgulama yöntemleri ABD Senatosu’nun raporlarıyla da tespit edilmiştir (<https://www.aa.com.tr>, E.T. 18.01.2018).

ABD vatandaşlığı bulunuyordu ve Afganistan'da ABD'ye karşı savaştığı iddiasıyla yakalanarak ABD'deki bir askeri hapishaneye gönderilmişti (Esen, 2008: 68).

Rasul davasında hükümet, Guantanamo Üssü ile ilgili, ABD ile Küba arasındaki 1903 yılında yapılan bir anlaşmayı gerekçe göstererek ilginç bir iddia ileri sürdü. Buna göre Guantanamo Üssü'nde Birleşik Devletler tam yetkili olmakla birlikte, buradaki esas egemenlik Küba'ya aitti. Bu durumda da ABD mahkemelerinin yargı yetkisinin Guantanamo'yu kapsamayacağını savundu. Federal Yüksek Mahkeme bu iddiaya karşı çıkararak üssü, yargı kapsamına aldı. Mahkeme bu yorumuna Guantanamo Üssü'nün, ABD'nin sürekli yetki ve kontrolünde olmasını gerekçe gösterdi (Esen, 2008: 69).

ABD'de Federal Yüksek Mahkeme'nin olağanüstü durum yönetimlerinde bazen yürütme organının yetkilerinin genişletilmesi lehinde bazen de temel hak ve özgürlükler lehine karar verdiği gözlenmektedir. Davaların görüldüğü dönemdeki kamuoyu ve halk desteği de kararlarda belli ölçüde etkili olabilmektedir (Esen, 2008: 70).

Amerika'daki olağanüstü yönetim uygulamalarının Avrupa'dakilerden farklılaştığı noktalardan birisi, karar verme yetkisinin Kongreye mi yoksa başkana mı ait olduğunun belirsiz olmasıdır. Anayasa'nın 1. maddesine göre, orduyla donanmayı donatma ve koruma, savaş ilan etme yetkisi Kongre'ye verilmiştir. Anayasa'nın 2. maddesinde ise ABD Başkanı'nın, devletin başkumandanı olduğu belirtilmiştir. 16. ABD Başkanı olan Abraham Lincoln, başkan olduğu dönemde, 1861 yılında çıkan ayaklanmayı bastırmak için, ABD Anayasası'nın bu maddesine dayanarak, 7.500 kişilik bir orduya komuta etmek üzere olağanüstü yönetim yetkisi kullanmıştır. Olağanüstü yönetim yetkileri, neredeyse tüm ABD Başkanları tarafından genişletilerek kullanılmıştır (Behçet, 2014: 34).

ABD'de doğal afetler ve çevre sorunlarının fazla olması da bir başka olağanüstü yönetim sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. ABD'de 23 Ocak 2016'da kar fırtınası sebebiyle doğal bir afet yaşanmıştı. Tennessee, North Carolina, Pennsylvania, Maryland, Virginia, Georgia, New Jersey ve West Virginia gibi eyaletlerde kar fırtınası nedeniyle olağanüstü yönetim ilan edilmişti. Bu doğa

felaketinden 630.000 insan etkilenmiş ve 55 kişi hayatını kaybetmişti (https://www.yenisafak.com, E.T. 08.03.2018).

2. TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARI

Türkiye’de “Olağanüstü Hâl” kavramı ilk olarak 1982 Anayasası ile gündeme gelmiştir. Ancak daha öncesinde olağanüstü hâle ilişkin hukuksal düzenlemeler ve uygulamalar görülmüştür. İlk kez İkinci Meşrutiyet’te yürürlüğe giren Kanun-u Esasi’nin 36. maddesinde olağanüstü durumlarda yapılacak uygulamalardan bahsedilmekteydi. Olağanüstü hâl yönetimi ise “İdare-i Örfiye” olarak adlandırılmaktaydı. Kurtuluş Savaşı’nın gerçekleştiği Millî Mücadele döneminde geçerli olan ve “1921 Anayasası” olarak da bilinen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, savaş yıllarında yürürlükte idi (Mat, 2008: 86).

1924 Anayasası’nın 86. maddesinde “sıkıyönetim” hali ile ilgili düzenlemeler bulunmaktaydı. 1961 Anayasası’nda da olağanüstü yönetim şekilleri iki bölüme ayrılmıştı. Söz konusu anayasanın 123. maddesinde de “olağanüstü hâller” ve 124. maddesinde de “sıkıyönetim ve savaş hali” şeklinde ikili düzenleme yapılmıştı. 1982 Anayasası da ilk halinde bu ikili ayrıma bağlı kalarak 119, 120 ve 121. maddelerde “olağanüstü hâllere”, 122. maddesinde ise “sıkıyönetim, seferberlik ve savaş haline” yer vermişti. 16 Nisan 2017 referandumuyla birlikte geçerlilik kazanan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nde olağanüstü hâl yönetimi Anayasa’nın 119. maddesinde düzenlenmiştir (Vaiz, 2011: 76).

1983 yılında yürürlüğe giren 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu ile olağanüstü hâllerde yapılacak uygulamalar düzenlenmiştir. Bu kanunun ilk uygulaması, 1987 yılında iktidarda bulunan Turgut Özal Hükümeti’nin kararı ile oldu. Artan terör olayları gerekçesi ile yürürlüğe giren OHAL, 1987 yılından 2002 yılına kadarki 15 yıl boyunca, 13 ili kapsayacak şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, süresi 46 kez meclis kararı ile uzatılarak uygulandı.

15 yıl devam eden söz konusu OHAL süreci, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) 2002 yılında iktidara gelmesiyle, hükümetin ilk icraatlarından biri olarak sona erdirilmiştir. Olağanüstü hâl ilan edilmeden geçen 14 yılın ardından Türkiye’de, 15 Temmuz 2016 günü bir darbe girişimiyle karşılaşılmış, bu girişimin bastırılmasının ardından Bakanlar Kurulunca alınan karar, Cumhurbaşkanı Recep

Tayyip Erdoğan tarafından açıklanarak, 20 Temmuz 2016'da Türkiye genelinde OHAL ilan edilmiştir. Bu karar, Türkiye genelinde ilan edilen ilk OHAL olma özelliği taşımaktadır. İlk kez 20 Temmuz 2016'da ilan edilen OHAL, 18 Nisan 2018'de 7. kez uzatılmış ve 18 Temmuz 2018'de tamamen sona erdirilmiştir.

Bu tez çalışması kapsamında bu bölümde Türkiye'deki OHAL uygulamaları genel olarak ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise 21 Temmuz 2016 ile 19 Ocak 2017 arası OHAL süreci daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

2.1. TÜRKİYE'DE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM UYGULAMALARININ TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye'de olağanüstü yönetim usulleri, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu haricindeki 1876, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında yer almıştır. Çalışmanın bu kısmında, Türkiye'de gerçekleşen olağanüstü yönetim uygulamalarının tarihsel süreci açıklanmaktadır.

2.1.1. Osmanlı Dönemi'nde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Türk siyasi tarihinde olağanüstü yönetimden ilk defa 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin 36. maddesi⁸ ve 113. maddesinde söz edilmektedir. Kanun-u Esasi'nin 113. maddesinde, padişaha sakıncalı gördüğü kişileri yurt dışına sürgün etme yetkisi verilerek, sıkıyönetim ilanından bahsedilmektedir. Kanun-u Esasi'nin ilk halinde yürütme organı çok güçlü olduğundan olağanüstü durumlarda da yetki icra organının elindeydi. Anayasa'da icra organına, istisnai dönemlerde “kanun”, “kanunu muvakkat” (geçici kanun) ve “kararnameler” ile bazı düzenlemeler yapma yetkisi verilmişti (1876 Kanun-u Esasi, 36. madde). Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına imkân bulunmayan hallerde Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından çıkarılan olağanüstü durum ile ilgili kararnameler, Meclis'in toplanarak vereceği karara kadar, Kanun-u Esasi hükümlerine aykırı olmaması şartıyla geçerliydi. Anayasa'nın

---

⁸ Kanun-u Esasi'nin 36. maddesinde; “...Devletin bir muhataradan (tehlike) ve yahut “emniyeti umumiye” (genel güvenlik) halelden (bozukluk) vikaye (korumak) için bir zarureti mübreme (kaçınılmaz zorunluluk) zuhur ettiği (ortaya çıktığı)...” takdirde “Meclisi Umumiye” (Genel Meclis), lüzum görülecek kanunun müzakeresi için salahiyet (yetki) verilmektedir. Aynı madde Meclisin münakıt (toplantı halinde) bulunmadığı zamanlar için de: “meclisin celp ve cemine (toplanmasına) vakit müsait olmadığı halde Heyeti Vükela (Vekiller Heyeti/Bakanlar Kurulu) tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusan'ın (Mebuslar/Milletvekilleri Heyeti) içtimai (toplanması) ile verilecek karara kadar irade-i seniyye (padişahın iradesi/emri) muvakkaten (geçici olarak) kanun hüküm ve kuvvetindedir” denmektedir (Şensoy, 1947: 97).

yürütme organına verdiği bu yetki, olağanüstü durum devam ettiği müddetçe kullanılacaktı, yani belirsiz bir süre için verilmişti (Daver, 1990: 473).

Kanun-u Esasi'nin 36. maddesinde düzenlenen yasa ile Türk hukuk tarihinde ilk kez olağan hal rejimleri ile olağanüstü hâl yönetimi arasında ayırım yapılarak resmen bir fark ortaya konmuş oluyordu (Şensoy, 1947: 97-98). Bu maddeyle, olağanüstü durumlarda bir yasama vekâlet sistemi uygulanabiliyordu. İstisnai bir durumla karşılaşıldığında, padişahın onay vermesi ile hükümet, geçici olarak “kanun hüküm ve kuvvetinde” kararlar alabilecekti. Alınmış olan kararların meclis açıldıktan sonra yürürlükten kaldırılması ya da yürürlüğünün devam etmesi meclisin inisiyatifine bırakılmıştı. Ancak çıkarılan kararnameler meclisin onayına sunulmadığında ne olacağı belirlenmemişti. Ayrıca kararnamelerin onaylanması için belirli bir süre de verilmemişti. Uygulamada, hükümetlerin bu tür boşluklardan yararlanarak kendilerine verilmiş olan yetkiyi kötüye kullandıkları ve genellikle kararnameleri meclis onayına sunmadıkları görülmüştür (Daver, 1990: 115).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe gösteren İkinci Abdülhamit, 1878 yılında Meclisi kapatmıştı. Padişah, meclisi kapatma kararını, Anayasa'nın 36. maddesine dayandırmıştır. 1909'da ilan edilen İkinci Meşrutiyet'in ardından Kanun-u Esasi'de tadilata gidilmiş, bu süreçte 36. maddede değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle hükümet sıkıyönetim ilan ettiğinde, bu kararın meclis açılır açılmaz onaya sunulması zorunluluğu getirilmiş, bu tür durumlarda hükümetlerin takdiri ortadan kaldırılmıştır (Kili ve Gözübüyük, 2000: 86-87).

Kanun-u Esasi'nin 113. maddesinde yer alan ve sıkıyönetim anlamına gelen “Örfi İdare” şöyle tarif edilmekteydi: “Mülkün bir cihetinde (bölümünde) ihtilal zuhur edeceğini (ortaya çıkacağını) müeyyid (doğrulayan) asar (izler) ve emarat (belirtiler) görüldüğü halde (durumda) hükümet-i seniyyenin (yüksek hükümet) o mahale mahsus olmak üzere muvakkaten (geçici olarak) İdare-i Örfiye ilanına hakkı vardır” (Kili ve Gözübüyük, 2000: 55). Hükümete bu madde ile sıkıyönetim ilan etme yetkisi veriliyordu. Kanun maddesinin metni incelendiğinde sıkıyönetim ilanını gerektiren hallerin gerekçelendirilmesiyle ilgili netlik olmadığı görülmektedir. Bu konudaki gereklilik durumunun, “sebebe” değil de “takdire” bağlı olarak ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır. Bu durumda hükümetlerin kanun maddesinde geçen

hükme dayanarak bir tehlike öne sürmeleri ve aldıkları yetkileri kötüye kullanmaları her zaman için mümkündür. Nitekim ileriki dönemlerde kanun maddesinin uygulanış biçimi bu anlayışı doğrular nitelikte olmuştur (Daver, 1961: 116).

Birinci Meşrutiyet dönemi ve sonrasında olağanüstü hâl gerekliliği ortaya çıktığında, Meclis kapalı olup toplantı imkânı olmadığı için 36. maddenin ikinci fıkrası uygulanmıştır. Buna göre kararnameler, “Heyet-i Vükela” (Bakanlar Kurulu) tarafından hazırlandıktan sonra padişaha onaylatılmıştır. Sıkıyönetimin ilanı, kuruluşu, işleyişi ve yetkileri çıkarılan bu kararnamelerle belirlenmiştir (Mat, 2008: 88).

Meşrutiyet dönemlerinin etkili hareketi olan “İttihat ve Terakki Partisi”, hürriyet ve adalet idealleri ve talepleri ile iktidar olmuş, ancak iktidara geldikten sonra gerçekleştirdiği otoriter uygulamalarla eskiyi aratmayacak şekilde bir baskı rejimi kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki İttihat ve Terakki Hükümeti, yönetimi sıkıyönetim idaresi ile yürütmüştür. Bu sayede kendisine karşı oluşan muhalefeti de bastırma imkânı yakalamıştır (Tunaya, 1988: 3).

Meşrutiyet döneminde Örfi İdare, 1909 yılından itibaren başlayarak 1918 yılına kadar sürmüştür. Meşrutiyet adeta “örfi idareli meşrutiyete” veya “askeri meşrutiyete” dönüşmüştü. Birinci Dünya Savaşı’na girilirken bütün yurttta “seferberlik” ile beraber “örfi idare” yürürlükteydi (Mat, 2008: 91).

2.1.2. Kurtuluş Savaşı (Millî Mücadele) Dönemi Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Kurtuluş Savaşı yıllarında, 1921 Anayasası (Teşkilatı Esasiye) yürürlükte bulunmaktaydı. Bu dönemde “Meclis Hükümeti Sistemi” uygulanmaktaydı. Yasama, yürütme ve yargı yetkisi mecliste toplanmıştı. Fiili savaş durumu içerisinde bulunulması dolayısıyla yürütme organının bazı olağanüstü çarelere başvurmak zorunda olması dönemin şartları gereği idi. Bu dönemde yürütmeye istisnai yetkiler veren bazı olağanüstü yönetim kanunları çıkarılmıştı. Bu kanunlardan biri 29 Nisan 1920’de kabul edilen Hıyanet-i Vataniye Kanunu idi. Kanuna göre Büyük Millet Meclisi’ne karşı isyanda bulunanlar vatan haini olarak kabul edilerek idama mahkûm edilecekti. Ayrıca bu idam kararlarına karşı temyiz yolunun kapalı olduğu da kanunda belirtilmişti. Dönemin bir diğer olağanüstü yönetim kanunu ise 11 Eylül

1920’de kabul edilen Firariler Hakkında Kanun’dur. Bu kanunla meclise, sadece olağanüstü dönemlerde görev yapacak olan “özel mahkemeler” kurma yetkisi veriliyordu. Bu mahkemelere, yasada mevcut olmayan bazı cezaları verme yetkisi de tanınmıştı. İstiklal Mahkemeleri’nin dayanağı bu kanundu (Mat, 2008: 76).

İstiklal Mahkemeleri, başlangıçta askeri firarları engellemek için kurulmuş, ancak daha sonra yetkileri artırılmıştı. Firariler Hakkında Kanun’da, İstiklal Mahkemeleri üyelerinin kaç kişi olacağı, hangi suçlara bakacağı vb. ayrıntılar belirlenmişti. Buna göre mahkemeler 3 üyeden oluşuyordu. Üyeler kendi aralarından birisini başkan seçiyorlardı. Kaç mahkeme kurulacağı ve hangi bölgede görev yapılacağı, Bakanlar Kurulu tarafından teklif ediliyor ve Meclis de tayin işlemini gerçekleştiriyordu (Aybars, 1997: 42; Velidedeoğlu, 1990: 62). Mahkemelerin işleyişinde Meclis son derece etkili bir konumdaydı. Mahkeme üyeleri Meclis içerisinden ve Meclis tarafından seçiliyordu. Kanunu yürütme yetkisi doğrudan meclise ait olduğundan Meclis, olağanüstü bir yargı yetkisine sahip olmuş oluyordu. Mahkemelerin hangi bölgelerde kurulacağı da Meclis tarafından belirleniyordu (Aybars, 1997: 238).

İstiklal Mahkemeleri’nin görevine 17 Şubat 1921’de son verilmiş, ancak Şeyh Sait İsyanı sebebiyle 1921 Ağustosunda mahkemeler tekrar faaliyete başlamıştır. Bu defa İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükûn Kanunu’na dayanılarak Heyet-i Umumiye’nin 117 sayılı kararıyla kurulmuştu. Kurulan 2 mahkemeden biri Ankara’da diğeri ise isyan bölgesinde görev yapıyordu. İsyan bölgesindeki mahkeme, Meclis onayına ihtiyaç duymadan idam kararları verebiliyordu⁹. Ankara İstiklal Mahkemesi ise idam kararlarını Meclis’e onaylatarak uyguluyordu. Ancak bir buçuk ay sonra Ankara İstiklal Mahkemesi’ne de Meclis onayı almadan idam yetkisi tanınmıştır. Bu mahkeme Türkiye’nin sıkıyönetim ilan edilmeyen yerlerinde gezici olarak görev yapacak şekilde kurulmuştu (Tunçay, 1982: 941). İzmir Suikastı’ndan¹⁰ sonra son İttihatçılarda tasfiye edildikten sonra gerek “Ankara’ya” gerekse “Şark İstiklal Mahkemelerine” ihtiyaç kalmamıştı. Bu mahkemelerin görev süresi 7 Mart

⁹ Millî Mücadele döneminde faaliyet gösteren İstiklal Mahkemeleri’nin verdiği idam kararlarının meclis tarafından onaylanması gerekiyordu (Tunçay, 1982:941).

¹⁰ İzmir Suikastı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk’e, 14 Haziran 1926 tarihinde, İzmir’de yapılması planlanan suikast girişimidir. Suikast, aralarında eski bakanlar, milletvekilleri ve valiler de bulunan bir grup tarafından planlanmış ancak hayata geçirilmeden engellenmişti. Olayla ilgili 49 tutuklunun yargılandığı ilk dava sonucunda 15 kişi idam edilmişti (Engin, 2011: 83).

1927’de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından sonra erdirilmiştir (Aybars, 1997: 347).

2.1.3. 1923-1960 Arası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

1924 Anayasası’nın 86. maddesinde sıkıyönetimin tanımı yapılarak sıkıyönetim ilanı için gerekli olan şartların neler olduğu ifade edilmiştir. Maddede “askıya alma” ve “sınırlama” terimleri kullanılarak hangi hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceği belirtilmiştir. 1924 Anayasası’nda, olağanüstü durumlarda çalışmaya, paraya ve mala ilişkin yükümlülüklerin bir kanunla düzenleneceği (74. madde), seferberlik ve salgın hastalıkların ortaya çıkması durumunda seyahat hürriyetinin sınırlanabileceği (78. madde), sıkıyönetim ilanı için gerekli şartların neler olduğu da (86. madde) ayrıca tanımlanmıştır (Bilgen, 1976: 8).

Bu dönemdeki olağanüstü yönetimlerle ilgili bir başka düzenleme ise 1934 tarihinde çıkarılan Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nun 18. maddesidir. Bu maddeye göre olağanüstü dönemler boyunca mahallin en büyük mülki amiri, kamu düzeni açısından şüpheli ve tehlikeli gördüğü kişileri nezarete alma yetkisine sahipti. Bu madde 1948’de kaldırılmıştı (Mil, 2014: 42).

İkinci Dünya Savaşı sırasında devletlerin birçoğu olağanüstü yönetim kanunları çıkarmıştı. Türkiye savaşa girmemiş olduğu halde hazırlıklı olmak amacıyla bazı kanunlar çıkardı. Bunlardan birisi 3780 sayılı ve 18.01.1940 tarihli Millî Korunma Kanunu idi. Bu kanunla Hükümete, olağanüstü dönemler için Meclis tarafından yetki veriliyordu. Bu kanun, gereklilik durumundaki olağanüstü hâllerde TBMM’ye arz edilerek uygulanacaktı. Bu kanunun diğer kanunlardan farklı olan yönü şuydu: Normal dönemde yürürlükte kalıp uygulanmayacak, olağanüstü dönemde ise olağanüstü hâl süresince geçerli olarak uygulanacaktı (Koçak, 1986: 475). Millî Korunma Kanunu’nda olağanüstü hâller; Türkiye Cumhuriyeti’ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali, devletin bir harbe girme ihtimali, umumi ve kısmi seferberlik olarak sayılmıştı. Kanunun kabul edilmesinin ardından hükümet tarafından OHAL ilan edilmiş ve ihtiyaç halinde uygulanmaya başlamıştır. Millî Korunma Kanunu’na göre yürütme organına, 14. maddede mülkiyet hakkını sınırlandırmak; 19. maddede fazla mesai yapma; 29 ve 30. maddelerde fiyat tespiti; 65. maddede konutlarda arama yapma yetkisi; 73. maddede vatandaşlara mecburi iş

yapma yetkisi ve ayrıca para cezası vermeyi öngören “Ceza Hükümleri” gibi konularda düzenleme yapma yetkisi verilmişti (Vaiz, 2011: 116).

Kanunda, uygulama esnasında bakanlıklar arasındaki koordinasyonu sağlamak için bir Koordinasyon Heyeti’nin kurulabileceği belirtilmişti. Bu heyet, Maliye, Millî Müdafaa, Ziraat, İktisat, Ticaret ve Münakalat (Ulaştırma) Bakanlıklarından oluşuyordu. Çıkarılacak kararnameler önce Koordinasyon Heyeti tarafından hazırlanıp daha sonra Bakanlar Kurulu’na sunulmalıydı. Bakanlar Kurulu’nda kabul edilen kararnamelerin Başbakan ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması şarttı. Son aşama olarak da kararnamelerin Resmî Gazetede yayımlanması gerekiyordu. Kanun’un ikinci maddesine göre Hükümet, bu kanun kapsamındaki görev ve yetkilerini kullanmaya gerek duyduğunda uygulamaya başlayarak bu durumu meclise bildirmek zorundaydı. Bu esnada Meclis’in toplanması söz konusu olamıyorsa kararname Meclis Başkanlığı’na bildirilmeliydi. Aynı durum kararname uygulanmadan kaldırılırken de geçerliydi (Daver, 1961: 159).

Millî Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkacak sorunları aşmak için çıkarılmıştı. 16 Eylül 1960 tarihinde bir kararname ile uygulamadan kaldırıldığı halde yürürlükten kaldırılmamıştı. 1982 Anayasası ile yürürlüğe giren OHAL’in, Millî Korunma Kanunu’nun yerine geçtiği söylenebilir (Gözübüyük, 2003: 783).

Türkiye’de OHAL’in yürürlüğe girdiği 1983 tarihine kadar olağanüstü durumlarda genellikle sıkıyönetim ilan edilmekteydi. Türkiye’de sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları nitelik ve nicelikleri açısından çeşitli ortak özelliklere ve farklılıklara sahiptir. OHAL’in yürürlüğe girdiği tarihe kadarki dönemde uygulanan sıkıyönetimlerin tarihi 1925 yılında başlamaktaydı. Şeyh Sait isyanı üzerine Erzurum, Malatya, Hakkâri, Van, Bitlis, Urfa, Tunceli, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Elazığ, Bingöl ve Muş illerinde 1925 Şubat ile 1927 Aralık tarihleri arasında sıkıyönetim ilan edildi. Menemen olayı üzerine Menemen’de, Manisa ve Balıkesir illerinde 1931 yılında Ocak ayından Mart ayına kadar sıkıyönetim hâkimdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ekim 1940 ile Aralık 1947 tarihleri arasında Kocaeli, Çanakkale, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve İstanbul’da, sıkıyönetim vardı. 6-7 Eylül

olaylarının ardından İstanbul, Ankara ve İzmir’de Eylül 1955-Haziran 1956 tarihleri arasında yine sıkıyönetim ilan edildi (Salep, 2017: 423).

Bu dönemde ortaya çıkan Umumi Müfettişlikler, Türkiye’deki sosyal, ekonomik ve idari şartların bir sonucu olarak, idari teşkilatını güçlendirmek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla Türk idari tarihinde ortaya çıkan önemli idari kuruluşlardır (Koçak, 2003: 25).

Umumî Müfettişliklerin Teşkiline Dair 25 Haziran 1927 tarihinde, 1164 sayılı 5 maddeden oluşan bir kanun çıkarıldı. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 685-686; Düstur, 1946: 1005.). Bu kanun dayanak gösterilerek İçişleri Bakanlığınca 27 Kasım 1927 tarihinde 17 maddelik bir tüzük hazırlanarak, Bakanlar Kurulu’nun 27 Kasım 1927 tarihli 5858 sayılı kararıyla tüzük kabul edilmiştir. (Düstur, 1931: 19). 1927-1952 yılları arasında dört adet Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Umumi Müfettişlik uygulamasına 1948 yılında fiilen, 1952 yılında da hukuken son verilmiştir.

2.1.4. 1960-1980 Arası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Olağan durumlarla olağanüstü durumlar, 1961 Anayasası ile birbirinden ayrılmıştı. Olağanüstü durumlar, 123 ve 124. maddelerde, “Olağanüstü Yönetim Usulleri” başlığı altında düzenlenmişti. 123. maddede olağanüstü hâller, 124. maddede ise sıkıyönetim ve savaş hallerine ilişkin hükümler bulunmaktaydı. 123. maddede olağanüstü hâllerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri, olağanüstü hâllerin ilanı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usullerin kanunla düzenleneceği belirtilmişti. Aslında 1961 Anayasası’na göre, olağanüstü hâllerin yönetimi 2 başlık altında toplanmıştı. Bunlardan biri sıkıyönetim, diğeri de “Olağanüstü hâl ve çalışma yükümlülükleri” idi. 1961 Anayasası’nda geçen olağanüstü hâl yönetimi, sıkıyönetim de dâhil, olağanüstü yönetim usullerinin hepsini kapsamaktaydı (Berkarda, 2004: 764).

27 Mayıs 1960 darbesini yapan askerlerin, siyasilere ve sivillere olan güvensizliği göze çarpıyordu. Bunun sonucu olarak 1961 Anayasası’nda yürütme organının yetkileri sınırlandırılmaya çalışılmıştı. 1961 Anayasası’nda geçen olağanüstü hâllerde yönetim ile ilgili kanun maddeleri incelendiğinde olağanüstü durumlar; yangın, deprem, sel gibi çoğunlukla doğal afetler olarak tarif edilmişti. 1961 Anayasası’nın 124. maddesinde savaş ve savaş gerektiren bir durumun baş

göstermesi halinde sıkıyönetim ilan edilebileceği yönünde bir hüküm bulunmaktaydı (Vaiz, 2011: 54).

1960 yılındaki öğrenci olayları nedeniyle İstanbul ve Ankara’da 1960 Nisan-1961 Aralık tarihlerinde sıkıyönetim uygulandı. 20 Mayıs 1963 ayaklanması ve darbe girişimi üzerine yine İstanbul, Ankara ve İzmir’de, 21 Mayıs 1963-20 Temmuz 1964 tarihleri arasında sıkıyönetim ilan edildi. 1970 yılının Haziran ve Eylül ayları arasında 15-16 Haziran olayları nedeniyle sıkıyönetim ilan edildi (Salep, 2017: 424).

26 Nisan 1971 ile 26 Eylül 1973 tarihleri arasında 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Kıbrıs Barış Harekâtı için Temmuz 1974 ile Eylül 1975 tarihleri arasında 15 ilde sıkıyönetim hüküm sürdü. 1978’de Maraş katliamının ardından 13 ilde; Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa’da sıkıyönetim ilan edildi. Sivas ve Erzincan’daki sıkıyönetim, daha sonra kaldırıldı. “Yaygın şiddet olayları” gerekçesiyle 1979’da Adıyaman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Tunceli’de; 1980’de Hatay, İzmir, Ağrı illerinde sıkıyönetim ilan edildi. 12 Eylül darbesi başladığında halihazırda 19 ilde sıkıyönetim hâkimdi. Askeri yönetim ile birlikte 48 ilde daha sıkıyönetim ilan edildi (Mat, 2008: 52).

2.1.5. 1980 Sonrası Dönemde Olağanüstü Yönetim Uygulamaları

Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbesi siyasal, toplumsal ve iktisadi açıdan çok büyük değişimlere sebep olmuştur. Darbe yönetimi tarafından hazırlanarak 1982 yılında yürürlüğe giren Anayasa, halen geçerliliğini sürdürmektedir. 1982 Anayasası, Türkiye’nin siyasal sistemine “olağanüstü hâl” kavramını, açık bir şekilde kazandırmıştır. Daha önceki sıkıyönetim uygulamalarının yerine geçen OHAL, 1982 Anayasası ile birlikte anayasal düzene dâhil olarak 1 Mart 1984 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır (Öztañ ve Bezci, 2015: 159).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 119. maddesinde Olağanüstü hâl yönetimi düzenlenmiştir. Anayasa’nın 15. maddesinin birinci fıkrasına göre; *“savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa’da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.”* 15. maddede belirtilen ilkeler

doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği önlemlerin ne surette alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı Olağanüstü Hâl Kanunu'nda düzenlenmiştir. Söz konusu Olağanüstü Hâl Kanunu, 12 Eylül askeri yönetimi tarafından çıkarılan ve halen de yürürlükte bulunan 25.10.1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'dur (OHAL Kanunu). Bu Kanunun 11. maddesinde, “şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması” nedeniyle ilan edilen olağanüstü hâlde alınacak olan önlemler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Günday, 2017: 1).

Anayasa'nın 119. maddesine¹¹ göre olağanüstü hâl ilan etme kararı Cumhurbaşkanına verilmiştir. 119. maddenin birinci fıkrasına göre Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi 6 ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir.

Kanunlarda OHAL ilan edilme sebebi olarak ifade edilen tehlikeli salgın, tabii afet ve ekonomik bunalım durumlarının boyutları etraflıca tanımlanmadığı için bu tür durumlarda hangi koşulların aranacağı somut bir şekilde saptanmamıştır. Yaşanacak bir doğal afetin, hangi koşullarda olağanüstü hâl ilanı gerektirecek boyuta ulaşacağı, belirsizliği tartışılabilir konulardandır. Bu konuda belki de en önemli faktörler, can kaybı ya da ekonomik kayıplardır. Hangi durumların olağanüstü hâl ilanı gerektirip gerektirmeyeceğine ilişkin inisiyatif, Cumhurbaşkanı'na verilmiştir (Esen, 2008: 176).

---

¹¹ T.C. 1982 Anayasası'nın ilk halinde olağanüstü hâl yönetimi Anayasa'nın 119, 120 ve 121. maddelerinde yer almaktaydı. Ayrıca 122. maddede sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali bulunmaktaydı. Ancak bu maddeler 16 Nisan 2017 referandumuyla birlikte değişikliğe uğramıştır. 21.01.2017 tarihli ve 6771 sayılı kanun ile yapılan anayasa değişiklikleri, 16.04.2017 tarihinde halkoylamasına sunularak kabul edilmiş ve 663 sayılı Yüksek Seçim Kurulu kararıyla 27.04.2017 tarihli ve 30050 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu değişikliklerle Anayasa'nın 120, 121 ve 122. maddeleri kaldırılarak olağanüstü hâl yönetimi sadece 119. maddede düzenlenmiştir. Ayrıca bu değişiklikle birlikte Anayasa'daki “sıkıyönetim” ibareleri de kaldırılmıştır. Eski maddelerde yer alan, OHAL ilanı kararlarının Resmi Gazetede yayımlanması, Meclisin onayına sunulması ve süreleri düzenleyen hükümler ise korunmuştur.

T.C. 1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı tarafından alınan¹² olağanüstü hâl ilan kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Eğer Meclis tatildeyse derhal toplantıya çağrılır. TBMM gerekli gördüğü takdirde olağanüstü hâlin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hâli kaldırabilir.

OHAL ilan edildikten sonra Cumhurbaşkanı, OHAL'i kaldırma veya uzatma yetkisine sahip değildir. Bu konudaki yetki TBMM'ye verilmiştir. Meclis, Cumhurbaşkanının talebi üzerine, her defasında 4 ayı geçmemek şartıyla, olağanüstü hâlin süresini uzatabilir. Anayasa'da OHAL'in kaç kez uzatılacağına dair herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.

OHAL yönetimlerine Anayasa'da getirilen sınırlamalardan biri, yerle (mahal) ilgilidir. OHAL uygulaması belli bir sebebe bağlı olarak ilan edildiğinden sadece bu sebebin geçerli olduğu yerlerde uygulanabilir. Olağanüstü durumun ortaya çıktığı yer, belirli bir bölge ya da ülkenin tamamı olabilir (Günday, 2004: 281).

T.C. Anayasası'nda, OHAL ilanından sonra vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15. maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceğinin, kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili kanun, 25.10.1983 tarihinde yürürlüğe giren, 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'dur. Bu kanuna bazı otoriteler tarafından "uyuyan yasa" denmektedir. Çünkü kanun, olağan dönemlerde uygulanmamakla birlikte yürürlüğü devam etmektedir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2013: 402). Gerekli şartlar oluştuğu ve OHAL, usulüne uygun olarak ilan edildiği andan itibaren uygulanabilir hale gelmektedir. OHAL Kanunu uygulamaya geçtikten sonra, bu kanuna dayanarak gerekli önlemler alınabilmektedir. OHAL'in kaldırılmasıyla bu yasa kendiliğinden uygulamadan kalkmakta ancak yürürlükte kalmaya devam etmektedir (Esen, 2008: 233).

---

¹² T.C. 1982 Anayasası'nın eski haline göre olağanüstü hâl ilan kararı Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na aitti. 16 Nisan 2017 referandumuyla geçerlilik kazanan 6771 sayılı kanun ile bu yetki sadece Cumhurbaşkanına verilmiştir.

¹³ Anayasa'nın eski halinde buradaki ibare "hemen" şeklindeydi. Bu belirsizlik durumu, OHAL ilanına ilişkin kararın Meclisin onayına sunulmasıyla ilgili süre tartışması yaratmaktaydı. Ancak 6771 sayılı kanunla bu ibare "aynı gün" olarak değiştirilmiştir. Yapılan bu son değişiklik, süre tartışmalarını da ortadan kaldırmıştır.

26-27 Kasım 1978 tarihinde Lice'nin Fis köyünde çoğunluğu üniversite öğrencisi 22 kişi tarafından kurulan (Jongerden ve Akkaya, 2012: 32); 15 Ağustos 1984 tarihinde PKK'nın (Partiya Karkeren Kurdistan/Kürdistan İşçi Partisi) Eruh ve Şemdinli'de başlattığı ayrılıkçı terör hareketi, Türkiye'nin siyasi tarihine günümüzü de kapsayacak şekilde damgasını vurmuştur. PKK'nın başlattığı silahlı terör olayları Türkiye'nin bugün dahi en önemli problemlerinden biri haline gelmiştir. Anayasa'nın 119. maddesinde olağanüstü hâl sebepleri arasında geçen "Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma" hareketi, Türkiye'de uzun süre devam edecek olan olağanüstü hâl rejiminin gerekçesi olmuştur (Öztan ve Bezci, 2015: 165). 1984 yılından 1987 yılına kadar aşama aşama tüm illerden kaldırılan sıkıyönetimin ardından, Türkiye'de bölgesel OHAL dönemi başlamıştı. Temeli 1982 Anayasası ve 1983 tarihli OHAL Kanunu ile atılmış olan OHAL uygulamaları, Sıkıyönetimin kaldırıldığı 1987 yılında, Anavatan Partisi Genel Başkanı ve dönemin başbakanı Turgut Özal'ın ilk OHAL kararını duyurmasıyla başlamıştı. OHAL, 1987 yılından 2002 yılına kadar toplamda 15 yıl boyunca sadece Doğu ve Güneydoğu illerinde uygulandı. Bölgesel nitelikli OHAL uygulamasının süresi 15 yıl boyunca tam 46 kez meclis kararı ile uzatıldı. Bölgesel OHAL, 15 yıl süresince toplamda 13 ili kapsadı: Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van illeri ile başladı, daha sonra Adıyaman, Bitlis ve Muş; son olarak da Batman ve Şırnak eklendi (Efkarlıoğlu, 2017: 5).

Bölgesel OHAL, OHAL kanununda geçen maddelerin uygulanmasını içerse de bu dönemde kamuoyunda çokça tartışılan kendine özgü uygulamalarla anıldı. Bölgesel OHAL, basında; JİTEM (Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele), sivil köylülerin öldürülmesi, Uluslararası Af Örgütü temsilcilerinin gözaltına alınması; bazı kamu görevlilerinin, aşiret liderlerinin ve siyasilerin OHAL bölgesine girişlerinin yasaklanması, faili meçhul cinayetler ve işkence gibi olaylarla dikkat çekti. Bu dönemde gerçekleşen uygulamalar "TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu" gibi resmi kuruluşlarca ve birçok özel insan hakları savunucusu örgütlerce araştırıldı ve raporlandı (Efkarlıoğlu, 2017: 6).

OHAL KHK'larıyla ihdas edilen Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği hem valileri hem de kurumsal uygulamalarıyla gündemden düşmedi. Kamuoyunda "Süper Vali" olarak adlandırılan OHAL Bölge Valilerinin yetkileri ve bu yetkileri kullanma

biçimleri sıkça bazı tartışmalara yol açtı. İlk OHAL Bölge Valisi ilk Hayri Kozakçıoğlu'ydu. Daha sonra sırasıyla Necati Çetinkaya, Ünal Erkan, Necati Bilican, Aydın Arslan ve Gökhan Aydın bu görevi yürüttüler (Bacanlı, 2012: 166). Kozakçıoğlu, 4,5 yıl yürüttüğü Bölge Valiliği sürecinde çok sayıda suçlamaya maruz kaldı. Bunlardan birisi “sivil köylülerin öldürülmesi” olayıydı. Siirt'in Silopi ilçesinde 1989 yılında güvenlik güçleri tarafından alıkonulan 6 köylünün kurşuna dizilerek öldürüldüğü iddia edilmişti. Kozakçıoğlu, öldürülen kişilerin hepsinin PKK'lı olduğunu ve çatışmada öldürüldüğünü savunmuştu (<http://www.hurriyet.com.tr>, E.T. 03.06.2018).

Bu dönemde basında gündem yaratan bir olay da Uluslararası Af Örgütü temsilcisinin gözaltına alınmasıydı. İnceleme yapmak üzere 1989 yılında bölgeye gelen Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye masası şefi Helmut Oberdiek ile yanındaki bir gazeteci gözaltına alınmıştı. OHAL valiliğinin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak bölgedeki bazı kamu görevlilerinin, aşiret liderlerinin ve siyasilere süreli olarak OHAL bölgesine girişini yasaklaması da Kozakçıoğlu'nun ses getiren uygulamalarından biriydi (<https://www.bbc.com>, E.T. 09.12.2018).

Kozakçıoğlu¹⁴, 1990'larda Birleşmiş Milletlerin sağladığı, o dönemin parasıyla 2 milyar lira tutarında olan fonu kişisel hesabına geçirdiği iddialarıyla da gündeme gelmişti. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel “Paralar örtülü ödenekten teröre karşı mücadele için verilmiştir. Ancak ne için harcadığı açıklanırsa devlet sıkıntıya düşer” diyerek Kozakçıoğlu'nu savunmuştu (<http://www.radikal.com.tr>, E.T. 10.07.2018).

Bölgesel OHAL döneminde en çok gündeme gelen konuların başında “faili meçhul cinayetler” ve işkence geliyordu. OHAL'in uygulandığı illerde işkence yapıldığı iddiaları vardı. Kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınan kişilerin kaybolduğu ve daha sonra bulunamadığı da iddia edilmekteydi. Bu illerde gündüz saatlerinde kentlerin ve ilçelerin merkezinde, işlek cadde ve sokaklarda cinayetler işleniyor ve bu cinayetlerin sorumluları bulunamıyordu. Kamuoyunda Faili Meçhul Cinayetler olarak bilinen bu olaylar, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

---

¹⁴ Hayri Kozakçıoğlu 23 Mayıs 2013'te İstanbul Sarıyer'deki evinde ölü bulundu. Yapılan incelemede Kozakçıoğlu'nun kapısı kilitli odasında, kalbine sıkılan tek kurşunla hayatını kaybettiği tespit edildi. Savcılık olayın intihar olduğunu açıkladı. Kozakçıoğlu'nun ailesi ise savcılığın intihar kararına itiraz ederek, cinayet soruşturması yapılması gerektiğini savundu (<https://www.cnnturk.com>, E. T. 15.12.2018).

nezdinde mahkûm edilmesine neden olmuştu (<https://www.mynet.com>, E.T. 06.12.2018).

2005 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Milletvekili Sezgin Tanrıkulu ve Avukat Serdar Yavuz tarafından hazırlanan bir raporda, bölgesel OHAL dönemi boyunca 5.000'in üzerinde sivilin öldürüldüğü belirtiliyordu. Tanrıkulu, yaptığı açıklamalarda OHAL dönemlerindeki bu cinayetlerin ve hak ihlallerinin sorumlusu olarak JİTEM'i gösteriyordu. JİTEM'in varlığı ve faaliyetleri, bölgesel OHAL döneminde uzun süre tartışılmıştı. Hükümetler ve kamu kurumları böyle bir oluşumun olmadığını iddia ediyorlardı. Ancak Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 2011 yılında yürüttüğü soruşturma neticesinde JİTEM'in "İçişleri Bakanlığı'nın onayı olmadan ve Genelkurmay'dan görüş alınmadan Jandarma Genel Komutanlığı'nın kendi inisiyatifıyla kurulmuş" bir yapılanma olduğu sonucuna varılmıştı. Daha sonra yürütülen bazı soruşturmalar ve davalarla JİTEM'in varlığı ve birçok hukuk dışı-gayrı resmi faaliyeti itiraf edildi ve belgelendi. Buna benzer çalışmalar "devletin rutin dışı faaliyetleri" olarak bazı siyasilerce de itiraf edildi (<https://www.bbc.com>, E.T. 10.12.2018).

Bölgesel OHAL'in 15 yıllık sürecinde toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamda birçok olumsuzluğu ve tahribatı olduğu iddia edildi. Toplum üzerinde korku ve sindirme amaçlı birçok uygulama basına yansdı. Bölgede, bir dönem iyice artan korucu, itirafçı ve özel tımcilerin baskısının en büyük kaynağı OHAL'in varlığıydı. Bu dönemde bölgede yaşanan faili meçhuller, gözaltında kayıplar, işlenen cinayetler, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, haraç gibi suçların araştırılmasına OHAL uygulamaları gerekçesiyle yöneticiler tarafından izin verilmiyordu. Bu olayların incelenmesi ve hukuki platforma taşınması o dönemde OHAL gerekçesiyle engellendi. Ancak AK Parti hükümetleri döneminde bölgesel OHAL'deki hak ihlalleri araştırılabilir. Resmi raporlar OHAL uygulamaları sırasında bazı devlet unsurlarının "suç merkezi" haline geldiğini doğruladı. TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu, OHAL'in bazı olumsuzluklarını net biçimde ortaya koydu (Ensaroğlu, vd., 2013: 5).

Bölgesel OHAL'de koyulan yasaklar yüzünden ve bizzat "OHAL uygulayıcılarının" zorlamaları ile göç ettirilen köylüler, büyük şehirlerin varoşlarında

açlık, sefalet ve birçok sorun ile karşı karşıya kaldılar. Köyü boşaltılan, ekip biçtiği tarlası kullanılamaz duruma gelen bölge halkı ekonomik olarak çok zor durumlar yaşadı. Yayla yasağının getirilmesi bölgenin en önemli geçim kaynağı olan hayvancılığa büyük bir darbe vururken, yıllık zararın milyon dolarlarla ifade edildiği belirtildi. OHAL’de yaylaya çıkan, dağ köyünde yaşamını sürdüren insanların “teröristlere yardım etmekle” suçlanması birçok köyün boşaltılmasına ve yaylaya çıkmamaya sebep olmuştu (Ensaroğlu vd., 2013: 8).

1994 yılından itibaren 13 ili kapsayan OHAL bölgesi daraltılmaya başlamıştır. Önce Bitlis, sonra da Elazığ OHAL kapsamından çıkarılan iller olmuştur. Kasım 2002’ye gelindiğinde OHAL sadece Diyarbakır ve Şırnak’ta geçerliydi. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin gerçekleştirdiği ilk uygulamalardan birisi 15 yıllık OHAL sürecini sona erdirmek olmuştur (<http://www.bbc.com>, E.T. 22.04.2018). 2013 yılından itibaren PKK’nın şiddeti tekrar tırmandırması ve 2015’te “Hendek Operasyonları” olarak adlandırılan, şiddeti kırsaldan şehirlere kaydırması çabasıyla çatışmaların artmasına ve bazı anayasa hukukçularının da OHAL ilanını önermesine rağmen¹⁵ bölgede tekrar OHAL ilan edilmemiştir.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 günü, ülkedeki meşru iktidara karşı, devlet kurumları içerisinde yapılanmış bazı silahlı kamu görevlileri tarafından bir darbe girişimi yapılmıştır. Darbeye karşı halkın ve güvenlik güçlerinin direnmesi sonucunda darbe girişimi bastırılmıştır. Darbe girişiminin gecesi ve sonrasında 249 vatandaş hayatını kaybetmiştir ve 1.535 kişi de yaralanmıştır. Darbe girişiminin ardından Türkiye’de 21 Temmuz 2016’da OHAL yönetimi uygulanmaya başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal, hukuki, siyasal, iktisadi, kültürel açılardan pek çok önemli sonuçları olmuştur (Dost, 2017: 261). Söz konusu darbe girişimi ve sonrasında yaşanan olağanüstü hâl uygulamaları, bu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır

---

¹⁵ Bu konuda bkz. Kemal Gözler, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme” (Gözler, 2016:4-8).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 SONRASI 6 AYLIK DÖNEMDEKİ OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI VE SONUÇLARI

Bu bölümde, 15 Temmuz 2016 sonrası 6 aylık dönemdeki olağanüstü hal uygulamaları ve sonuçları ele alınmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimini daha iyi anlayabilmek adına öncelikle darbe girişiminin iç ve dış etkenleri incelenerek; darbe girişimi hazırlık faaliyetleri ve darbe girişimi sırasında yaşanan olaylar ele alınmıştır. Bu amaçla 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası olağanüstü kanun hükmünde kararnamele incelenerek, akabinde olağanüstü hal uygulamasının yönetsel, ekonomik, toplumsal, politik ve hukuksal sonuçları analiz edilmiştir. Son olarak da Türkiye’de cumhurbaşkanlığı kararnamele ve yargısal denetimi ele alınmıştır.

1. TÜRKİYE’DE DARBELER VE 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI

Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişin başlangıcı sayılan Demokrat Parti’nin iktidara gelişiyle (14 Mayıs 1950) başlayıp 2010’ların sonlarına doğru uzanan 70 yıla yakın süreçte, kesintisiz demokrasinin tam olarak tesis edilemediği görülmektedir. Bu minvalde Türkiye’de gerçekleşen; 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Post Modern Darbe, 27 Nisan 2007 E-Muhtıra ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi müdahaleleri aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır:

i. 27 Mayıs 1960 Darbesi: 1946’da çok partili hayata geçen Türkiye’de 1950 yılında yüksek bir oyla iktidara gelen Demokrat Parti iktidarının ikinci döneminden sonra üniversite öğrencileri başta olmak üzere çıkan çatışmalar sebep gösterilerek, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, emir-komuta zinciri dışında yapılan askeri darbelerin ilki gerçekleşmiştir. Darbe, Türk Silahlı Kuvvetler mensubu olan 37 düşük rütbeli subay tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbenin gerekçesi olarak, 10 yıldır iktidarda

olan Demokrat Parti'nin ülkeyi giderek kardeş kavgasına ve baskı rejimine dönüştürdüğü iddia edilmiştir. Darbe ile birlikte siyasi faaliyetler yasaklanmış, TBMM ve Anayasa feshedilmiş, ülke yönetimine bütünüyle el konmuştu. Darbeyi gerçekleştiren subay kadrosunun oluşturduğu “Millî Birlik Komitesi” ülkenin yönetilmesinde tek güç haline gelmişti. Mahkemelerde yapılan yargulamalar sonucunda Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişti (Mat, 2008: 78).

ii. 12 Mart 1971 Muhtırası: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden 11 yıl sonra 12 Mart 1971 Muhtırası gelmiş ve askeri güç tarafından, sivil siyasete tekrar müdahalede bulunulmuştu. Bu eylem, Türkiye'de emir komuta zinciri içerisinde yapılan ilk askeri müdahale hareketiydi. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıra (uyarı mektubu) 12 Mart 1971 günü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verilerek hükümet istifaya zorlanmıştı. Bu girişimle Meclis kapatılmamış, anayasa askıya alınmamış, ancak siyasi durum değiştirilmişti. Askeri yöneticilerin istediği teknokrat hükümetinin¹⁶ başına, Kocaeli CHP Milletvekili Nihat Erim, tarafsız başbakan sıfatıyla getirilmişti (Karatepe, 1993: 217).

iii. 12 Eylül 1980 Darbesi: Bu darbe, tamamen askeri hiyerarşi (emir-komuta zinciri) içinde gerçekleştirilmiştir. Darbenin ardından Süleyman Demirel'in başbakan olduğu hükümet görevden alınmış, TBMM ve siyasi partiler lağvedilmiş, 1961 Anayasası uygulamadan kaldırılmıştır. Siyasi parti liderleri tutuklanarak Türkiye siyaseti yeniden dizayn edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de etkileri uzun yıllar sürecek olan çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır (Karatepe, 1993: 245).

iv. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbe: 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu (MGK) kararları ve sonrasındaki uygulamalarla gerçekleşen post modern darbe, toplumun bilhassa dindar kesimlerini olumsuz etkilemişti. İrticaya karşı gerçekleştirildiği iddia edilen 28 Şubat sürecinde; siyasi, idari, hukuki ve toplumsal alanlarda bazı değişimler yapılarak başörtüsü yasağı gibi uygulamalar ortaya çıkmıştı. Bu dönemde Orgeneral Çevik Bir'in başkanlığında oluşturulan “Batı Çalışma Grubu” isimli yapılanmayla, “İrticayla Mücadele Eylem Planı” olarak

---

¹⁶ Teknokrat Hükümeti, tüm karar verme süreçlerinin teknik uzmanların ellerinde olduğu bir yönetim şeklidir.

adlandırılan uygulama kapsamında alınan idari ve siyasi yaptırımların ve kararların uygulanıp uygulanmadığı denetlenmeye çalışılmıştır (Sevinç, 2013: 311).

v. 27 Nisan 2007 E-Muhtıra: Türkiye’de iktidar partisi tarafından Cumhurbaşkanlığı’na aday olarak gösterilen Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı olmasını engellemek amacıyla sivil siyasete müdahale edilmişti. Bu amaçla Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesinde 27 Nisan 2007 günü bir e-muhtıra yayımlandı. O dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresinin Mayıs ayında dolacak olması sebebi ile yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili olarak özellikle ana muhalefet partisi CHP’nin bazı muhtemel adaylara itirazı sonucunda siyasi gerilim tırmanmaktaydı. 27 Nisan 2007 günü gece yarısına az bir zaman kala TSK’nın resmi internet sitesi üzerinden yapılan açıklamada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerinin aşındırılmakta olduğu belirtilmiş ve son zamanlarda gerçekleşen laiklik karşıtı gelişmelere karşı TSK’nın yasalar ile kendine düşen görev ve yetkileri kullanmaktan çekinmeyeceği ifade edilmişti (Devran ve Özcan, 2016: 14).

vi. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi: Türkiye’nin karşılaştığı sivil demokratik sürece son müdahale, Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) tarafından 15 Temmuz 2016 günü düzenlenmiş, ancak bu darbe girişimi toplumun ve siyasi kurumların direnmesi sonucu başarıya ulaşamamıştır.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından, bu girişimin gerek dış gerekse de iç odaklar tarafından gerçekleştirildiğine dair kamuoyunda birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde bu konulara açıklık getirmek amacıyla darbe girişiminin arka planı çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır.

1.1. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNDE DIŞ ETKENLER

15 Temmuz darbe girişiminin arkasında kimlerin bulunduğu, bu girişime kalkışanların dış desteğe sahip olup olmadığı, daha ilk gecedan itibaren tartışılmaya başlandı. Askeri ve siyasi yetkililer girişimin ilk saatlerinde kalkışmanın Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisine sızmış FETÖ mensubu bir grup azınlık tarafından yapılmaya çalışıldığını basına açıkladı. Devamında ortaya çıkan deliller, bu açıklamaların doğruluk payını güçlendiriyordu. Ancak Soğuk Savaş döneminde

ABD'nin Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) (CIA) ve Gladio aracılığıyla bazı ülkelerde darbeler yaparak yönetimleri değiştirdiği bilindiğinden gözler bir anda Amerika'ya çevrildi. Nitekim Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile ilgili böyle bir ilişki bilinmekteydi¹⁷. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından darbenin arkasında ABD olup olmadığı ilk günden itibaren bazı siyasiler ve köşe yazarları tarafından sorgulanmaya başladı. 16 Temmuz 2016 Cumartesi günü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Süleyman Soylu'nun "Darbenin arkasında ABD var" açıklaması, bütün dikkatleri bu konuya yöneltti. Darbenin arkasında ABD'nin olduğuna ilişkin tartışma somut delillerle ispat edilmemiş olsa da iddialar halen devam etmektedir (Kaçar, 2016: 2).

15 Temmuz darbe girişiminin arkasında dış destek olduğunu iddia edenler FETÖ ile Amerika, İsrail ve Batı ülkeleri arasında her konuda uyumlu bir ilişkinin olduğundan hareket etmekteydiler. 2010 yılından itibaren Türk dış politikasında bu dış güçlerle yaşanan çeşitli sorunlarda FETÖ'nün, T.C. hükümetinin karşısında, bu güçlerin yanında durması bunun ispatı niteliğindedir. Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) başına Hakan Fidan'ın getirilmesi ve Mavi Marmara olaylarına karşı Gülen'in tepkisi¹⁸, bu durumun en somut örnekleriydi. Hakan Fidan'ın göreve getirilmesi daha ilk günden İsrail Başbakanı ve bazı ABD'li yetkililer tarafından eleştirilmekteydi. Nitekim FETÖ yanlısı bazı yazarlar tarafından Fidan'a karşı İsrail ve Amerikalıların tepkisine benzer şekilde olumsuz bir bakış açısını yansıtan yazılar görülmekteydi.

Darbenin arkasında ABD olduğuna dair en önemli iddia, İncirlik'ten kalkan uçakların yakıt ikmali yaptığı F-16'ların Ankara'yı bombalaması ile ilgiliydi. Hürriyet gazetesinde yer alan habere göre (<http://www.hurriyet.com>, E.T. 13.07.2018) KC135R tipi 2 tanker uçağı, İncirlik Hava Üssü'nden kalkarak F-

¹⁷ 27 Mayıs darbesi, ABD'nin Türkiye'nin her alanına nüfuz edebilecek şekilde yerleşmesini sağlamıştı. Dolayısıyla ABD, 1950'li yıllardan itibaren ama özellikle de 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye'de olup biten her şeyden haberdar olur hale gelmişti. Nitekim darbecilerden Cemal Madanoğlu, "CIA, bize sicil verir hale gelmiştir" derken bir diğer darbeci Suphi Gürsoytrak ise, "Amerikalılar, ordunun tam içindeydi. Sürekli rapor alıyordu Amerika. Ordu dışındaki devlet kademelerinde de aynı durum olduğuna göre, CIA bir yandan, ABD Büyükelçiliği bir yandan soluk alışımızı bile saptıyorlardı" demektedir. 12 Eylül 1980 gecesi, CIA Türkiye Masası Şefi Paul Henze, darbeyi dönemin ABD başkanı Jimmy Carter'a "**Bizim çocuklar başardı**" (**our boys did it**) sözüyle duyurduğunu gazeteci M. Ali Birand'a söylemişti (<http://arsiv.sabah.com.tr>, E.T. 18.06.2018).

¹⁸ Türk asıllı Amerikan vatandaşı Furkan Doğan (19), Saadet Partisi Siirt İl Müfettişi İbrahim Bilgen (61), Gazeteci Cevdet Kılıçlar (38), Millî Hakem Çetin Topçuoğlu (53), İnsani Yardım Vakfı Çalışanı Necdet Yıldırım (32), Tekstilci Cengiz Songür (47), Anadolu Gençlik Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Cengiz Akyüz (41) ve AY-DER Yönetim Başkanı Ali Haydar Bengi'nin (39) de hayatlarını kaybettiği Mavi Marmara olayından sonra (31 Mayıs 2010) Fetullah Gülen, "İsrail'den izin alınmalıydı" şeklinde sözleriyle hükümeti eleştirmiştir. Bu sözlerle "otoriteye" olan saygısını, daha doğrusu İsrail'i bir otorite olarak tanıdığını ifade etmiştir (www.derindusunce.org, E.T. 16.06.2018).

16'ların havada uzun süre kalabilmesi için görevlendirilmişti. Bu uçaklar 15 Temmuz gecesi önce Ankara'da sonra da İstanbul'da uçuş yapan darbecilerin kullanmış olduğu F-16'lara yakıt ikmali yapmıştı. Cable News Network (CNN) International, aynı gün verdiği haberde İncirlik Hava Üssü'nün elektrik enerjisinin kesildiğini ve Türk yetkililerce giriş-çıkışa kapatıldığını duyurdu (<http://www.dunyabulteni.net>, E.T. 20.06.2018). İncirlik'ten kalkan uçakların radar kayıtları, 30 Temmuz'da basında yayımlandı. Sabah Gazetesi'nin verdiği haberde kayıtlara göre 15 Temmuz 2016'da ikisi gece yarısından önce biri sabaha karşı havalanan 3 tanker uçağı Ankara ve İstanbul üzerinde darbecilerin savaş uçaklarına yakıt ikmali yaparak İncirlik'e dönmüştü (<http://www.sabah.com.tr>, E.T. 16.06.2018). Kayıtlara göre 3 tanker uçağı, F-16'lara 20'den fazla yakıt ikmali yapmıştı. Haberde ayrıca İncirlik Üs Komutanı darbeci General Tuğgeneral Bekir Ercan Van'ın, Türkiye'de sadece Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nde bulunan 7 tanker uçağından 4'ünü hazırlattığının belirlendiği ifade ediliyordu. Ayrıca darbenin başarıya ulaşamadığı anlaşılınca Üs Komutanı Van, ABD'ye sığınmak istemiş, ancak ABD tarafından bu isteği reddedilmişti.

18 Temmuz'da bu konuyla ilgili bir başka haber daha yayımlandı. Haberde 39. Mekanize Tugay Komutanı Tuğgeneral Hasan Polat'ın darbe girişiminden önce Amerikalılarla İncirlik Hava Üssü'nde 12 kez bir araya geldiği iddia edildi. Görüşmelerin çoğunlukla bir kurmay yarbay ve bir kurmay albayla yapıldığı belirtiliyordu. Haberde ABD'lilerle FETÖ'cülerin darbenin başarıya ulaşması için öldürülmesi gereken kişilerin sayısını bile belirlediği iddia ediliyordu (<http://www.gazetevatan.com>, E.T. 16.06.2018).

Devam eden günlerde, İstanbul Büyükkada'da darbeye ilgili gizli bir toplantının yapıldığı haberi basında yer aldı. Toplantıda CIA için çalışan Henry Barkey'in de bulunduğu belirtiliyordu (<http://www.aksam.com.tr>, E.T. 16.06.2018). Toplantıda yer alanların isim listesi Sabah Gazetesi'nde yayımlandı (<http://www.sabah.com.tr>, E.T. 16.06.2018). Yine Sabah Gazetesi'nde yer alan bir haberde ise, Barkey'in bir hedef şaşırtmaca olduğu, 15 Temmuz sabahı Türkiye'ye gelen asıl kişinin eski CIA Türkiye İstasyon Şefi Graham Fuller olduğu belirtiliyordu (<http://dirilispostasi.com>, E.T. 17.06.2018). Ayrıca Fuller'in Yunanistan'a kaçan darbeci askerleri taşıyan helikopterde olduğu da iddia edildi

(<http://www.sabah.com.tr>, E.T. 17.06.2018). Yeni Şafak Gazetesi'nde de 25 Temmuz 2016 tarihli "Kalkışmayı Yöneten ABD'li Komutan" başlıklı bir haber yayımlandı (<http://www.yenisafak.com>, E.T. 17.06.2018). Habere göre darbeyi yöneten kişi ISAF Komutanı John F. Campbell'dı. Campbell'ın darbe girişiminden önce Türkiye'ye 2 kez geldiği, Adana'daki İncirlik Üssü'nde ve Erzurum'da gizli görüşmeler yaptığı ifade ediliyordu. Campbell'ın CIA aracılığıyla, Nijerya'da bulunan UBA Bank'tan darbe için yüklü miktarda para akışını sağladığı belirtilen haberde İncirlik'te yapılan toplantıların detaylarına ilişkin bilgiler de yer almaktaydı.

31 Temmuz 2016 tarihli yazısında Habertürk Gazetesi'nden Soli Özel, darbenin arkasında ABD'nin bulunduğu dair Türkiye hakkında derin bir kuşku olduğunu yazdı (<http://www.haberturk.com>, E.T. 17.06.2018):

"Darbenin dış boyutu" denildiğinde Türkiye'nin toplumsal refleksi, hafızası ABD'nin nerede durduğuna bakar. Zaten hemen herkeste "ABD'siz bu işlerin yapılmayacağı" inancı olduğundan, bu kez de darbenin Amerikan güdümünde, desteğiyle yapıldığı tezi bir hayli taraftar buldu. Gülen'in ABD'de ikamet etmesi, darbe gecesi İncirlik Üssü'nden tanker uçağın kalkması, Amerikan Ulusal İstihbarat Başkanı James Clapper'in "Gülencilerin darbedeki rolü konusunda ikna edici veriye sahip olunmadığını" söylemesi, Merkezi Komutanlık (Centcom) komutanının "Birlikte çalıştığımız kişiler hapiste şimdi" türünden şikâyetleri, ABD'nin rolü konusunda zaten hâkim olan görüşü, yani darbenin bir ABD operasyonu olduğu görüşlerini güçlendirdi. Obama yönetiminin bu konularda son 2,5 yıldır kendisine yöneltilen şikâyetlerin ve taleplerin üstüne gitmemesi de kuşku derinleştirdi".

Eldeki bilgiler ışığında ABD'nin darbeyi desteklediği ya da örgütlediği sonucuna varmak kolay değil diyen Özel, aynı yazının devamında şu ifadelere de yer verdi:

"Buna karşılık, ABD istihbarat camiası içinden bazılarının durumdan haberdar olmamaları da akla uygun değil. Hele Gülen'i asıl istihbaratçıların himaye ettiği ve küresel ağından yararlandığı, ABD'de yeşil kart almasını dışişleri bakanlığının itirazlarına rağmen bunların sağladığı bilinince. Türkiye'nin son 8 yılına damgasını vuran ve Ergenekon davalarıyla başlayan olaylar zincirini ve bunu sürükleyen gücü bilmediklerini söylemeleri, inandırıcı bulunamaz. Hele Dani Rodrik'in konuyla ilgili yazısında vurguladığı gibi Amerikan Dışişleri'nin ordu içindeki Gülençi örgütlenme hakkında raporları gayet açıkken. Halen bu çevrelerde etkili olduklarını düşünebileceğimiz yeni muhafazakâr ekipten yazarların Erdoğan yönetimine karşı bir darbeye hiç de soğuk bakmadıkları ise sır sayılmaz".

Darbe girişiminin arkasında ABD'nin olduğuna dair birçok yazar tarafından köşe yazıları yazılmıştır. MAK isimli bir araştırma şirketinin yaptığı anket

çalışmasına göre¹⁹ Türk halkının yüzde 70'i darbenin arkasında ABD'nin olduğuna inanıyordu. Ancak ABD'li yetkililer defalarca böyle bir şeyin olmadığını, bu tür iddiaların gerçek dışı olduğunu ifade etmişlerdir. 29 Temmuz 2016'da basına açıklama yapan Türkiye'nin Avrupa Birliği Bakanı Ömer Çelik ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu darbenin arkasında ABD olduğuna dair resmi bir belge bulunmadığını ve Türkiye'de yükselen ABD karşıtlığının memnuniyet verici olmadığını belirtiyorlardı (<http://www.sabah.com.tr>, E.T. 25.06.2018). 2 Ağustos 2016 tarihli Habertürk gazetesinde çıkan yazısında ise Serdar Turgut, darbenin arkasında ABD'nin olduğunu söylemenin "imkânsız" olduğunu ifade ediyordu (<http://www.haberturk.com>, E.T. 25.06.2018).

1.2. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİNDE İÇ ETKENLER

15 Temmuz darbe girişiminin FETÖ tarafından planlandığı ve yapıldığı, soruşturmalar sonucu elde edilen bilgi ve belgelere dayandırılmaktadır. Elde edilen kanıtlar, yargılama süreçlerine yansımış, mahkemelerdeki sanık ve tanık ifadeleri ve TBMM'de kurulan 15 Temmuz Darbe Araştırma Komisyonu raporuyla da durum netleşmişti (<https://www.bbc.com>, E.T. 13.07.2018). Dolayısıyla 15 Temmuz darbe girişiminin anlaşılabilmesi için öncelikle FETÖ'nün örgütlenmesi, özellikle TSK olmak üzere devlet içerisindeki paralel yapılanması ve 17/25 Aralık sürecinden sonra devlet kadrolarından tasfiye edilme süreçlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde FETÖ'nün paralel devlet yapılanması ve kritik kurumlarda nasıl örgütlendiği inceledikten sonra darbeye zemin hazırlayan olaylar, hazırlık süreci ve darbe girişiminin nasıl gerçekleştiği açıklanmaya çalışılacaktır.

FETÖ her ne kadar dini bir cemaat olarak ortaya çıkmışsa da zamanla gerek toplumsal zeminlerde gerekse de devlet içerisinde çok ciddi ve geniş örgütlenme faaliyetlerine girişmiştir. Örgütlenme süreci boyunca son derece gizlilikle ve içerisinde bulunduğu şartlara uyum sağlayarak büyümesini sürdürmüştür. 2014 yılına geldiğinde FETÖ, adliye ve polis teşkilatından başlayarak kritik olan tüm devlet kurumlarında hâkimiyet sağlamıştı. Kurumlardaki örgüt mensupları mevcut yasal ve

---

¹⁹ Bu çalışma MAK Araştırma Değerlendirme ve Danışmanlık A.Ş. tarafından 25-30 Temmuz 2016 tarihlerinde "15 Temmuz 2016 Demokrasiye Darbe Teşebbüsüne Toplumunun Bakış Açısı Araştırması" başlıklı Türkiye Geneli 54 milyon seçmenin 10.000'de biri oranıyla belirlenen 5.400 kişi ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak yapılmıştır (www.makdanismanlik.org, E.T. 25.06.2018).

kurumsal hiyerarşinin dışına çıkarak örgütün talimatları doğrultusunda hareket etmekteydiler (Büyükkara vd., 2017:78).

Dershane tartışmaları²⁰ ve Şubat MİT Krizi'nin ardından FETÖ, yürüttüğü 17/25 Aralık operasyonları ile hükümeti ve direkt Başbakan Erdoğan'ı hedefine almıştı. Bu operasyonun ardından örgüte karşı devletin başlattığı mücadele, 1 Kasım 2015 seçimlerinden sonra artarak devam etti (Öztürk, 2017:17). FETÖ ile mücadele sürecinde örgütün finans kaynaklarına ve medya kuruluşlarına önemli darbeler vurularak özellikle 2016 yılı içerisinde kritik önemdeki kadroları devletten ihraç edilmeye başlandı. FETÖ'nün 15 Temmuz'da darbeye girişmesinin en önemli sebebi, örgüte karşı devam eden mücadelenin toplumsal destekle birlikte artarak sürmesi olmuştur (TBMM, 2017: 302).

1.2.1. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ve Paralel Devlet Yapılanması (PDY)

FETÖ'nün oluşturduğu paralel devlet yapılanması; kendine özgü bir organizasyon kurularak Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş bir yaygınlık ve derinlik kazanmıştır. Örgüt başta mülkiye, emniyet, yargı, TSK olmak üzere tüm devlet kadrolarında yaygınlaşmıştır. Örgüt bu kadrolarına dayanarak hükümetler üzerinde vesayet oluşturmuş, 2013 yılından itibaren de farklı yöntemlerle değişik darbe teşebbüslerine girişerek iktidarı doğrudan ele geçirmeye çalışmıştır (Uzun vd., 2017: 42).

FETÖ, 1970'lerden itibaren "ışık evleri" adında oluşturduğu yapılarla toplum içerisindeki örgütlenmesine başlamıştı. Gülen bir konuşmasında adliye, millî eğitim, ordu gibi kurumların Alevilere kaptırılmış olduğunu, Müslümanların bu kurumları ele geçirmesi gerektiğini söylüyordu (Uzun vd., 2017: 12). Kuruluşundan itibaren örgüt, devlet kurumlarını, kendi kadroları aracılığıyla ele geçirilmesi gereken yerler olarak belirlemişti. Ardından gelen 40 yılın sonunda bu amaç doğrultusunda çok ciddi mesafeler alınmıştı (TBMM, 2017: 48).

12 Eylül 1980 Darbesi'nin ardından gelen Özal hükümetleri döneminde FETÖ için önemli gelişme imkânları ortaya çıkmıştı. Bu dönemde örgüt, kamu

---

²⁰ AK Parti Hükümeti'nin 2013 yılında çıkardığı dershanelerin özel okullara dönüştürülmesi yasasına karşı FETÖ'nün yayın organı olan Zaman Gazetesi'nde "eğitime darbe" haberleri yapılmıştı. Gazetenin iktidara karşı sert tutumu, zamanla devam etmişti.

kurumlarında “kadrolaşma” ve “okullaşma” açısından önemli mesafeler kat etmiştir (Büyükkara vd., 2017: 67). Önceleri dini bir cemaat olarak görünen ve din eğitimi, yurt, okul ve yayıncılık gibi alanlarda faaliyet gösteren örgüt, 1980’lerin ikinci yarısından sonra hem eğitim alanındaki çalışmalarını katlayarak artırmış, hem de o zamana kadar küçük oranlarda gerçekleşen kamuda kadrolaşma faaliyetlerini kitlesel boyutlara ulaştırmıştır (DİB, 2017: 98). Polis teşkilatındaki örgütün gücü o dönemlerde bile dikkat çekmeye başlamış ve çeşitli tartışmaların oluşmasına sebep olmuştur. Ancak örgütün TSK’daki yapılanması her zaman gizli kalmıştır. Bu dönemde iş adamları dernekleri gibi örgütlenmelerle, şirketler, finans kurumları geliştirilerek örgüt, büyük bir ekonomik güce de sahip olmuştur (MİT, 2017: 23).

Büyüme ivmesini 1990’larda da devam ettiren örgütün 1980-2014 yılları arasında devlet içerisindeki paralel yapılanması adeta bir kartopu gibi büyümeye devam etmiştir. Yaşadığı tecrübelerle kendini pragmatik bir şekilde dönüştüren dinamik bir örgüt yapısı oluşturulmuş, örgüt bir istihbarat teşkilatı gibi hareket etmiştir (TBMM, 2017: 210; Mert, 2016: 8).

2000’li yıllarda örgüt gerek Türkiye’de gerekse de dünya genelinde örgütlenmesini geliştirmeye devam ederek, ekonomik ve siyasi alanda muazzam bir güce ulaşmıştır. Örgüt AK Parti iktidarı döneminde gücünü katlayarak artırma imkânı bulmuştur. FETÖ bu dönemde AK Parti’nin, vesayetçi bürokratik güçlere karşı gerçekleştirdiği mücadele esnasında kendisine daha geniş bir alan bularak devlet kadrolarında daha fazla yer edinmiş, kilit kadroları ele geçirmiştir (Uzun vd., 2017: 53). FETÖ hiçbir zaman büyük bir toplumsal desteğe sahip olamamıştı. Ancak büyük bir ekonomik ve bürokratik gücü yönetmeyi başarmıştır. Bu gücün oluşmasında televizyon kanalları, gazete ve dergilerin, onlarca vakıf ve dernekten oluşan sivil toplum yapılanmalarının da etkisi olmuştur. FETÖ Çatı İddianamesinin²¹

---

²¹ 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili pek çok dava açılmış olmakla birlikte 3 temel iddianame, bu girişim ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu iddianamelerden ilki 15 Temmuz darbe girişimi öncesi Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan, kamuoyuna “FETÖ Çatı İddianamesi” olarak yansıyan 6 Haziran 2016 tarihli ve E.2016/24769 sayılı iddianamedir. Bu iddianamede örgütün gelişiminin tarihsel süreci, paralel devlet yapılanması ve taşıdığı tehlikeler ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu iddianame, kendisinden sonra hazırlanan birçok mahkeme kararına ve iddianameye kaynak teşkil etmiştir. İkinci önemli iddianame Yurtta Sulh Konseyi üyelerini konu edinen ve darbe girişimi esnasında Genelkurmay Karargâhı’nda yaşanan olayları ele alan Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3 Mart 2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı “Darbe Çatı İddianamesi”dir. Söz konusu iddianamelerin üçüncüsü ise “Akıncı İddianamesi”dir. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan 31 Mart 2017 tarihli ve E.2017/10698 sayılı bu iddianamede, darbenin yönetildiği merkez olarak kullanılan Akıncı Üssü’ndeki olaylar ele alınmıştır.

verilerine göre örgüt, 2016 yılı itibarıyla yaklaşık 150 milyar Amerikan dolarını bulan bir mali büyüklüğe ulaşmıştı (TCCB, 2016b: 10).

FETÖ'nün örgütlenmesinde bir yanda yasal kurumlar (medya kuruluşları, holdingler, sivil toplum kuruluşları, sağlık kuruluşları vb.) diğer tarafta ise yasal denetimler dışındaki gizli/yasadışı yapıları (hücre örgütlenmesi ve paralel devlet yapılanması) söz konusudur. FETÖ'nün legal ve illegal yapılanmaları arasında sıkı bir ilişki vardır. Örgütün bu 2 farklı yapılanması arasındaki irtibat, FETÖ Çatı İddianamesinden örneklerle ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu 2 farklı örgütlenme aslında tek bir hiyerarşi altında hareket etmekteydi (TBMM, 2017: 18). Bu sebepten dolayı, örgütün hem legal hem de illegal unsurlarının tamamına karşı birlikte mücadele gerekliliği, hükümet tarafından 15 Temmuz sonrası OHAL ve KHK'ların en büyük dayanağı olarak ifade edilmiştir.

FETÖ Çatı İddianamesi'nde, örgütün kendisini bir sivil toplum kuruluşu gibi sunmasına rağmen açık ve şeffaf bir yapı olmadığı, yönetim kadrosunun faaliyetlerini yurt dışından idare ettiği, bir istihbarat teşkilatı gibi özel haberleşme kanalları kullandığı, çeşitli yabancı misyon temsilcileriyle mahiyeti bilinmeyen görüşmelerde bulunduğu, rakiplerine karşı baskı ve şantaj gibi her türlü yasa dışı faaliyete başvurduğu, diğer terör örgütleriyle ilişki içinde olduğu ve onlara destek sağladığı belirtilmiştir (Uzun vd., 2017: 42). Bu faaliyetler, FETÖ'nün oldukça karmaşık ve mücadele edilmesi zor bir terör örgütü olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SÜRECİ

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ordu içindeki bir cuntanın faaliyeti değildi. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu olan sivil ve asker bürokratlar, örgütün medya, akademi ve iş dünyası kanadı gibi geniş bir ağ tarafından tasarlanmıştı. Bu darbe girişimi, Türkiye'nin darbeler tarihine emir-komuta zinciri dışında gerçekleşen başarısız bir darbe girişimi olarak geçti. Darbeyi planlayan FETÖ, Soğuk Savaş döneminde NATO (North Atlantic Treaty Organization) gözetiminde kurulmuş ve Gladio'ya kadar uzanan gizemli güç odakları ile ilişkilere sahipti. Bankaları, eğitim kurumları, iş dünyasındaki şirketleriyle güç kazanırken, aynı zamanda devlet içinde oluşturduğu paralel devlet yapılanmasıyla da bürokratik bir güce erişmişti. Her

dönemde siyasi partiler ile de pragmatik etkileşimler içerisine girmeyi başarıyordu (Yayla, 2016: 59). Küresel faaliyetleriyle de prestij kazanmaya, dinler arası diyalog ve ılımlı İslam söylemleriyle uluslararası toplum nezdinde meşruiyet sağlamaya çalışıyordu (DİB, 2017: 88).

FETÖ hakkında hazırlanan iddianamelere bakıldığında darbe hazırlıklarının 1 Kasım 2015 seçimlerinden hemen sonra başladığı görülmektedir. Savcılığa 26 Kasım 2015 günü gizli tanık olarak ifade veren örgütün üst düzey bir mensubu²², katıldığı ülke imamları toplantısında toplantıyı yöneten FETÖ mensubu kişinin kendilerine “Ümitsizliğe düşmeyin, asker içerisinde uyuyan hücrelerimiz var. Zamanı ve yeri geldiğinde harekete geçecekler” sözlerini söylediğini aktarmıştır (Uzun vd., 2017: 38).

17-25 Aralık 2013 operasyonlarından sonra hükümet, örgüt ile kapsamlı bir mücadeleye başlamıştı. Bu mücadele sivil alanda hızlı bir şekilde devam ederken TSK içerisinde herhangi bir adım atılmamıştı. Çünkü ordu geçmişten beri yüksek otonomi içeren ve sivil denetime kapalı olan bir kurumsal yapıya sahipti. AK Parti iktidarının 1 Kasım 2015 seçimlerinden güçlenerek çıkması üzerine, devletin örgüte karşı yürüttüğü mücadelenin artarak devam edeceğinin farkına varan FETÖ, TSK’daki kadrolarını harekete geçirerek hükümeti devirme kararı almıştır (Öztürk, 2017: 23).

Darbe yapılması kararının ardından, FETÖ’nün yöneticileri, örgütün TSK yapılanması içerisinde bulunan subaylarla toplantılar yaparak darbe planı geliştirmişlerdir. Darbe planı Gülen tarafından da onaylanınca girişime başlamışlardır. Plana göre darbe 16 Temmuz gecesi saat 03.00’da başlayacaktı. Darbeciler gerek TSK’da gerekse de ülke genelinde kontrolü tamamen sağlamayı hedeflemişlerdi. Kapsamlı ve etkili bir darbe planı yapılmıştı. Plana göre FETÖ’nün tüm kadroları açık edilmeyecek, bazıları sonraki aşamalar için gizlenecekti. Gerçekten de darbe girişiminde Hava Kuvvetleri ve Jandarma’daki FETÖ unsurları kullanılmış, ancak Kara Kuvvetleri unsurları harekete geçmemişti (Uzun vd., 2017: 32).

---

²² “Arif” kod adlı söz konusu örgüt üyesi FETÖ Çatı İddianamesi’nde gizli tanık olarak ifade vermiştir.

15 Temmuz günü MİT'e bir ihbar gelmesinden dolayı MİT ve Genelkurmay'da bazı tedbirler alınmaya başlandı. Bunun üzerine FETÖ mensupları, darbenin başlangıç saatini erkene almak zorunda kaldılar. Erken başlayan darbe girişiminde FETÖ üyeleri, öncelikle Genelkurmay Başkanlığı'nı ele geçirmiş, sonrasında ise TSK'nın tüm komuta kademesini alıkoymak üzere Akıncı Üssü'ne götürmüştür. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere birçok şehirde yoğun bir askeri hareketlilik yaşanmış, darbe bildirisi saat 00.13'te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda (TRT) okutturulmuştur. Ancak Özel Kuvvetler²³ gibi TSK içindeki ve devletin diğer kurumlarındaki darbe karşıtı direnişten dolayı darbeciler amaçlarına tam olarak ulaşamamışlardır (TCCB, 2016a: 32).

Darbenin açığa çıkmasıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halkı direnişe çağırması önemli bir kırılma noktası olmuştur. Siyasetin, medyanın ve polis teşkilatı gibi devletin diğer kurumlarının karşı harekete geçmesiyle darbe girişiminin bastırılması sağlanmıştır. Darbeciler Hava Kuvvetleri'ni kullanarak halk kalabalıklarına, polis teşkilatına ve TBMM'ye karşı saldırılarda bulunmuşlardır. Bütün bu saldırılarına rağmen darbe karşıtı direniş kıramadıklarından darbe girişimi 16 Temmuz 2016 sabahı sona ermiştir (Acar, 2018: 130).

1.3.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Hazırlık Faaliyetleri

FETÖ, TSK içerisindeki örgütlenmesini, örgüt hiyerarşisi içerisinde “mahrem” olarak nitelendirdiği “özel hizmetler birimi” içerisine yerleştirmişti (Uzun vd., 2017: 41). Örgütün ortaya koyduğu titizliğe bakıldığında Silahlı Kuvvetlerin yargı ve emniyet kurumlarından bile daha önemli görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu gizlilik sayesinde 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne kadar hiç kimse TSK'da böyle bir yapılanmayı tahmin edememekteydi.

2007 yılından sonra TSK içerisindeki güç dengesi tamamen FETÖ lehine dönüşmüştü. Örgüt 2007-2013 yılları arasında kendisine engel olarak gördüğü personeli tasfiye edip, TSK'yi tamamıyla kontrolüne alabilmek için emniyet, medya ve yargı kurumlarındaki unsurlarını topluca ve organize biçimde harekete

---

²³ Darbecilerin planına göre Özel Kuvvetler birimi ele geçirilerek bu birim tarafından siyasilerin alıkonması sağlanacaktı. Ancak Özel Kuvvetler'de darbe karşıtı bir direniş olunca bu amaçları gerçekleştirilemedi.

geçirmiştir. Bu dönemde FETÖ uzantılı yargı ve emniyet mensupları tarafından yürütülen ve kamuoyuna daha sonraları “kumpas” davaları olarak yansıyan Balyoz, Ergenekon ve Askeri Casusluk gibi kovuşturma ve yargılamalar neticesinde üst düzey yüzlerce muvazzaf askeri personel tutuklanmış ve TSK’dan ihraç edilmiştir. Örgüt böylece hem ordu içindeki hasımlarını pasifize ederek bir korku iklimi yaratmış hem de üyeleri olağandışı bir şekilde ve hızla terfi ederek, boşalan kadrolara yerleşmiştir (Öztürk, 2017: 59; TBMM, 2017: 297).

2011 ile 2015 yılları arasında Yüksek Askeri Şuralarda (YAŞ) terfi ettirilen subayların büyük bir kısmının FETÖ üyesi olduğu ortaya çıkmıştır. 2013 YAŞ kararlarıyla terfi eden generallerin neredeyse tamamı darbe girişimine katılmışlardır. 2014 ve 2015 Şuralarında albaylıktan tuğgeneral ve tuğamiralliğe terfi alan subayların %80’i darbe girişiminden sonra örgüt mensubu oldukları gerekçesiyle TSK’dan uzaklaştırılmıştır. Darbeyle ilgili yargılamalarda ortaya çıkan bilgilere göre örgüt üyesi askeri personelin en ciddi hiyerarşik sıçramayı 2014 yılında sağladıkları görülmektedir (Bingöl ve Varlık, 2016: 12).

FETÖ yapılanması ve 15 Temmuz Darbe Girişimi hakkında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nın gerçekleştirdiği soruşturmalar sonucunda²⁴ örgütün TSK içerisindeki örgütlenmesinin şu şekilde sağlandığı belirlenmiştir (Uzun vd., 2017: 58):

- Örgüt üyelerinin askeri okullara girişi, sınavı sorularının ele geçirilmesiyle olmuştur. Böyle bir usulsüzlükle orduya yerleşen örgüt mensupları her yönden örgüte bağımlı hale gelmektedir.

- TSK içerisindeki örgüt yapılanması, üyelerin kompartasyon (birbirinden habersiz hücreler) esasına göre organize edilmesiyle oluşturulmuştur.

- Örgüt TSK içindeki hücre yapılanmasının ortaya çıkmasını önlemek için özel bir örgütlenme yöntemi geliştirmiştir. Her hücreye bir asker ve onun irtibatlı

---

²⁴ Söz konusu bilgiler Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yürütülen FETÖ Çatı İddianamesi’nden alınmıştır. Yani mahkemeye sunulan iddianame de geçen sanıkların bazılarının isimleriyle birlikte alınan ifadelerinden/itiraflarından çıkan bilgilerdir.

olduğu bir sivil yönetici (örgüt abisi) atanmıştır. Böylece örgüt üyesi askerler bile birbirlerini tanımıyor, muhtemel gruplaşmaların da önüne geçilmiş oluyordu.

- Örgüt tarafından asker mensuplara verilen talimatlar, sivil imamlar/abiler aracılığıyla iletilmektedir.

- Hücre içi iletişim olağanüstü bir gizlilikle yürütülmüş, TSK içindeki örgütlenmede “bilmesi gereken prensibi” uygulanmıştır.

Darbe girişimi sırasında ortaya çıkan dikkat çekici olaylardan birisi de komutanların emir subaylarının darbe sürecine etkili bir şekilde katılmaları olmuştur. Başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere üst düzey komutanlıkların özel kalem müdürleri ve emir subaylarının FETÖ üyesi oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sayede örgüt, komutanlarla ilgili her tür bilgiye rahatlıkla ulaşabiliyordu. Nitekim dönemin Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar’ın emir subayı, darbe sonrasında verdiği ifadesinde hem Akar’ı hem de Genelkurmay İkinci Başkanını ses kayıt cihazları ile yıllar boyunca dinlediğini itiraf etmiştir (TCCB, 2016a; 43).

Örgütün TSK yapılanmasında Harp Akademileri’nin de özel bir önemi vardır. TSK’nın amiral, general gibi tüm kurmay subay kadroları Harp Akademileri’nde yetişmektedir. Örgüt burayı da ele geçirerek TSK’nın kurmay kadrolarına hükmetmek istemiştir. Darbe sonrası ortaya çıkan tablo örgütün bu stratejisinde ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Darbe girişiminden sonra ordudan 166 general ve amiral ihraç edilmiştir. 2016 Nisan verilerine göre TSK’da general ve amiral sayısının 358 olduğu düşünüldüğünde ordudaki general/amiral toplamının %46’sının FETÖ ile irtibatlı olduğu ortaya çıkmaktadır (Bingöl ve Varlık, 2016: 17).

1 Kasım 2015 seçimlerinden sonra AK Parti hükümetinin, örgüte yönelik mücadelesi hızlanmış, finans kuruluşları, medya şirketleri, holdingleri, eğitim kurumları, sendikaları, sivil toplum kuruluşları tasfiye edilmişti. Devlet içindeki örgütlenmesi de hızla eriyen örgütün yargı ve polis aracılığıyla operasyon yapma kabiliyeti de kalmamıştı. Örgütün dokunulmamış tek örgütlü gücü TSK içerisindeki yapılanmasıydı (Yalçın, 2016: 10).

FETÖ ile mücadele kapsamında Ağustos 2016'da yapılacak olan YAŞ toplantısında örgütle ilişkili askeri personelin ihraç edilmesi bekleniyordu. Örgüt böyle bir tasfiye hazırlığı yapıldığından haberdar olmuştu. Darbe Çatı İddianamesinde geçen, bir albayın ifadesi ile teyit edilen bilgiye göre örgüt, Ağustos Askeri Şurası'nda 3.000 civarında FETÖ mensubu subayın ihracını bekliyordu. Köşeye sıkışan örgüt, askeri darbe yapmaya karar vermişti (Bingöl ve Varlık, 2016: 19).

İddianamelere göre darbe hazırlıkları 1 Kasım 2015 genel seçimlerinden hemen sonra başlamıştır. 9 Kasım 2015'te örgüt tarafından Ankara Konut Kent'te bulunan 3 katlı bir villa²⁵, Empati Danışmanlık Şirketi tarafından kiralanmıştır. Bu villada, darbe hazırlık toplantıları yapılmaya başlamıştır (Uzun vd., 2017: 41).

Darbe hazırlık faaliyetleri öncelikle örgütün TSK'dan sorumlu sivil yöneticilerinin (imamların) yaptığı toplantılarda aldıkları kararlarla başlamıştır. Bu imamlar Akıncı Üssü'nde 16 Temmuz sabahı darbeci askerlerle birlikte yakalanarak gözaltına alınan Adil Öksüz, Hakan Çiçek, Kemal Batmaz, Harun Biniş ve Nurettin Oruç'tur. Adil Öksüz, örgütün TSK imamı olarak yüksek rütbeli subayların katıldığı birçok toplantıyı organize etmiş ve yönetmiştir. Davalarda gösterilen delillere göre Öksüz, darbe hazırlık süreci tarihleri arasında birçok kez Ankara'ya gelmiş ve yine birçok kez yurtdışına çıkmıştır (MİT, 2017: 23).

17-21 Mart 2016 tarihlerinde örgütün üst düzey subayları ve sivil imamları birlikte Fetullah Gülen'le ABD'de toplantılar yapmıştır. İddianamelere yansıdığı kadarıyla darbe kararı bu toplantılarda kesinleşmiştir (Uzun vd., 2017: 48).

Adil Öksüz 5 Mayıs 2016, 27 Mayıs 2016, 4 Haziran 2016 ve 15 Haziran 2016 tarihlerinde Ankara'da darbeye iştirak eden TSK subaylarıyla, Fetullah Gülen'in talimatları doğrultusunda hazırlık toplantıları düzenlemiştir. 6, 7, 8 ve 9 Temmuz 2016 tarihlerinde Ankara Konut Kent'teki villada darbe teşebbüsü planının son aşamaları kararlaştırılmış ve bir değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Bu değerlendirme toplantısına asker şahıslar da katılmıştır (TBMM, 2016: 302).

---

²⁵ Söz konusu villanın tam adresi iddianamede belirtilmiştir.

Gizli tanık ifadelerine göre bu toplantılarda alınan kararların bazıları Darbe Çatı İddianamesi'nde şu şekilde ifade edilmiştir (Uzun vd., 2017: 52):

- Darbe girişiminde yapılacak ilk operasyon, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Özel Kuvvetler Komutanlığı'nda görevli timler tarafından alınmasıydı.

- Yine Özel Kuvvetler tarafından Başbakan Binali Yıldırım'ın, İçişleri Bakanı Efkân Ala'nın, MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın, Emniyet Genel Müdürü Celalettin Lekesiz'in Ankara ilinden alınarak Akıncılar Hava Üssü'ne getirilmesi sağlanacaktı.

- Terörle Mücadele (TEM) Dairesi Başkanının, Emniyet İstihbarat Daire Başkanının, Özel Harekât Daire Başkanının, jandarma timleri tarafından konutlarından alınarak Akıncı Üssü'ne getirilmesi kararlaştırıldı.

- Toplantıda Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ın ikna edilememesi durumunda darbenin kesinlikle başarıya ulaşamayacağı gündeme getirilmiş, ancak Adil Öksüz, Genelkurmay Başkanının ikna edilmesiyle ilgili bir sorun yaşanmayacağını söylemiştir. Bu görüş toplantıya katılanlar tarafından kabul görmüştür.

- Örgüt mensubu olmamasına rağmen Jandarma Genel Komutanı'nın FETÖ darbe girişimini destekleyebileceği görüşü toplantıya katılanlar tarafından benimsenmiştir.

- Ankara'nın darbeciler açısından daha güvenli hale getirilmesini sağlamak için Çakırsöğüt'te bulunan komando tugayının hava yolu ile Ankara'ya getirilerek darbe güçlerine takviye yapılması kararlaştırılmıştır.

Darbe planına göre başbakan ve bakanlar gibi siyasilerin alıkonulması görevi, ele geçirilecek olan Özel Kuvvetler Komutanlığı'na verilmişti. Ancak Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın, darbenin kilit isimlerinden olan Tuğgeneral Semih Terzi tarafından ele geçirilmesi fikri, planlandığı gibi olmadı. Özel Kuvvetler'de başta Astsubay Ömer Halisdemir olmak üzere darbe karşıtı askerlerin direnmeleri sonucunda, kurumun darbecilerin eline geçmesi engellendi. Böylece hükümet ileri gelenlerinin darbeciler tarafından alıkonulması önlenmiş oldu. Eğer darbeciler Özel

Kuvvetler Komutanlığı'nda kontrolü ele geçirerek özel kuvvet mensuplarını Ankara'ya aktarabilselerdi, çok vahim sonuçlar ortaya çıkabilecek ve darbe girişiminin bastırılması muhtemelen daha zor olacaktı (Öztürk, 2017: 83).

Adil Öksüz ve Kemal Batmaz, 9 Temmuz 2016 tarihinde yapılan son değerlendirme toplantısının ardından 11 Temmuz 2016 tarihinde ABD'ye gitmiştir. Gülene darbeye hazırlık planlarını aktararak son gelişmeler hakkında bilgi vermişlerdir. Yaptıkları toplantıda örgüt lideri Fetullah Gülen darbe planlarını onaylamıştır. Örgütün, darbeyi yönetecek olan bu 2 sivil yöneticisi son talimatları da alarak 13 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'ye dönmüşlerdir (Uzun vd., 2017: 53).

1.3.2. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sırasında Yaşanan Olaylar

15 Temmuz 2016 günü Akıncı 4. Ana Jet Üs Komutanlığı'nda "sıcak hava" gerekçesiyle mesai saat 14.00'de bitirilmiştir. Böylece darbeye katılmayacak olan personelin üstten uzaklaştırılması sağlanmış oluyordu. Ardından darbede rol alacak olan asker ve sivil kişiler üsse gelerek saat 15.00'de darbe için toplantılara başladılar. Akıncı İddianamesi'ne göre darbeye ilgili olaylar 15 Temmuz günü saat 16.00'da Akıncı Üssü'nde başlamış, ertesi gün saat 13.00'de sona ermiştir (Uzun vd., 2017: 33).

Darbenin seyrini değiştiren en önemli gelişme MİT'e yapılan bir ihbar olmuştur. Bu ihbar, darbe girişiminin yapıldığı gün saat 15.30 sularında H.T. isimli pilot binbaşının MİT'e gelmesiyle yapılmıştır. Pilot Binbaşı, MİT'e ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'a karşı Kara Havacılık Komutanlığı'ndaki FETÖ üyesi askerler tarafından bir saldırı planı yapıldığını ve kendisine de bu saldırı için yapılacak uçuşlarda yer almasının emredildiğini söylemiştir (MİT, 2017: 28).

Bu ihbar üzerine MİT Müsteşarı Hakan Fidan, harekete geçerek ihbarı değerlendirmek üzere saat 18.10'da Genelkurmay Karargâhı'na gelmiş ve Genel Kurmay Başkanı ile "bu ihbarın daha büyük bir planın parçası olabileceğini" değerlendirmiştir. Değerlendirmenin ardından Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, Silahlı Kuvvetler Harekât Merkezi'ni arayarak Türk hava sahasını her türlü askeri uçuşa yasaklamış ve havada bulunan tüm araçların indirilmesi emrini vermiştir.

Darbeciler tarafından üretilen çeşitli bahanelerle²⁶ saat 20.05 itibarıyla hava sahası tekrar uçuşlara açtırılmıştır (Uzun vd., 2017: 48).

Hulusi Akar tedbir amacıyla Ankara Garnizon Komutanı'nı arayarak Etimesgut Zırhlı Birlikler Tümeni'ne gitmesini ve buradan hangi sebeple olursa olsun, hiçbir zırhlı aracın ve tankın dışarı çıkmasına izin verilmemesini bildirmiştir. Akar, ayrıca Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Salih Zeki Çolak'a da durumu aktararak tedbir alması emrini vermiştir. Bunun üzerine Çolak, yanına askeri savcı ve merkez komutanını da alarak Kara Havacılık Komutanlığı'na gelmiş ve çeşitli denetlemeler yapmaya başlamıştır. Kara Havacılık Okulu'na Çolak'ın gelmesi üzerine darbeciler, darbe girişiminin açığa çıktığını anlamışlardır. Darbeci subaylar aralarında yaptıkları değerlendirmede hemen tutuklanacakları kanaatine varmışlar, bu durumda hazırladıkları darbenin başarısızlığa uğrayacağı endişesine kapılarak darbe saatini 03.00'dan 20.30'a almışlardır (Yalçın, 2016: 10).

Darbe girişiminin başlamasıyla gerçekleşen olaylar kronolojik olarak şu şekildedir:

- Saat 21.00'da Tümgeneral Mehmet Dişli, Hulusi Akar'ın makam odasına gelerek darbe bildirisini okumuş ve darbenin başladığını söylemiştir. Akar'ı darbenin başına geçmesi için ikna etmeye çalışmış, ancak sert bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine Akar, darbeciler tarafından elleri kelepçelenerek Akıncı Üssü'ne götürülmüştür (AA, 2016: 6).

- Saat 21.26'da darbeciler Genelkurmay Karargâhında kontrolü ele geçirmiştir (Öztürk, 2017: 134).

- Saat 21.26'da İstanbul'daki darbeciler harekete geçerek "Yurtta Sulh" isimli WhatsApp grubu üzerinden yaptıkları mesajlarda E-5 ve TEM'deki trafiği engelleyeceklerini belirtmişlerdir. Bu saatlerde Türkiye'nin diğer bazı illerinde de askeri hareketlilikler yaşanmaya başlamıştır (TCCB, 2016a: 9).

---

²⁶ Darbeciler tarafından hava trafiğinin açılması için Antalya'da 19.50 sıralarında yapılması öngörülen gösteri uçuşu bahane olarak öne sürülmüştür. Bununla ilgili olarak Hava Kuvvetleri Harekât Merkezi amiri Albay Devrim Orhan, Genelkurmay Silahlı Kuvvetler Harekât Merkezi'ne telefon açarak hava trafiğini tekrar açtırmak istemiştir. Söz konusu telefon konuşmasına ait kayıtlar Akıncı İddianamesi'nde ayrıntılı olarak yer almıştır. Görüşmelerin sonucunda saat 20.05 itibarıyla darbeciler hava kuvvetlerinde bulunan FETÖ üyelerine uçuşu serbest bırakılmayan diğer uçuşların da serbest olduğunu duyurmaya başlamıştır (Uzun vd., 2017: 48).

- Saat 22.00’de Fatih Sultan Mehmet ve Boğaziçi köprülerinde geçişler darbeci askerler tarafından kapatılmıştır. Bu olaylar haber kanallarında verilmeye başlanmış ve kamuoyu darbe hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır (TBMM, 2017: 313).

- Saat 22.21 sıralarında bakanlıklara ve komutanlıklara “sıkıyönetim direktifi” başlıklı bir mesaj gönderilmeye başlanmıştır. Darbeciler tarafından hazırlanan bu metinde TSK’nın emir komuta zinciri içerisinde yönetime el koyduğu, bu amaçla “Yurtta Sulh Konseyi”nin teşkil edildiği, tüm yurt çapında sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği, devletin atama ve görevlendirmelerinin “Yurtta Sulh Konseyi” tarafından yapılacağı, bunun dışında yapılacak işlemlerin yok hükmünde olduğu, mevcut yürütme organının görevden el çektirildiği, TBMM’nin feshedildiği, tüm vali, kaymakam ve belediye başkanı atamalarının konsey tarafından yapılacağı, siyasi partilerin faaliyetlerinin sonlandırıldığı ve polis kuvvetlerinin sıkıyönetim komutanları emrine alındığı yazılıydı. Bu direktifle birlikte ayrıca bir de illerin ve kritik kurumların darbe sürecinde kimler tarafından yönetileceğine dair bir atama listesi de gönderilmişti (Acar, 2018: 128).

- Saat 23.00 sıralarında darbeci askerler tarafından, darbeye direnen Çengelköy’deki halkın üzerine ateş açılmaya başlamıştır. Benzer olaylar Saraçhane’de de gerçekleşmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin önünde toplanan kalabalıkla darbeciler arasında gerçekleşen olaylar sivil ölümlerine ve yaralanmalara neden olmuştur (TCCB, 2016b: 17).

- Saat 23.45 sıralarında hava trafiğini engellemek için darbeciler Atatürk Havalimanı’nı işgal ederek uçuş trafiğini durdurmaya çalışmıştır (Öztürk, 2017: 336).

- Saat 23.02’de, çeşitli televizyonların canlı yayınında Başbakan Binali Yıldırım’ın bu teşebbüsün FETÖ mensubu bir grup asker tarafından yapılan bir kalkışma olduğuna dair beyanatı yayımlanmıştır (TBMM, 2017: 320).

- Saat 23.18'de darbeye karşı direneceği düşünölen Ankara'nın Gölbaşı ilçesindeki Emniyet Genel Müdürlüğü Havacılık Daire Başkanlığı bombalanmıştır (AA, 2016: 8).

- 16 Temmuz 2016 saat 00.03'te darbeciler tarafından Emniyet Özel Harekât Daire Başkanlığı bombalanmıştır. Hükümetin yanında yer alacağı tahmin edilen ve darbeye karşı direnecek en önemli güç olduğundan bu kurum hedef alınmıştır. Nitekim darbe girişimine karşı önemli görevleri yerine getiren kuruma yapılan saldırıda toplam 44 özel harekât mensubu polis şehit olmuş ve çok sayıda polis de yaralanmıştır. Bombalama sonucunda Özel Harekât Daire Başkanlığı binasında çok ciddi maddi hasar meydana gelmiştir (Öztürk, 2017: 336).

- Aynı saatlerde MİT binasına da helikopterlerle saldırı düzenlenmiştir. MİT mensuplarının karşılık verdiği çatışmalar gece boyunca aralıklarla devam etmiştir. Darbeciler MİT'e girememişlerdir (MİT, 2017: 34).

- Saat 00.13 sularında TRT, darbeciler tarafından ele geçirilmiş ve TRT spikeri Tijen Karaş'a, Yurtta Sulh Konseyi adına hazırlanan darbe bildirisi zorla okutulmuştur. Bildiride TSK'nın yönetime el koyduğu ve tüm yurttta "sıkıyönetim" ilan edildiği ifade edilmiştir (TCCB, 2016a: 10).

- Cumhurbaşkanı Erdoğan, darbe girişiminden haberdar olduktan sonra, Marmaris'te kaldığı otelden uçakla İstanbul'a hareket etmiştir. Saat 00.20 sıralarında Akıncı Üssü'nden kalkan F-16 uçakları Cumhurbaşkanlığı uçağını takip ederek Ankara'ya doğru uçuşunu engellemeye çalışmışlardır (AA, 2016: 9).

- Saat 00.24 sıralarında CNN Türk haber kanalına görüntülü olarak bağlanan Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında toplumun bu darbe girişimine karşı durması gerektiğini ifade eden Erdoğan, halkın meydanlarda toplanması çağrısı yapmıştır. Erdoğan'ın konuşmasının ardından darbe girişiminin kesinleştiğini anlayan vatandaşlar bu darbe girişimine direnmek için sokaklara çıkmıştır (Yalçın, 2016: 22).

- Saat 00.56'da Ankara İl Emniyet Müdürlüğü binası, darbecilere teslim olmadığı için F-16 uçakları tarafından bombalanmıştır. Bombalama neticesinde 2

kişi hayatını kaybetmiştir ve onlarca kişi yaralanmıştır. Ankara İl Emniyet Müdürlüğü binası ve yakınları saat 01.08’de ikinci kez bombalanmıştır (TBMM, 2017: 318).

- Saat 00.57’yi gösterdiğinde televizyon yayınlarını kontrol etmek amacıyla darbeciler TÜRKSAT’ı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bunun için TÜRKSAT’a saldırdıklarında TÜRKSAT’ın 2 güvenlik görevlisi darbeciler tarafından şehit edilmiş, ancak yine de darbeciler televizyon yayınlarını kontrol etmeyi/kesmeyi başaramamışlardır. Daha sonra da uğradıkları başarısızlığın öfkesiyle TÜRKSAT’ı bombalamaya kalkışmışlardır (Acar, 2018: 128).

- Saat 01.00’de darbeci askerler Marmaris’te Cumhurbaşkanı’nın kaldığı otele İzmir Çiğli Üssü’nden hareket ederek gelmiş ve Cumhurbaşkanı’nın bir süre önce ayrılmış olduğu otele saldırıda bulunmuşlardır. Bu saatte İstanbul’da ise Boğaziçi Köprüsü’nde darbeci askerler tarafından darbeye direnen sivil halka karşı ateş açılmıştır. Aynı zaman diliminde Ankara’da ise Kızılay çevresinde ve Genelkurmay etrafında arabaların üzerinden tanklar geçmiştir (TCCB, 2016b: 18).

- Saat 02.10 civarında 2 adet F-16 uçağı Akıncı Üssü’nden izinsiz kalkarak İstanbul’da alçaktan uçuş yaptıktan sonra tekrar üsse dönmüştür. Bu alçak uçuşlarla sivil halkın psikolojik olarak yıpratılıp halkın darbeye karşı direnişinin kırılması amaçlanmıştır (AA, 2016: 21).

- Saat 02.21 sıralarında darbecilerle mücadele etmek isteyen sivil halk Genelkurmay Karargâhı’na girmeye çalışmıştır. Karargâha giren vatandaşlara ateş açılmış, hayatını kaybeden siviller dışarıya sürüklenerek bırakılmıştır (Acar, 2018: 129).

- Saat 02.00’den itibaren darbeye karşı tavır alan tüm siyasi partilerden milletvekilleri TBMM’de toplanmaya başlamışlardır. Meclis’in bir direniş odağı haline geldiğini gören darbeciler TBMM’yi de bombalamışlardır. Saldırı sonucunda Meclis’te büyük hasar oluşmuş ve onlarca kişi yaralanmıştır. Meclis’e saat 03.24 sıralarında yapılan ikinci saldırıda 2 bomba daha atılmıştır (Öztürk, 2017: 338).

- Saat 03.00 sıralarında TRT'yi basarak darbe bildirisini okutturan FETÖ mensubu askerlerin baskını, polis ve vatandaşların müdahalesi ile sona ermiş ve darbeci askerler gözaltına alınmıştır. Bu esnada, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden darbecilerin motivasyonunu artırmak amacıyla bir korsan bildiri daha yayımlanmıştır (Uzun vd., 2017: 54).

- Saat 03.14 sularında darbecilerin kullandığı F-16 uçakları TÜRKSAT tesislerine ağır bombalar bırakarak ciddi maddi hasara sebep olmuştur. Ayrıca aynı dakikalarda, benzer bir saldırının İstanbul Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'ne yönelik olarak planlandığı, ancak gerçekleştirilemediği ele geçirilen "Yurtta Sulh" adlı WhatsApp mesaj grubundaki bilgilerden öğrenilmiştir (MİT, 2017: 36).

- Zaman ilerledikçe darbeye karşı direnişin arttığını gören darbeciler planlarının gerçekleştiremeyeceğini anlamışlar ve kendi aralarındaki iletişimlerinde aldıkları geri çekilme kararını duyurmuşlardır. Saat 05.47'de darbecilerin "Yurtta Sulh" adlı WhatsApp grubunda "faaliyetin" iptal edildiği duyurulmuştur. Saat 05.53 sıralarında ise bu grubun kapatılması ve mesajların silinmesine ilişkin talimat verilmiştir. Bu grup ve gruptaki görüşmeler daha sonradan o gece yaşananları aydınlatan en önemli kanıtlardan biri olmuştur (TCCB, 2016a: 12).

- Saat 06.00 sularında çağrılara herhangi bir yanıt vermeyen F-16 uçakları izinsiz olarak kalkış yapmaya devam etmiştir. Saat 06.19'da ise Cumhurbaşkanlığı Külliyesi yakınındaki köprülü kavşak ve otopark bir F-16 uçağı ile bombalanmıştır (Öztürk, 2017: 340).

- Saat 06.40 sularında İstanbul Boğaziçi Köprüsü'ndeki trafiğı kesen darbeci askerler polise teslim olmuşlardır (Acar, 2018: 130).

- İlerleyen vakitlerde aktif rol alan polisler darbeci askerleri gözaltına almaya devam etmiştir. Saat 08.36'da Jandarma Genel Komutanlığı'nda bulunan darbeciler Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Harekât polisleri tarafından gözaltına alınmıştır. Saat 08.32 sıralarında Ankara Akıncı Ana Jet Üs Komutanlığı'nda düzenlenen operasyon sonucu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar serbest kalmıştır.

Saat 09.40 sıralarında ise yaklaşık 200 asker Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'ndan çıkarak polise teslim olmuştur (AA, 2016: 24).

Darbe girişiminde 35 uçak, 8.000'den fazla asker, 74 tank, 37 helikopter, 4.000'e yakın hafif silah ve 246 zırhlı araç kullanılmıştır. Bu rakamların ifade ettiği .askeri güç, 27 Mayıs 1960 darbesinde kullanılanıdan daha fazladır (Uzun vd., 2017: 60). Aslında bu rakamların darbe girişiminin öne alınması dolayısıyla bu seviyede kaldığı, darbe için çok daha büyük bir hazırlık yapıldığı anlaşılmıştır (Bingöl ve Varlık, 2016: 23).

Dönemin başbakanı Binali Yıldırım, darbe girişiminin bastırıldığını 16 Temmuz 2016 günü saat 12.57'de resmi olarak açıklamıştır. Darbeye karşı direnen güvenlik görevlileri ile sivil halka karşı tank, uçak, zırhlı araçlar ve helikopterlerden açılan ateş sonucu 183'ü sivil olmak üzere 250 vatandaş hayatını kaybetmiş, 2.735 kişi de yaralanmıştır (AA, 2016: 39; <https://www.aksam.com.tr>, E.T. 03.08.2018).

Yalçın'a göre (2017: 12) darbeciler, askeri stratejide etkin bir yöntem olan "yıldırım savaşı" taktiğini kullanmışlardı. Savaş tarihinde birçok örneği bulunan bu taktiğin esası, hızlı ve küçük birliklerle hareket ederek stratejik önemi yüksek olan hedefleri ele geçirmeye ya da devre dışı bırakmaya dayanmaktadır. Operasyon emir-komuta zincirinde olmadığından düzen ve güçten değil, sürat, şaşkınlık, kaos ve karanlıktan faydalanılacaktı. Zaten darbecilerin elindeki, TSK'nın tüm gücüyle kıyaslandığında az miktarda olan asker sayısı ile tüm Türkiye'yi birden ele geçirmeleri imkânsızdı. Ancak yıldırım savaşı taktiğiyle hızlı ve sürekli hareket inisiyatifi darbecilerde olacaktı. Diğer tüm aktörler karmaşada şaşkınlığa dönerek pozisyon almakta gecikeceklerinden, darbeci grubun sayısal azlığı hareketlilik sayesinde bir avantaja dönüştürülecekti. Bu yönetime göre Genelkurmay karargâhından başlayarak devleti bir kartopu etkisiyle ele geçirme fikri uygulandı. Bu plana göre darbeciler İstanbul ve Ankara'daki stratejik hedefleri devre dışı bırakarak veya ele geçirerek önce orduyu ve toplumu sonrada siyasal otoriteyi kontrol etmeye yönelmişti. Kaos ortamında nokta hedeflere hızla hareket edilerek bunlar kısa sürede birleştirilecek, böylece toplumun ve devletin direnci kırıldığında Hükümet ve Cumhurbaşkanı düşecekti. Bu yüzden sadece İstanbul ve Ankara'ya odaklanmışlardı. Ankara'da önemli noktaları ele geçirmek, İstanbul'u ise devre dışı

bırakmak hedeflenmişti. İstanbul'da ele geçirme operasyonları yapmak yerine Büyükşehir Belediyesi, Telekom, TRT, köprüler, CNN gibi ulaşım ve haberleşme adreslerine yönelmek suretiyle toplumsal hayat felç edilmeye çalışıldı. Ankara'da ise doğrudan doğruya askeri hedefler ele geçirilmeye çalışıldı. Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Müdürlüğü, Genelkurmay Başkanlığı ve MİT başta olmak üzere silahlı kuvvet merkezleri ele geçirilmek istendi (Yalçın, 2017: 12).

Darbecilerin planının siyasal hedefi devleti ele geçirmektir. Devleti ele geçirmek için hareket eden örgütün stratejik hedefi ise orduyu ele geçirmek oldu. Ordu düştüğünde hükümetin de otomatik olarak düşeceğine inandıklarından hükümeti öncelikli hedef haline getirmeye gerek duymadılar. Darbeciler gücün merkezini yanlış hesapladıklarını kuvvet komutanlarına yaptıkları operasyonla göstermişlerdi. Öncelikli hedef olmamanın verdiği avantajla, Çankaya'da hükümetiyle çalışma imkânı bulan Başbakan, diğer tüm askeri birliklere ve polis ekiplerine erişim imkânına sahip oldu. Şayet Başbakan gibi çok önemli bir hedef devre dışı bırakılmış olsaydı, o zaman ordunun diğer unsurları darbecilere katılmak gibi bir kanaate kapılabilirdi. Aynı şekilde hükümetin çalışır halde bulunması başta polis olmak üzere tüm mülki idarenin sorunsuzca çalışmasını sağladı (Bingöl ve Varlık, 2016: 32).

Operasyonel ve taktik yöntemlere odaklanan darbecilerin harekât planı, stratejik ve siyasal hedefleri görememişti. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, hükümet, medya, polis, belediyeler, diğer siyasi partiler ve özellikle toplumun direnişi ve mücadelesi bu planın başarısız olmasında önemli rol oynadı. Ancak planın kendi zayıflıkları da hızlı bir şekilde çökmesine yol açmıştı (Yalçın, 2016: 28).

2. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI

15 Temmuz Darbe Girişimi'nin hemen ardından gerek toplumsal kesimlerden gerekse de siyasilerden darbe girişimine karşı tepkiler gelmeye başlamıştır. Vatandaşlar darbe girişimine karşı, tüm şehirlerde meydanlarda toplanmaya devam ederken, sivil toplum kuruluşları ve siyasi parti liderlerinden de darbe girişimine karşı açıklamalar gelmiştir.

Darbe girişiminin hemen akabinde örgüt mensuplarının devlet içerisinde temizlenmesine başlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin hemen her kentinde FETÖ/PDY'ye yönelik asker ve polisler başta olmak üzere her kesimden şahısların tutuklanmasına yönelik ardı ardına operasyonlar yapılmıştır. TSK'nın ardından başta emniyet ve yargı olmak üzere tüm devlet kurumlarındaki FETÖ mensubu memurlar açığa alınmış veya görevden uzaklaştırılmış, yurtdışı çıkışlara yasak getirilmiş ve izinler iptal ettirilmiştir. Bu tedbirler yürürlükteki mevzuat çerçevesinde yapılmaktaydı (Uzun, 2016: 1).

17 Temmuz 2016 günü dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ'ın yaptığı açıklamaya göre darbe teşebbüsü sonrasındaki 2 gün içerisinde emniyet, yargı ve ordu kurumlarından gözaltına alınanların sayısı 6.000'i geçmişti. General düzeyinde 103 asker gözaltına alınırken, Kuleli Askerî Lisesi'nin 80 öğrencisi de gözaltına alınanlar arasındaydı. Bu süre içerisinde Türkiye genelinde 2.745 hâkim hakkında gözaltı kararı alınmış, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 5 üyesinin üyeliği düşürülmüş, Anayasa Mahkemesi'nin 2 üyesi gözaltına alınmıştı. Emniyet'te yürütülen Darbe Soruşturması kapsamında ise İçişleri Bakanlığı'na bağlı 8.777 personel görevden alınmıştı (<https://www.dw.com>, E.T. 18.08.2018).

Uzun'a göre (2016: 2), alınan tüm bu önlemler, FETÖ ile mücadele için yeterli değildi. FETÖ'nün TBMM'ye ve sivil halka tanklarla ve uçaklarla saldırmaktan çekinmeyen, silahlı bir terör örgütü olduğu ortaya çıkmıştı. Ayrıca örgüt, sadece TSK'da değil bütün devlet kurumlarında son derece gizli bir şekilde örgütlenmişti. Oldukça ciddi ve gizli bir örgütlenmeye sahip olan bu örgütün daha neler yapabileceği ve nerelere kadar uzandığı tam tespit edilebilmiş değildi. Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere komuta kademesinin en yakın çalıştıkları en çok güvendikleri kişiler (yaverleri, özel kalem müdürleri, emir subayları, yardımcıları) tarafından esir alınması, tehlikenin boyutunu göz önüne sermekteydi. Bu büyük tehdide karşı daha güçlü mücadele edilmesi gerekiyordu. Yargısal süreçlerin de bu gerçekler doğrultusunda işlemesi gerekliydi. Nitekim hükümet de FETÖ ile mücadele için olağan dönem hukuk kuralları ve bu kuralların devlete tanıdığı yetkilerin yeterli olmadığına karar vermişti. Yaşanan tehdidin niteliği ve alınması gereken tedbirlerin kapsamı, hükümeti olağanüstü hâl yönetimini tercih

etmeye yönlendiriyordu (Uzun, 2016: 2). 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden 5 gün sonra, Cumhurbaşkanı Erdoğan önce Millî Güvenlik Kurulu'nu, ardından da Bakanlar Kurulu'nu toplamıştı. Yaklaşık 2 saat süren toplantının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, basın karşısına geçerek, darbe girişiminde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilebilmesi için Anayasa'nın 120. maddesi²⁷ uyarınca olağanüstü hâl ilan edildiğini açıkladı (Öztürk, 2017: 443). 21 Temmuz 2016 günü saat 01.00 itibarıyla geçerli olan OHAL için TBMM'de oylama yapılmıştı (Uzun, 2016: 2). Yapılan oylama sonucu OHAL kararı 115'e karşı 346 oyla kabul edilmişti (www.bbc.com, E.T. 18.08.2018).

23 Temmuz 2016 günü Olağanüstü Hâl Koordinasyon Kurulu oluşturularak, OHAL'e ilişkin mevzuatta öngörülen görevleri koordine etmek üzere, 2016/17 sayılı bir Başbakanlık genelgesi yayımlandı. Başbakanın başkanlığında oluşturulan OHAL Koordinasyon Kurulu'nda; Başbakanlık Müsteşarı, Millî Savunma Bakanı, Millî Eğitim Bakanı, Maliye Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı ve Adalet Bakanı yer almıştır. Çıkarılan genelgede Kurul tarafından alınan kararların; tüm bakanlık, kurum ve kuruluşlar tarafından süratle uygulamaya konulup gecikmeksizin sonuçlandırılacağı ve olağanüstü hâl uygulamasının illerdeki koordinasyonunun il valileri tarafından yerine getirileceği belirtilerek 81 il ve çok sayıda ilçede Olağanüstü Hâl Büroları oluşturulmuştur (İHOP, 2017: 4).

21 Temmuz'da başlayan ilk OHAL'in süresi 19 Ekim 2016'da sona ermiş bunun ardından OHAL, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 3 ay daha uzatılmıştır. Her süresi dolduğunda 3 aylığına tekrar uzatılan OHAL, 18 Nisan 2018'de 7. kez uzatılmıştır. Bu son OHAL kararı, 18 Temmuz 2018'de sona erdikten sonra tekrar uzatılmamış ve valiliklerdeki OHAL Büroları kapatılmıştır. Böylece toplam 2 yıl (730 gün) süren OHAL süreci sonlanmış oldu. Bu tez çalışmasında 21 Temmuz 2016 ile 19 Ocak 2017 tarihleri arasındaki 2 dönem boyunca yürürlükte kalan OHAL uygulamaları ele alınmıştır.

---

²⁷ O dönemde geçerli olan T.C. 1982 Anayasası'nın 120. maddesi şu şekildeydi: "Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi 6 ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir".

2.1. 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ

Darbe girişiminden 5 gün sonra ilan edilen OHAL'in ardından, o dönemde geçerliliğe sahip olan OHAL kanun hükmünde kararnameleri çıkarılmaya başlamıştır. OHAL'in ilan edildiği 20 Temmuz 2016'dan, sona erdiği 18 Temmuz 2018 tarihine kadarki 2 yıllık süre içerisinde toplam 32 adet KHK çıkarılmıştır. İlki 23 Temmuz 2016'da yayımlanan KHK'ların bir kısmı gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak alınan, kamu görevinden ihraç etme, yurt dışına çıkış yasağı, mal varlığına el koyma, kayyım atanması ve kapatma gibi tedbirleri içermiştir. Ayrıca KHK'lar ile bazı kanunlarda da değişiklik yapılmış ve birçok farklı alanda yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Bu çalışmada, OHAL ilanından (20 Temmuz 2016), 19 Ocak 2017'e kadar olan dönem analiz edilmiştir. Bu 6 aylık süre içerisinde 15 adet Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır. Resmî Gazetelerde yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan bu KHK'ların içerikleri şu başlıklar altında özetlenebilir:

i- Olağanüstü Hâl Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname (667 Sayılı KHK, 23 Temmuz 2016)

OHAL uygulamasının yürürlüğe girmesinin ardından 23 Temmuz 2016'da ilk kararname yayımlanmıştır. Bu kararnameyle, 1.229 dernek ve vakıf, 1.043 özel öğretim kurum ve kuruluşuyla özel öğrenci yurdu ve pansiyonu, 35 sağlık kurum ve kuruluşu, 15 vakıf yükseköğretim kurumu²⁸, 19 sendika ve konfederasyon²⁹ kapatılmıştır. Kapatılan üniversitelerde okumakta olan öğrenciler, Yükseköğretim Kurulu'nun koordinasyonunda, vakıf veya devlet üniversitelerine yerleştirilmiştir. Bu konuyla ilgili her tür tedbiri almaya ve uygulamayı yönlendirmeye Yükseköğretim Kurulu yetkili ve görevli kılınmıştır (madde 2/4). 667 sayılı KHK'da kamu

²⁸ Ek-IV Sayılı listede yer alan söz konusu kurumlar şunlardır: Fatih Üniversitesi, Melikşah Üniversitesi, Turgut Özal Üniversitesi, Süleyman Şah Üniversitesi, Gediz Üniversitesi, Murat Hüdavendigâr Üniversitesi, İzmir Üniversitesi, Kanuni Üniversitesi, Zirve Üniversitesi, Şifa Üniversitesi, Mevlana Üniversitesi, Selahaddin Eyyubi Üniversitesi, Canik Başarı Üniversitesi, Bursa Orhangazi Üniversitesi Altın Koza (İpek) Üniversitesi.

²⁹ Ek-V Sayılı listede Cihan-Sen ve Aksiyon İş Konfederasyonuna bağlı sendikalar yer almıştır. Cihan-Sen Konfederasyonuna Bağlı Sendikalar: Aktif Eğitim-Sen, Ufuk Enerji-Sen, Ufuk Tarım Orman-Sen, Ufuk Ulaştırma-Sen, Ufuk Bayındır-Sen, Ufuk Kültür-Sen, Ufuk Haber-Sen, Ufuk Yerel-Sen, Ufuk Sağlık-Sen, Ufuk Büro-Sen. Aksiyon İş Konfederasyonuna Bağlı Sendikalar: Pak Deniz İş, Pak Taşıma İş, Pak Enerji İş, Pak Metal İş, Pak Toprak İş, Pak Eğitim İş, Pak Finans İş, Pak Maden İş, Pak Gıda İş.

görevlilerine ilişkin tedbirlerin statü ve kurum ayrımı gözetilmeksizin yapılacağı belirtilmiş ve bu kapsamda terör örgütlerine mensup ya da irtibatlı birçok işçi, memur, geçici ve sözleşmeli personelin görevine son verilmiştir.

ii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (668 Sayılı KHK, 27 Temmuz 2016)

27 Temmuz 2016'da Resmî Gazete'de yayımlanan 668 sayılı KHK ile temel olarak şu düzenlemeler yapılmıştır:

- TSK'dan askeri personelin ihraç edilmesi,
- Bazı basın yayın kuruluşlarının kapatılması,
- Soruşturma ve kovuşturma işlemlerindeki sürelerin değiştirilmesi,
- Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantı tarihinin değiştirilmesi³⁰,
- Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) tabi olmaksızın öğretmen atanabilmesi³¹,
- Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın teşkilat yapısının değiştirilmesi ve sivil otoriteye bağlanması,
- OHAL KHK'ları kapsamında karar alan ve görevleri yerine getirenlerin mali, adli ve idari sorumluluklarının doğmamasına yönelik düzenlemeler.

Bu KHK ile FETÖ ile irtibatı olduğu tespit edilen aralarında generallerin de yer aldığı 1.684 askeri görevli TSK'dan ihraç edilmiş, gazete, dergi, televizyon (TV) kanalı gibi çeşitli basın kuruluşları kapatılmıştır.

---

³⁰ 2016 yılı Ağustos ayındaki YAŞ toplantısının 2016 Temmuz ayında yapılması ve YAŞ toplantılarının yılda en az bir kez yapılması kararlaştırılmıştır.

³¹ Kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelere öncelik verilmek suretiyle; 4 yıl boyunca başka bir yere atanmamak üzere sözleşmeli öğretmen atanması ve 4 yıl sonunda talepleri halinde, aynı yerde en az 2 yıl daha görev yapmak üzere, buldukları yerdeki öğretmen kadrolarına sınavsız atanmalarına yönelik düzenleme yapılmıştır.

24 saat olan gözaltı süresi ise, 30 güne çıkarılmıştır. Kararnamenin en önemli hükümlerinden biri de Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın (SGK), İçişleri Bakanlığı'na bağlanması olmuştur. Ayrıca bu KHK ile KPSS'ye giriş koşulu olmaksızın da sözleşmeli öğretmen alınmasının yolu açılmış ve OHAL KHK'ları kapsamında karar veren ve uygulayanların cezai sorumluluk taşımayacakları hüküm altına alınmıştır.

668 sayılı KHK ile FETÖ'yle irtibatı ve ilişkisi olan medya kuruluşları kapatıldı. Bu kapsamda 29 yayınevi ve dağıtım kanalı, 16 televizyon, 45 gazete, 15 dergi, 23 radyo ve 3 haber ajansı kapatıldı. Bu kuruluşlar arasında; *Taraf Gazetesi, Zaman Gazetesi, Bugün Gazetesi, Cihan Haber Ajansı, SEM Haber Ajansı, Muhabir Haber Ajansı, Nokta Dergisi, Sızıntı Dergisi Aksiyon Dergisi, Samanyolu Haber, Samanyolu TV, Yumurcak TV, Tuna Shopping TV, SRT TV, Merkür TV, MC TV, Kanal 124, Barış TV, Irmak TV, Hira TV, Dünya TV, Kanaltürk, Can Erzincan TV, Bugün TV, Mehtap TV* bulunmaktaydı.

668 sayılı KHK ile JGK ve SGK'nın yetki, görev ve teşkilat yapılarında değişikliğe gidilerek, bu kurumlar kolluk kuvveti olarak tanımlanmış ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na, "Sahil Güvenlik Hizmetleri Sınıfı" ve "Jandarma Hizmetleri Sınıfı" eklenmiştir.

iii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Millî Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükümünde Kararname (669 Sayılı KHK, 31 Temmuz 2016)

31 Temmuz 2016 tarihli ve 669 sayılı KHK ile temel olarak şu düzenlemeler yapılmıştır:

- TSK ve Jandarma Genel Komutanlığı'ndan ihraçlar,
- OHAL süresince iflas erteleme yasağı getirilmesi,
- Harp Akademileri, Askeri Liseler ve Astsubay Hazırlama Okulları'nın kapatılması,

- Millî Savunma Bakanlığı (MSB) bünyesinde Millî Savunma Üniversitesi'nin kurulması,
- Yüksek Askerî Şura'nın yapısının değiştirilmesi,
- Kuvvet Komutanlıklarının MSB'ye bağlanması,
- Genelkurmay Başkanı olarak atanabilmek için, Kuvvet Komutanlığı yapmış olma şartının kaldırılması,
- Askerî hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi.

Bu KHK ile askerî öğrenci yetiştiren askerî liseler ve Harp Akademileri kapatılmıştır. Askerî eğitimi karşılamak amacıyla Millî Savunma Üniversitesi kurulmuş ve bu üniversite Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bu KHK ile TSK'dan 193, Jandarma'dan 1.196 olmak üzere toplam 1.389 askerî personel ihraç edilmiştir.

669 sayılı KHK ile askerî alanda yapılan değişikliklerden biri de Yüksek Askerî Şura'nın yapısı üzerinde olmuştur. YAŞ üyeliğinden Jandarma Genel Komutanı, Ordu komutanları, Donanma Komutanı, TSK kadrolarındaki oramiral ve orgeneraller çıkarılmıştır. YAŞ'ın sekretaryasının Millî Savunma Bakanlığı tarafından yürütülmesi hükme bağlanmıştır.

Bu KHK ile askerî hastaneler ve Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Devredilen kurumlara ait bütün hak ve yükümlülükler, hizmet birimleri, taşınır ve taşınmazlarda Sağlık Bakanlığımıza tahsis edilmiştir. Ayrıca 669 sayılı KHK ile OHAL boyunca kooperatifler ve sermaye şirketlerinin iflas erteleme talebinde bulunamayacağı hükme bağlanmıştır.

iv- Olağanüstü Hâl Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (670 Sayılı KHK, 17 Ağustos 2016)

Bu KHK ile 196'sı BTK'dan (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu), 112'si TSK'dan, 24'ü Sahil Güvenlik Komutanlığı'ndan ve 2.360'ı Emniyet Genel Müdürlüğü'nden olmak üzere toplam 2.692 kamu personeli ihraç edilmiştir. Ayrıca

kapatılan vakıflar ile özel kurumların varlıklarının hazineye geçirilmesi kararlaştırılmıştır.

v- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (671 Sayılı KHK, 17 Ağustos 2016)

17 Ağustos 2016 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 671 sayılı KHK ile temel olarak şu düzenlemeler yapılmıştır:

- Askeri pilot ve personel teminine yönelik olarak özlük hakları ile yetiştirilme esasları,
- Genelkurmay Başkanlığına atanma kriterleri,
- Askeri okulların kapatılarak Millî Savunma Üniversitesi kurulması nedeniyle, ilgili mevzuattaki teknik hususlar,
- Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı’nın kapatılması.

Bu KHK ile TSK’da pilot temini kolaylaştırılmış, askeri personelin özlük haklarının iyileştirilmesi sağlanmıştır. 669 sayılı KHK kurulan Millî Savunma Üniversitesi, devredilen sağlık tesisleri ve kapatılan askeri okullar ile ilgili kanunlarda teknik düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanı olabilmek için Kuvvet Komutanlığı yapmış olma şartı kaldırılmıştır.

Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) kapatılarak bu kurumun görevleri ve yetkileri Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna devredilmiştir. Ayrıca bazı üniversitelerde öğretim elemanı temininde güçlük yaşanmaması amacıyla emeklilik yaşı 72’den 75’e yükseltilmiştir.

1 Temmuz 2016 tarihine kadar işlenen bazı suçlarda³² denetimli serbestlik süresi 1 yıldan 2 yıla çıkarılmıştır. Buna göre, daha önce koşullu salıverilmesine bir yıl veya daha az süre kalan iyi halli hükümlüler, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak tahliye edilirken, bu düzenlemeyle tahliye edilmelerine 2 yıl kala

³² Kasten adam öldürme suçları, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ve devlet aleyhine karşı işlenen suçlar ile terör suçları haricindeki suçlar.

denetimli serbestlikten faydalanmalarına imkân sağlanmıştır. Böylece koşullu salıverilmesine 2 yıl veya daha az süre kalan iyi halli hükümlülerin, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak bir yıl daha erken tahliye edilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca koşullu salıverilme için gerekli olan, hapis cezasının “üçte ikisini” tamamlama koşulu, hapis cezasının “yarısını” tamamlama olarak değiştirilmiştir. Bu düzenlemelerle, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra cezaevlerinde hızla artan mahkûm sayısını azaltmak amaçlanmıştır. Nitekim bu düzenlemeler sonucunda, darbe girişiminden önce mahkûmiyet kararı almış olan mahkûmlardan yaklaşık 38.000 kişinin tahliye olması sağlanmıştır.

1 Eylül 2016’da 672 sayılı, 673 sayılı ve 674 sayılı olmak üzere toplam 3 KHK çıkarılmıştır. Bu KHK’lar ve getirdikleri şöyle sıralanabilir:

vi- Olağanüstü Hâl Kapsamında Kamu Personeline İlişkin Alınan Tedbirlere Dair Kanun Hükmünde Kararname (672 Sayılı KHK, 1 Eylül 2016)

Bu KHK ile Millî Eğitim Bakanlığı’ndan 28.163 öğretmen görevden ihraç edilmiş, ayrıca üniversitelerden 2.346, Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlardan 2.018 olmak üzere pek çok kamu kurum ve kuruluşundan 42.000’in üzerinde çalışan ihraç edilmiştir.

vii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (673 Sayılı KHK, 1 Eylül 2016)

Bu KHK ile yurtdışında öğrenim gören öğrencilerden, FETÖ ile ilişkisi olduğu tespit edilen yaklaşık 158.000 kişinin öğrencilikle ilişkileri kesilmiştir.

673 sayılı KHK ile kamu iştiraklerinde çalışan işçilerden terör örgütleriyle bağlantı gerekçesiyle sözleşmesi feshedilenlerin başka kamu kurumlarında istihdam edilmemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, iş sağlığı ve güvenliği uzmanlığı, işyeri hekimliği gibi görevleri yürüten kişi ve kuruluşlardan terör örgütleriyle bağlantılı olanların yetki belgeleri iptal edilmiştir. Bu KHK ile kendi isteğiyle emekli olan hâkim ve savcıların, istedikleri takdirde mesleklerine tekrar dönebilmeleri de düzenlenmiştir.

viii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (674 Sayılı KHK, 1 Eylül 2016)

674 sayılı KHK kapsamında, etüt merkezleri ve dersanelerde en az 6 yıl çalışmış olanların, bir defaya mahsus olmak üzere, sözlü sınavla, KPSS şartı aranmaksızın kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerdeki sözleşmeli öğretmenlik kadrolarına atanabilmesine imkân sağlanmıştır (madde 2).

OHAL kapsamında kayyım atanmış şirketlerde görev TMSF'ye devredilmiştir. Tüzel kişiler yanında gerçek kişilere de kayyım atanması olanağı getirilmiştir. Köy korucularının görev alanları genişletilerek, katıldıkları operasyonlar için ödenen tazminatlar artırılmıştır. İllerde ortaya çıkabilecek bazı toplumsal olaylarda gerektiği durumlarda valilere TSK'dan yararlanma olanağı tanınmıştır.

Bu KHK'da yerel yönetimlerle ilgili hükümler de yer almıştır. Terör irtibatı sebebiyle tutuklanan veya görevden uzaklaştırılan belediye başkanlarının, başkan vekillerinin ve meclis üyelerinin yerine il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğerlerinde vali tarafından seçilme yeterliğine sahip kişiler arasından atama yapılabilmesine ilişkin hususlar düzenlenmiştir (madde 38).

674 sayılı KHK ile cezaevlerinin mevcut kapasitelerinin dolu olmasından dolayı, yeni cezaevlerinin yapımına hız verilmiştir. Mera Kanunu kapsamındaki alanlara cezaevleri yapılabileceği, yapılacak yeni cezaevlerinin ödeneği bulunma ve yatırım programında yer alma şartı aranmaksızın ihalesinin yapılabileceği kararlaştırılmıştır.

ix- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (675 Sayılı KHK, 29 Ekim 2016)

Çeşitli kamu kurumlarından bu KHK ile 10.131 kişi ihraç edilmiştir. Daha önce 668 ve 672 sayılı KHK'larla görevden alınan memurlardan 100'e yakın kişi görevlerine iade edilmiştir. 2'si general, 9'u pilot olmak üzere toplam 39 asker ile TBMM'den 3, Milli Eğitim Bakanlığı 31, Afet ve Acil Durum Yönetimi

Başkanlığı'ndan 1 personel, ihraç edilenler listesinden çıkarılmıştır. Ayrıca 10 gazete³³, 2 haber ajansı³⁴ ve 3 dergi³⁵ kapatılmıştır.

x- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (676 Sayılı KHK, 29 Ekim 2016)

Bu KHK ile 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 13. maddesinin "a" fıkrasının birinci paragrafında yer alan rektör atamasına ilişkin hüküm değiştirilmiştir.

Bu düzenleme ile daha önce üniversitelerde rektörlük için adaylar arasında yapılan seçim uygulaması kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre rektör, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından önerilecek 3 kişi arasından veya YÖK'ten yeni aday gösterilmemesi durumunda doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanabilecektir. Ancak bu hükümler, 09.07.2018 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 703 sayılı KHK ile yeniden düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne uyum amacıyla çıkarılan 703 sayılı KHK ile rektör seçilmek için profesör olma şartı ve YÖK tarafından aday gösterilme durumu kaldırılmıştır.

Bu KHK ile vakıf üniversitelerinde de atamanın mütevelli heyetinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemeden yaklaşık bir hafta sonra, 15.07.2018 tarihinde yayımlanan 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi³⁶ ile rektörlük için profesörlük şartı tekrar getirilmiştir. Bu kararnameye göre, rektörlerin en az 3 yıl profesörlük yapanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı belirtilmiştir. Bu hüküm de 13.09.2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile tekrar değiştirilmiştir. 17 nolu bu kararname³⁷ ile rektörlerin, en az 3 yıl profesörlük yapanlar arasından atanacağını belirleyen ilgili hükümden "en az 3 yıl" ibaresi çıkarılmıştır.

---

³³ 675 Sayılı KHK ile kapatılan gazeteler: Kızıltepe'nin Sesi Gazetesi, Urfanatik Gazetesi, Prestij Haber Gazetesi, Güney Expres Gazetesi, İdil Haber Gazetesi, Cizre Postası Gazetesi, Batman Çağdaş Gazetesi, Yüksekova Haber Gazetesi, Azadiya Welat Gazetesi, Özgür Gündem Gazetesi.

³⁴ Jin Haber Ajansı ve DİHA (Dicle Haber Ajansı).

³⁵ Bu dergiler; Özgürlük Dünyası Dergisi, Evrensel Kültür Dergisi ve Tiroj Dergisi'dir.

³⁶ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

³⁷ Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

Ayrıca bir aylık süre içerisinde önerilen adaylardan birisinin atanmaması ve Yükseköğretim Kurulu tarafından 2 hafta içerisinde yeni aday önerilmemesi durumunda atama Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan yapılmaktadır. Ayrıca 4 yıllık görev süresi sona eren rektörler aynı yöntemle tekrar atanabilirler. Fakat aynı devlet üniversitesinde 2 dönemden fazla rektörlük yapamazlar. Vakıflarca kurulan üniversitelerde ise; rektör, mütevelli heyetinin Yükseköğretim Kuruluna teklif ettiği adayın Yükseköğretim Kurulunun olumlu görüşünü alması sonucunda Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

OHAL kovuşturmalarındaki duruşmalarda 676 sayılı KHK ile en fazla 3 avukat bulundurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca memur alımında arşiv araştırması ve güvenlik soruşturması zorunlu hale getirilmiştir.

xi- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (677 Sayılı KHK, 22 Kasım 2016)

Bu KHK ile Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile bakanlıklar ve bağlı kuruluşlarda görev yapan 15.653 memur ihraç edilmiştir. Yine bu KHK ile daha önce meslekten ihraç edilmiş olan 157 kişi, tekrar görevlerine iade edilmiştir. Ayrıca 375 dernek, 7 gazete³⁸, 1 dergi³⁹ ve 1 radyo⁴⁰ kapatılmıştır.

xii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (678 Sayılı KHK, 22 Kasım 2016)

Bu KHK ile yapılan temel düzenlemeler şunlardır:

- Otel ve motellerin bilgi, belge ve kayıtları genel kolluk kuvvetlerine anlık olarak bildirme zorunluluğu,

- Kayyım atanan belediyelerde, belediye hizmetinin başka bir belediye tarafından yerine getirilebilmesi,

---

³⁸ Yedigün Gazetesi, Son Dakika Gazetesi, İpekyolu Gazetesi, Akis Gazetesi, Dağyeli Gazetesi, Türkiye Manşet Gazetesi, Ekspres Gazetesi.

³⁹ Haberexen Dergisi.

⁴⁰ Batman FM.

- 15 Temmuz Darbe Girişimi esnasında şehit sayılan sivil kişilerin yakınlarının, zorunlu askerlik görevinden muaf sayılması,

- AB ile uyumlu genel teşvik sistemi ile kamu ihale mevzuatında değişiklik yapılması,

- Belediyelerde başlanmış veya karar verilmiş olan kanuni bir grev veya lokavtın, 60 gün süre ile Bakanlar Kurulu'nca ertelenebilmesi.

xiii- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (679 Sayılı KHK, 6 Ocak 2017)

Bu KHK ile terör örgütleriyle irtibatı tespit edilen 8.393 kişi kamu görevinden ihraç edilmiştir. Bu kişilerin arasında 631 akademisyen, 2.687 emniyet mensubu yer almıştır. Daha önceki KHK'lar ile kamudan ihraç edilen 277 kişi ise görevlerine iade edilmiştir. Yurt dışında öğrenim gören ve öğrencilikle ilişkili kesilen bir kişiye öğrencilik sıfatı yeniden verilmiştir. Terör örgütleriyle ilişkili oldukları tespit edilen 83 dernek kapatılmış ve daha önceki düzenlemelerle faaliyetine son verilen 7 dernek⁴¹ ve kapatılan 11 gazete⁴² yeniden açılmıştır.

xiv- Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (680 Sayılı KHK, 6 Ocak 2017)

Bu KHK ile ceza yargılaması usulüne ilişkin değişiklikler yapılmıştır. Hâkim ve savcılar ile valilerin soruşturulması ve kovuşturulması hükümleri yeniden düzenlenmiştir.

Bu KHK ile 367 kişi kamu kurumlarından ihraç edilirken, görevine geri iade edilen 124 kişi olmuştur. 5187 sayılı Basın Kanunu uyarınca getirilen yayın yasa ve kısıtlamalarına aykırı olarak yayın yapılması hâlinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından medya hizmet sağlayıcı kuruluşun programlarının yayınının geçici olarak durdurulmasına, bir yıl içinde aynı ihlalin 3 defa tekrarı

⁴¹ Yeniden açılan dernekler şunlardır: Darende Kültür Sanat Derneği, Darende Spor Kulübü Derneği, Malatya Verem Savaş Derneği, Nur Mektebi İlim ve Kültür Derneği, Florya Araştırma Kültür İlim ve Hizmet Derneği, Düzce Gelişim ve Eğitim Derneği, Rumeli'den Anadolu'ya Kültürlerarası Diyalog Derneği.

⁴² 675 sayılı KHK ile kapatılıp, 679 sayılı KHK ile yeniden açılan gazeteler şunlardır: Kızıltepe'nin Sesi Gazetesi, Urfanatik Gazetesi, Prestij Haber Gazetesi, İdil Haber Gazetesi, Batman Çağdaş Gazetesi, Türkiye'de Yeni Yıldız Gazetesi, Şuhut'un Sesi Gazetesi, Hisar Gazetesi, Zafer Gazetesi, Batman Gazetesi, Türkeli Gazetesi.

halinde ise yayın lisansının iptal edilmesine karar verilmiştir. Emniyet tarafından yürütülen araç tescil hizmetleri noterliklere devredilmiştir. Şans oyunları ve at yarışı lisans hakları 1.1.2018 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 49 yıl süreliğine Türkiye Varlık Fonu'na⁴³ verilmiştir.

xv- Olağanüstü Hâl Kapsamında Millî Savunma ile İlgili Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (681 Sayılı KHK, 6 Ocak 2017)

Bu KHK ile 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle üst düzey askerlerin yetkileri kısıtlanarak sivil irade tam ve doğrudan etkili hale getirilmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın general/amiral kadrolarının belirlenmesi ve görev süreleriyle ilgili yetkileri kısıtlanarak, bu kadroların, Genel Kurmay Başkanı'nın görüşleri alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Genelkurmay ikinci başkanı, kuvvet komutanları ve ordu komutanlarının atanmasında Genelkurmay Başkanı'nın teklifinin olması şartı kaldırılmıştır. Bu düzenlemelerle Millî Savunma Bakanlığı, YAŞ kararlarında daha etkili hale gelmiştir. Normal kamu görevlilerinin atanmasında uygulanan kriterler, üst düzey askeri yetkililerin atanmasında da aynı şekilde geçerli hale getirilmiştir. TSK mensuplarının disiplin soruşturmalarına ilişkin Millî Savunma Bakanlığı'na da yetki verilmiştir. Ayrıca erbaş olmak için aranan eğitim şartı değiştirilerek "lise mezunu olma şartı" kaldırılmıştır.

2.2. 15 TEMMUZ 2016 SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMASININ SONUÇLARI

Üçer aylık aralıklarla 7 kez uzatılarak, toplam 2 yıl süren OHAL sürecinde siyasal ve sosyoekonomik alanda çok önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte gerek OHAL ilanı ve devam ettirilmesiyle ilgili gerekse de OHAL sürecinde

---

⁴³ Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi, 26 Ağustos 2016 tarihinde Başbakanlığa bağlı bazı şirketleri yönetmek için, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, "Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la kurulmuştur. Türkiye Varlık Fonu'nun amacı; ülkenin stratejik varlıklarını geliştirmek, değerlerini artırmak ve öncelikli yatırımlar için kaynak sağlamak, ekonomik istikrarı arttırmak ve kalkınmaya katkı sağlamak, kamuya ait olan varlıkları daha etkin ve verimli bir şekilde yönetmektir. Türkiye Varlık Fonu'na önce Ziraat Bankası, PTT, BOTAS, TPAO, Çay İşletmeleri gibi kurumlar, daha sonra da THY, Halkbank dâhil toplam 14 şirketin bir bölüm hisseleri ile 46 taşınmaz devredilmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr> , E.T. 12.09.2018).

çıkarılan KHK'larla ilgili kamuoyunda birçok tartışma ve eleştiri yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, OHAL sürecinin ilk 6 aylık döneminde ortaya çıkan yönetsel, ekonomik, politik ve toplumsal sonuçlar analiz edilmektedir.

2.2.1. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Yönetsel Sonuçları

20 Temmuz 2016 tarihinde OHAL'in ilan edilmesinden, 19 Ocak 2017 tarihine kadar geçen sürede 15 adet OHAL Kanun Hükmünde Kararnamesi yayımlanmış ve bunlarla yönetsel anlamda birçok yeni düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerle, millî savunma ve iç güvenlikten personel ve yargı rejimine, sosyal güvenlik ve ekonomiden yönetsel yapıya, sağlık ve eğitime kadar birçok alanda devlet-toplum ilişkilerini yeniden yapılandırmayı hedefleyen değişikliklere gidilmiştir. Bu KHK'larla ülkenin politik, ekonomik ve toplumsal ilişki ve yapılarına yönelik, makro ve mikro düzeylerde son derece köklü ve ciddi değişiklikler yapılmıştır. OHAL KHK'ları ile yasal mevzuatta önemli birçok değişiklik gerçekleştirilmiş, çok sayıda kanunda önemli ve kalıcı değişiklikler yapılmış, ayrıca kamu çalışanlarına, medya kuruluşlarına, vakıf ve derneklere, belediyelere, şirketlere yönelik, herhangi bir yargı kararına gerek duyulmaksızın kapatma, ihraç, kayyım atama, mal varlıklarına el koyma gibi çeşitli temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran tedbirler uygulanmıştır (Akça vd., 2018: 7).

OHAL KHK'ları eliyle Türkiye'nin yönetim sisteminde yapısal bir dönüşüm sağlanmıştır. Siyasi iktidar, olağanüstü yönetim usullerini kullanarak toplumsal/politik/hukuksal kurumları yeniden yapılandırmaya çalışmıştır.

OHAL KHK'ları ile devletin millî güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu MGK tarafından karar verilen grup, oluşum ve yapılara mensubiyeti veya üyeliği bulunan kişiler hakkında işlem yapılmıştır. Bu yeni suç tanımına dayanılarak 100.000'in üzerinde kamu görevlisi ihraç edilmiştir. Ayrıca yüzlerce dernek, şirket, vakıf, okul, sendika, televizyon kanalı, hastane, gazete kapatılarak bu kuruluşların malvarlıklarına devlet tarafından el konulmuştur (Akça vd., 2018: 99).

2.2.1.1. Askeri Alanda Yapılan Düzenlemeler

Bu KHK'larla yapılan düzenlemelerin bir kısmı emniyet ve savunma alanını düzenlemiştir. Bu düzenlemelerle asker-sivil ilişkileri yeniden yapılandırılmıştır. Çeşitli kanuni düzenlemelerle başta Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları olmak üzere askeri makamların çeşitli görev ve yetkileri sınırlandırılmış ya da son verilmiştir. Kaldırılan bu yetkiler, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır (İHOP, 2017: 22).

Askeri alanda yapılan düzenlemelerle Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a kuvvet komutanlarına doğrudan emir verebilme yetkisi verilmiştir. Millî Savunma Bakanlığı'nın (MSB) teşkilat yapısı, Genelkurmay Başkanlığı (GB) ve TSK'dan ayrıştırılmıştır. Askeri okullar kapatılarak ve askeri alandaki eğitim, MSB'ye bağlı olarak kurulan Millî Savunma Üniversitesi'ne yönlendirilmiştir. Böylece askeri eğitim MSB'nin yetki ve kontrolüne alınmıştır. YAŞ'ın üyelik yapısında değişikliğe gidilerek; Donanma Komutanı, Jandarma Genel Komutanı, çeşitli kadrolardaki oramiral ve orgeneraller çıkartılarak İçişleri, Dışişleri ve Adalet Bakanları eklenmiş ve YAŞ'ta toplantı sıklığı azaltılmıştır. Böylece YAŞ'ta sivil üye sayısı artırılarak, sivillerin çoğunluğu sağlanmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın ve İkinci Başkanı'nın etkisi ve yetkileri azaltılırken, Millî Savunma Bakanı ve Başbakan'ın yetkileri artırılmıştır. Yapılan düzenlemelerle Cumhurbaşkanının belirleyiciliği ve gücü savunma sanayi alanında da artırılmıştır. Bu alandaki 2 önemli kurumdan Savunma Sanayi Müsteşarlığı daha önce MSB'ye bağlı iken, önemli yetkilerle birlikte Cumhurbaşkanına bağlanmıştır. Savunma alanındaki bir diğer kurum olan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın yönetimine de Cumhurbaşkanı başkanlığında bir mütevelli heyeti getirilmiştir. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu, Askeri Yargıtay Kanunu ve Askeri Hâkimler Kanunu yürürlükten kaldırılarak, askeri yargı alanında düzenlemeler yapılmıştır. Bu kurumlarda çalışan hâkimler MSB kadrolarına alınmıştır. Bir başka değişiklik de TSK İç Hizmet Kanunu'nda yapılmıştır. Bu düzenlemeyle sivil amirlere disiplin cezası verme yetkisi tanınmıştır. Daha önce askeri veya güvenlik gücü olarak kabul

edilen Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK) İçişleri Bakanlığı'na bağlanarak genel kolluk kuvveti olarak tanımlanmıştır. Bu kurumların Genelkurmay Başkanlığı ve TSK ile irtibatı ya tamamen koparılmış ya da savaş ve seferberlik halleriyle sınırlandırılmıştır. SGK ve JGK'nın personelinin askeri eğitim ihtiyacını karşılamak üzere İçişleri Bakanlığı'na bağlı Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (JSGA) kurulmuştur (Akça vd., 2017: 9).

2.2.1.2. Emniyet Alanında Yapılan Düzenlemeler

Emniyet alanında da birçok yeni düzenleme yapıldı. Stratejik alanlar olarak kabul edilen anlık ve teknik istihbarat toplama, internet ve telekomünikasyon alanlarında denetimi artıracak değişiklikler yapıldı. Kapatılan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın (TİB) yerine bu alanda tek yetkili Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) oluşturuldu. Özel Harekât Başkanlığı, yeniden tanımlanarak ayrı bir kurum haline getirildi. Bu kuruma polis alımında KPSS şartı kaldırılarak yerine mülakat sınavları ve fiziki yeterlilik standartları getirildi. Özel güvenlik görevlisi olabilmek için gereken şartlar zorlaştırıldı, arşiv taraması ve güvenlik soruşturması anlık yapılabilir duruma getirildi. Pasaport verilmeme kriterleri artırıldı. Sürücü belgesi pasaport vb. belgeler daha önce Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından verilmekteyken, Nüfus Müdürlüklerince verilmesi kararlaştırıldı (Akça vd., 2017: 46).

2.2.1.3. Yargı Alanında Yapılan Düzenlemeler

Olağanüstü Hâl KHK'larıyla (özellikle 680 sayılı KHK ile) yargı alanında, özellikle de ceza muhakemesinde bazı değişiklikler hayata geçirildi. Özel yaşamın gizliliğini, sanığın adil yargılanma hakkını, kişi özgürlüğü hakkını etkileyen önemli yapısal düzenlemeler yapıldı. Gözaltı ve tutukluluk süreleri uzatıldı. Avukatla temsil edilme hakkı ve duruşmalı yargılanma konularında değişiklikler yapıldı. Savcılığın izleme, el koyma, arama gibi soruşturma yetkileri genişletildi, bu yetkiler üzerindeki denetim zayıflatıldı. OHAL KHK'larıyla yapılan kamudan ihraçlara karşı yargı yolunun kapalı olması ve KHK işlemlerine karşı yürütmeyi durdurma verilmemesi hak arama özgürlüğünü kısıtlamaktaydı. Ayrıca KHK'larla ilgili işlem yapan, karar veren kamu görevlilerinin hukuki sorumluluğu kaldırılmıştı. Çeşitli konularda itiraz

usulleri değiştirildi ve istinaf yolunun işleyişı yeniden düzenlendi. Milletvekilleri, hâkim ve savcılar, kaymakam ve valilerin soruşturma ve kovuşturma usulleri önemli ölçüde değiştirildi. Böylece hem yargısal güvenceleri ve yargı sisteminin işleyişini ciddi biçimde etkileyen hem de bireylerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan değişiklikler yapıldı (<http://www.resmigazete.gov.tr>, E.T. 19.09.2018).

2.2.1.4. Basın Alanında Yapılan Düzenlemeler

Basın alanında yapılan düzenlemelerle RTÜK'ün basın kuruluşları üzerindeki denetimi artırıldı. RTÜK'e "geçici" ve "belirli koşullarda kalıcı" olarak yayın durdurma yetkisi verildi. Lisans talebinde bulunan medya kuruluşlarının başvurularının kamu düzeni ve ulusal güvenlik gerekçesiyle reddedebilmesi için RTÜK'e sınırsız sayılabilecek bir takdir yetkisi verildi (Darendeli, 2017: 155).

2.2.1.5. Sosyal Politikalarla İlgili Düzenlemeler

OHAL KHK'larıyla sosyal politika ve sosyal güvenlik alanlarında da bazı değişiklikler yapıldı. Özellikle köy muhtarları, korucular ve güvenlik personelinin sosyal haklarında önemli düzenlemeler yapıldı. "Finansal istikrar" gerekçesiyle ve ekonomik nedenlerle grev erteleme önü açılarak grev yasaklamalarının kapsamı genişletildi. Kamu hastanelerinin işleyişinde ve yönetilmesinde de çok büyük değişiklikler gerçekleştirildi (Akça vd., 2017: 10).

2.2.1.6. Eğitim Alanında Yapılan Düzenlemeler

Eğitim alanında yapılan düzenlemelerle özellikle öğrenci yurtları ve özel öğretim kurumları üzerindeki devlet denetimi ve kontrolü daha da artırıldı. Türkiye Maarif Vakfı'na eğitim alanının yeniden yapılandırılmasında önemli ayrıcalıklar ve yetkiler verildi (674 sayılı KHK). Ayrıca yükseköğretim ve millî eğitim çalışanlarının hak ve özgürlüklerini kısıtlayan bazı değişiklikler hayata geçirildi. Diğer yandan öğretim üyelerine ilişkin disiplin soruşturmalarında, yıllık izin ve yurtdışına çıkışlarda ve rektör seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı'na ve YÖK'e önemli yetkiler tanındı (Öztürk, 2017: 343).

2.2.1.7. Kamu Yönetimi ve Bürokraside Yapılan Düzenlemeler

15 Temmuz 2016 sonrasında ilan edilen OHAL kapsamında kamu yönetimi alanında birçok yeni düzenleme yapıldı. Bülent Aras'a göre aslında devletin yönetsel anlamda ciddi reformlara ihtiyacı vardı. Türk devleti için en önemli problemler, yapısal kapasite eksikliği ve kurumsallaşmanın olmamasıydı. Geçmişten gelen bu reform ihtiyacı bir yana 15 Temmuz darbe girişimi de Türkiye'deki mevcut devlet yapısını sarsmıştı. Darbe girişimi ve arkasından gelen tasfiyeler, devleti kırılma noktasına getirmişti. Bu sarsıntı, kamuoyunda, daha önceki idari tasarrufları ve politika başarısızlıklarını geçmişte bırakacak kamu yönetimi reformu talebi oluşturmuştu. Bu talep Türkiye'de reformcu liderler için uygun vasat ve meşruiyet sağlamaktaydı. Gündeminde reform olan siyasilerin manevra alanı bu süreçte genişlemişti. İktidar partisi tarafından; birincisi, yönetimin tüm kollarında çoğunlukçu kontrole sahip olacağı ve ikincisi, bürokrasiyi yeniden şekillendirerek bürokratik direnişi saf dışı bırakacağı, güçler ayrımını aşan bir çözüm formüle edilmişti. 15 Temmuz 2016 sonrası gelişmelerle ordu ve sivil bürokrasi büyük bir darbe almıştı. İktidar partisine göre devlet krizini çözmek ve yapısal değişimleri tamamlamak için KHK'larla yapılan düzenlemeler bile yeterli değildi. AK Parti, "bürokratik vesayetini", parlamenter çoğunluğun yönetme hakkına direncini dengelemek amacıyla, siyasal sistemde, parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişi çözüm olarak önermekteydi. Ancak bu sistemle, idari düzen ve bürokratik kadrolar üzerinde siyasi kontrolü arttırmak mümkün olabilecekti. AK Parti yetkililerine ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a göre OHAL KHK'ları sadece bu süreci hızlandırmayı sağlıyordu (Aras, 2017: 15).

Türkiye'nin siyasi değişimi ile ilgili olarak 15 Temmuz darbe girişiminden çıkarılacak en önemli ders, bir örgüte karşı; devlet otoritesinin kendisini, gizlice nüfuz etme, manipülasyon ve görev suiistimallerine karşı koruyamadığının kanıtlanmış olmasıydı. Bu zafiyet FETÖ taraftarlarına, devlet aygıtının tümünü devralmaya girişme cesaretini bile verebiliyordu. Darbe girişiminde de görüldüğü üzere FETÖ mensupları, kendi üyelerini, bürokrasi içerisindeki diğer organların yanı sıra, öncelikle yargı, ordu ve polis içerisine yerleştirerek önemli bir güç elde etmişlerdi. Gülen taraftarlarının, kırk yıl süren devlet yapısına hâkim olma projesi

ihtirasının, ölçeği ve uzun solukluğu dolayısıyla anormal bir durum gibi görünmesi bir tarafa, devlet teşkilatını manipüle amaçlı bu derece cüretkâr bir girişim ve herhangi bir kurumsal kontrol olmaksızın bu hedefte ilerleyebilme, Türk devletinin genel güçsüzlüğüne ve kırılğanlığına işaret etmekteydi (Çaha, 2016: 96).

Darbe girişimi sonrasında, siyaset sınıfı ve bürokrasi, devlet krizinin yıkıcı etkileri karşısında teyakkuza geçmişti. Millî Görüş çizgisinden ayrılıp iktidara gelmesinden bu yana askeri-sivil bürokrasinin siyasi sürece müdahale olasılığı AK Parti hükümetlerinin her daim aklının bir köşesinde bulunmaktaydı. AK Parti, iktidarının üzerindeki bahse konu Demokles'in kılıcından kurtulmak üzere genel bir reform arayışına ve nihayetinde cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesinin haklılığını ispat etmeye çalışırken 15 Temmuz darbe girişiminin vuku bulması Türkiye siyasi tarihinin bir yansıması da olsa, AK Parti'nin öngörülerinde haklı çıktığını gösterdi. Darbe girişiminin sonrasında, kontrol elindeymiş gibi görünse de AK Parti'nin devam eden kargaşaya rağmen değişim talebinde ısrar etmesinin altında yeniden gün yüzüne çıkan iktidarı gayrimeşru yollarla kaybetme tehlikesini önlemek amacıyla azami kontrole sahip olmak düşüncesi yatmaktaydı (Aras, 2017: 18).

Hükümetin birçok farklı gerekçeyle yapmış olduğu OHAL uygulamaları, Türkiye siyasi tarihi açısından doğru adımlar olarak kabul edilse de yöntem olarak birçok eleştiriye tabi tutuldu. Yapısal değişiklik getiren bu tür düzenlemelerin, olağan dönemlerde ve açık bir tartışma süreci içerisinde yapılması demokratik teamüllere daha uygundu. Aksi, olağanüstü hâl yönetim usullerinin ve mantığının fiili olarak kalıcılaşmasına sebep olmaktaydı. Bu durum hukukun üstünlüğü, parlamenter demokrasi ve insan hakları üzerinde olumsuzluklar yaratmaktaydı.

Hükümetin OHAL KHK'larıyla yaptığı düzenlemelere ilişkin bir eleştiri de Venedik Komisyonu'ndan geldi. Komisyon, OHAL KHK'ları ile yapılan yapısal değişikliklerin demokratik ve normal işleyişe zarar verdiğine, olağanüstü kuralların kalıcılaşması riskinin oluştuğuna ve olağan mevzuatın bozulduğuna vurgu yaptı⁴⁴.

---

⁴⁴ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), 2016 Başarısız Darbe Girişimi Sonrasında Kabul Edilen 667-676 sayılı Olağanüstü hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri Hakkında Görüş, (12 Aralık 2016), paragraf 89-90.

2.2.2. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Ekonomik Sonuçları

Ekonomik istikrarsızlık dönemleri darbelerin önemli gerekçeleri arasında yer alırken, darbe sonrası ekonomik istikrarsızlığın devam etmesi de sosyoekonomik bir parametredir. Ancak birçok yönüyle daha önceki darbelerden ayrılan 15 Temmuz darbe girişimi, ekonomik alanda da bilinen gerçeklerin aksi yönde sonuçlar oluşturmuştur. Öncelikle diğer darbelerin aksine, darbeden önce ülkede, darbeye gerekçe oluşturabilecek bir ekonomik istikrarsızlık söz konusu değildi. Sonrasında da, daha önceki dönemlerde yaşanmış olan, darbe sonrası veya OHAL dönemlerindeki benzeyen ekonomik olumsuzluklar gözlemlenmedi. Dolayısıyla bu çalışmanın inceleme kapsamı olan 15 Temmuz sonrası 6 aylık OHAL döneminde daha önceki örneklerde rastlanmayan ekonomik sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de geçmişte yaşanan askeri darbe süreçlerine bakıldığında darbelerin genellikle ekonomik daralma ve finansal dönemlerinde, kalkınma stratejisinin tıkandığı zamanlarda meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca darbeler ülkede, konjonktürel dalgalanmaları tetikleyerek ekonomi politikaları açısından ciddi hasarlara yol açmışlardır. Ekonomi ile 15 Temmuz darbe girişimi arasındaki ilişki geçmişte yaşanan darbelerden ayrılmaktadır. Geçmişte yaşanan darbelerin aksine, 15 Temmuz darbe girişimi Türkiye ekonomisinin büyüme ivmesini koruduğu ve güçlü parametreler sergilediği bir zamanda yapılmıştır (Ünay ve Dilek, 2017: 5).

Kayhan ve Kar (2017: 276), 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında; darbe girişiminden ekonominin olumsuz etkilenmediğini ve kısa süreli bir daralmadan sonra finansal sektörün etkin bir şekilde çalışmaya devam ettiğini savunmuşlardır. Bir süre daralmanın görüldüğü konjonktürel dalgalanmalar ulusal ekonomiler açısından normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Örneğin İngiltere’de yapılan referandumda Brexit kararı⁴⁵ çıkmasının ardından İngiliz sterlini ABD doları karşısında tarihinin en düşük seviyesine inmiş ve Londra Borsası’nda hızlı bir düşüş yaşanmıştı. İngiltere’de yaşanan bu durum ile kıyaslanmayacak kadar büyük bir siyasi olayla karşılaşılmasına

---

⁴⁵ İngiltere’de Haziran 2016’da yapılan referandumdan çıkan sonuç olan, Avrupa Birliği’nden ayrılma kararı.

rağmen Türkiye’de ekonomi daha sağlam kalmış ve gerek “kur” gerekse de “yatırımlar” açısından büyük şok dalgaları görülmemiştir (Gür, 2016: 1).

Darbe girişiminin ilk haftasında piyasalar olumsuz tepki vermişti. Bu durumun sebebi darbenin yarattığı şokla birlikte OHAL kararının alınmasıydı. OHAL kararı piyasalarda bir tedirginlik yarattı (<https://www.setav.org>, E.T. 20.07.2018).

Bu olumsuz gelişmenin ardından ekonominin etkin işleyişinin devam etmesi için Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası bir dizi tedbirler aldığını ve bankalara ihtiyaç duydukları likiditeyi komisyonuz sağlayacağını kamuoyuna açıkladı. Merkez Bankası’nın tedbirleri piyasalara olumlu yansıdı ve oluşabilecek kur artışlarının ve borsada ortaya çıkabilecek muhtemel kayıpların önüne geçilmiş oldu. Bu önlemler sonucunda piyasaların ve halkın rahatlamasıyla ihtiyaç duyulan güven ortamı sağlanmış oldu (Altay, 2017: 4).

Ekonomi kurumları ve kurmaylarından gelen pozitif ve etkin uygulamaların yanı sıra toplum da önemli bir duyarlılık gösterdi. Darbe girişiminden sonra vatandaşlar tarafından bozdurulan döviz miktarı yaklaşık 10 milyar doları bulmaktaydı. İş dünyasının tek ses olarak hareket etmesi, Merkez Bankası ve ekonomi bürokrasisinin güven veren açıklamaları ve etkin yönetişi, 15 Temmuz 2016 sonrası piyasalarda panik havasının veya olağanüstü bir durumun ortaya çıkmasını engelleyen önemli etmenlerdi (Ünay ve Dilek, 2017: 26).

Darbe girişiminden hemen sonra Hazine, Sermaye Piyasası Kurulu, Merkez Bankası, Türkiye Bankalar Birliği ve BDDK’nın bir araya gelerek ulusal ve uluslararası piyasa aktörlerine hukuk sisteminin işlediğini, ilan edilen OHAL’in serbest piyasa şartlarını etkilemeyeceğini ve bununla birlikte ekonomik istikrarın devamı için gerekli tüm adımların ivedilikle atılacağını belirtmeleri de önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıca darbe girişiminden hemen sonra Merkez Bankası’nın faiz indirimi yapması da olumlu bir gelişme olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye iş dünyasını temsil eden Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği, Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği, Dış Ekonomik İlişkiler

Kurulu ve Türkiye İhracatçıları Merkezi gibi kuruluşlar ekonomik istikrarın darbe girişiminden etkilenmeden korunması ve uluslararası piyasalarda oluşan negatif Türkiye algısının tersine çevrilmesi için tek ses olarak hareket edeceklerini ilan etmişlerdir (<https://www.aa.com.tr>, E.T. 26.09.2018). Benzer şekilde Intel, General Electric, Boeing, Toyota, International Business Machines, Microsoft, Ford Otosan, Cargill, Socar ve Siemens gibi uluslararası şirketler de Türkiye'nin geleceğine inançlarının sürdüğünü ve mevcut yatırımlarına hız kesmeden devam edeceklerini duyurmuşlardır. Uluslararası finans, bağımsız denetim ve danışmanlık şirketlerinin yanı sıra Güney Koreli küresel otomotiv şirketi Hyundai dünyadaki tüm ortaklarına özel çağrı yaparak gerek üretim gerekse de ihracatın aksamaması yönünde "Türkiye'ye özel destek" çağrısında bulunmuştur (<https://www.aa.com.tr>, E.T. 26.09.2018).

OHAL'in başlangıç döneminde alınan tedbirlerle genel ekonomik durumda istikrar devam ettirilirken daha sonraki OHAL uygulamaları sırasında ortaya çıkan birçok ekonomik sonuç olmuştur. OHAL çerçevesinde çıkarılan KHK'lar yoluyla yürütme gücüne tanınan yetkiler ekonomik alanda da kullanılmıştır. OHAL süresince bankacılık sektöründen şirket faaliyetlerine, yatırımlardan istihdama kadar ekonomiyle ilgili birçok konuda KHK'lar yayımlanmıştır. Bu süreçte el konulan 1000'i aşkın şirket ve ticari işletmenin yönetimi, gelirlerinin kontrolü, yükümlülükleri ve tasfiyesi hakkında önemli düzenlemeler yapılmıştır. FETÖ ile bağlantılı şirketlerin bu mekanizmayı suiistimal ettikleri gerekçesiyle OHAL süresi boyunca iflas erteleme başvuruları yasaklanmıştır. Türkiye Varlık Fonu'nun içi KHK'larla doldurulmuştur. Kamu İhale Kanunu'nda yeni bazı değişiklikler yapılmıştır (Akça vd., 2018: 78).

674 sayılı KHK ile kayyım atanan şirketlerdeki kayyımların yetkileri Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir. Bu şirketlerde kayyım olarak yetkili olan TMSF'nin, yönetme, fesih, tasfiye, mal varlıklarının satışı gibi işlemlere karar verebileceği belirtilmiştir.

669 sayılı KHK'ya göre OHAL devam ettiği sürece, şirketler ve kooperatiflerin iflas erteleme talebinde bulunamayacağı belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili mahkemelere gelen başvuruların reddedileceğine karar verilmiştir.

678 sayılı KHK'nın 26. maddesiyle il özel idareleri, belediyeler ve kamu bankalarının işsizlik sigortası prim borçlarıyla ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu KHK'nın 30. maddesiyle de MİT ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından terör örgütleriyle irtibatı olduğu belirlenen gerçek ve tüzel kişilerin kamu ihalelerine katılamayacakları belirtilmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr>, E.T. 08.10.2018).

678 sayılı KHK'nın 27. maddesiyle, Cazibe Merkezleri Programı'nın, Türkiye Kalkınma Bankası tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. Söz konusu Cazibe Merkezleri Programı, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak için, az gelişmiş bölgelerdeki üretim, yatırım ve istihdamı arttırmayı amaçlamıştı.

680 sayılı KHK'nın 77. maddesiyle at yarışları ile ilgili düzenlemeler ve bahislerle ilgili lisanslar, 1.1.2018 tarihinden başlayarak, 49 yıl süreliğine Türkiye Varlık Fonu'na devredilmiştir. Aynı KHK'nın 82. maddesiyle de millî piyango'nun lisans düzenleme hakkı 49 yıllığına Türkiye Varlık Fonu'na verilmiştir. (<http://www.resmigazete.gov.tr>, E.T. 19.09.2018).

2.2.3. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Politik ve Hukuksal Sonuçları

15 Temmuz darbe girişiminden sonra ilan edilen OHAL kararı ve devamında çıkarılan KHK'ların önemli siyasal sonuçları ortaya çıkmış ve bunlarla ilgili birçok eleştiri yapılmıştır. Öncelikle muhalefet partileri ve bir kısım anayasa hukukçusu tarafından OHAL ilanının gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Bazı hukukçular ilk OHAL ilanının anlamlı olmasına rağmen uzatılmasının gerekli olmadığı kanaatindeydiler. Meclisteki muhalefet partileri ise ilk seferden itibaren OHAL ilan edilmeden de mevcut hukuk şartlarıyla darbecilere karşı gerekli mücadelelerin yapılabilmesinin mümkün olduğu fikrini savundular. Ayrıca çıkarılan KHK'lar; çeşitli yönleriyle anayasal yetkileri aşan ve TBMM'yi devre dışı bırakan uygulamalara sebep olduğu gerekçesiyle birçok kesim tarafından eleştiriye tabi tutulmuştu.

Gözler'e göre 20 Temmuz 2016 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılan ilk OHAL ilanı ve onaylanmasına ilişkin 21 Temmuz 2016 tarihli TBMM kararının hukuka uygun olduğu düşünülse bile, sonrasındaki üçer aylık uzatılma kararlarının

hukuka uygunluğu tartışmalıdır. Çünkü OHAL, ancak olağanüstü hâl ilanını gerekli kılan sebeplerin varlığında ilan edilebileceği gibi, hâlâ bu sebepler varlığını sürdürüyorsa, süresi uzatılabilirdi. Gözler'e göre ilk 3 aydan sonra kamu düzeni tesis edildiği için OHAL ilan edilmesi sebepleri artık kalmadığından uzatma kararı hukuka aykırıydı (Gözler, 2017: 3).

Gözler, ilk alınan OHAL kararını makul görürken, muhalefet partileri, 21 Temmuz'da yürürlüğe giren ilk OHAL ilanına da karşı çıkıyorlardı. Muhalefet, gerçekte ihtiyaç olmadığı halde, hükümetin darbe girişimini bahane ederek OHAL ilan ettiğini ve ülkeyi kararnamelerle yöneterek TBMM'yi devre dışı bıraktığını ileri sürüyordu (<https://www.ntv.com.tr>, E.T. 15.10.2018).

Avukatlığı döneminde 12 Eylül 1980 Darbesi'ni de yaşayan CHP Ankara Milletvekili ve TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanvekili Şenal Sarıhan, OHAL kararını değerlendirirken, bazı hukukçuların konuya yaklaşımını da özetlemiş oluyordu. Sarıhan, "Yapılması gereken, yakalanmış olan eylemciler ve arkalarındaki güçlere ilişkin olarak etkin bir adli sürecin işletilerek, sorumluların cezalandırılması sürecine başlamak olmalıydı" diyerek "Devletin, bu olay karşısında Anayasa'nın 119, 120 ve 122. maddelerinde tanımlanan olağanüstü yönetim biçimlerine yönelmesini gerektirecek koşulların söz konusu olmadığını" iddia ediyordu. Sarıhan'a göre darbe girişimi aynı gece bastırılarak önlenmiş ve "Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" koşullarına bağlı olarak ilan edilebilecek olan OHAL kararını gerektiren bir durum kalmamıştı. Olayın, sınırlı bir alanda (bazı illerde) gerçekleşmesi nedeni ile yaygın bir şiddet olayından söz edilemeyeceği gibi, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak yoğunlukta şiddet eylemleri de yaşanmıyordu. Anayasa'nın 122. maddesinde tanımlanan "temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hâl ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşmasından" da söz edilemezdi (<http://t24.com.tr>, E.T. 15.10.2018).

Hükümete göre ise OHAL ilanı bir zorunluluğun sonucuydu. Darbe girişiminin bastırılması, kamu düzeninin tekrar sağlanması ve FETÖ'nün devletten temizlenmesi yolunda atılan tüm adımlara rağmen, yaşanan tehdidin niteliği ve alınması gereken tedbirlerin kapsamı OHAL ilanını gerekli kılmaktaydı. Bu darbe

girişimi sadece TSK'da örgütlenmiş sınırlı bir askeri cunta tarafından değil, devletin tüm kurumlarına sızmış, farklı güçler adına her türlü provokasyonu yapmaya hazır, son derece gizli ve sinsî bir örgüt tarafından gerçekleştirilmişti. Onlarca yıldır TSK'ya sızan ve gizli faaliyetler yürüten bu yapının nerelere kadar uzandığı ve daha neler yapabileceği tam olarak tespit edilebilmiş değildi. Bu darbe girişimi sadece sayıları birkaç yüz ya da birkaç bin ile ifade edilen cuntacı askerlerin yaptığı bir eylem değildi. (Uzun ve Akgün, 2018: 3). Dolayısıyla devletin bu örgütle mücadele edebilmesi için olağan dönem hukuk kurallarının üzerinde yetkilere ihtiyacı vardı.

Bu örgütün taleplerine sorgusuz itaat edecek hâkimler, savcılar, emniyet mensupları ve üst düzey kamu görevlileri olduğu görülmüştü. Darbe girişiminin merkezi olarak kullanılan Akıncı Hava Üssü'nde yakalanan ve TSK imamı olan Adil Öksüz'ün hâkimler tarafından her türlü risk göze alınarak serbest bırakılması ve sonrasında çıkartılan yakalama kararına rağmen sonuç alınamaması sorunun boyutunu göstermekteydi. Bir diğer dikkat çekici örnek ise darbe girişiminin ertesi günü Akıncı Üssü'ne soruşturma kapsamında görevli olarak gelerek delilleri karartan ve sonrasında firar eden 2 savcıydı (Uzun ve Akgün, 2018: 4). Bu örnekler bu tür mensupları olan bir örgütle mücadelenin zorluğunu açıkça ortaya koymaktaydı.

Ayrıca hükümete göre, bu dönemde Türkiye, FETÖ ve darbe girişimi dışında da yoğun bir terör tehdidine maruz kalmıştı. PKK'nın sürdürdüğü "hendek terörü" yeni bastırılmış ancak PKK ve Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ)⁴⁶ şehirlerde başlattıkları canlı bomba saldırıları yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Türkiye farklı tiplerdeki terör örgütlerinin saldırısı altındayken darbe girişimine maruz kalmıştı. Ayrıca Irak ve Suriye'de yaşanan iç savaş ve otorite boşluğu da Türkiye için ciddi bir tehdit haline gelmişti. Bu dönemde şiddetlenen PKK ve DAEŞ terörü ile Suriye ve Irak'tan kaynaklanan tehditler de bir diğer OHAL gerekçesiydi. Ayrıca TBMM'nin OHAL ilanını; görüşme, KHK'larla ilgili olarak değiştirme, onaylama ya da reddetme yetkisi bulunduğundan, muhalefet partilerinin iddialarının aksine parlamentonun devre dışı kalması söz konusu değildi (Uzun, 2016: 3).

---

⁴⁶ IŞİD adını DAEŞ olarak değiştirmiştir.

ANDY-AR isimli araştırma şirketinin OHAL ve KHK'larla ilgili yapmış olduğu bir anket çalışmasının sonuçları⁴⁷, hükümetin uygulamalarının toplum tarafından desteklendiğini ve toplumsal yaşamın OHAL ve KHK'lardan olumsuz bir şekilde etkilenmediğini gösteriyordu. Araştırmaya katılan vatandaşların %75'i OHAL ve KHK'lardan dolayı hayatlarında önemli bir değişiklik olmadığını belirtiyorlardı. "KHK'lar ve OHAL ile hayatınızda önemli bir değişiklik oldu mu?" sorusuna AK Partili seçmenlerin %80,2'si, CHP'li seçmenlerin %68,7'si, Halkların Demokratik Partisi (HDP) seçmenlerin %57,4'ü, Milliyetçi Hareket Parti'li seçmenlerin de %57,4'ü "Hayır" yanıtını vermişti. Ayrıca ankete katılanların büyük bir çoğunluğu, FETÖ'ye mensup ve sempati duyan kişilerin Türkiye için tehlikeli olduğunu düşündükleri için OHAL'in gerekliliğine inanıyorlardı (<http://www.haberturk.com>, E.T. 20.06.2018). Sürece ilişkin toplumsal destek hükümetin elini güçlendirmekteydi.

Ancak ortaya çıkan bazı uygulamalar, iktidar partisi içerisinde bile eleştirilere sebep olmuştu. Nitekim Cumhurbaşkanı'nın "at izi, it izine karıştı" şeklindeki sözleriyle mücadelenin hedefinden sapmış olduğu ve süreçte birçok vahim hataların yapıldığı herkesçe kabul edilmiş oldu. İlerideki dönemlerde KHK'larla ihraç edilenlerin bazılarının yine KHK'larla tekrar görevlerine iade edilmesi yapılan bazı yanlışları gözler önüne seriyordu. İktidara yakınlığıyla bilinen ve bir dönem Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü de yapmış olan Kemal Öztürk, köşe yazılarında; ortaya çıkan hataların, olağan dönemlerin "tolere edilebilir hataları" sınırını aştığını ve binlerce mağdurun oluştuğunu ifade ediyordu. FETÖ ile hiçbir irtibatı, alakası olmadığı halde birilerinin ifadesi veya şikâyetiyle insanlar tutuklanabiliyor ve OHAL şartları gereği olarak böyle bir mağduriyete uğramış kişilerin savunma mekanizmaları da bulunmuyordu. Nitekim Cumhurbaşkanı da sadece isim benzerliğinden dolayı mağdur olan bir kişinin kendisine ulaşmasıyla ortaya çıkan mağduriyet oluşturucu uygulamayı eleştirmişti (<http://www.karar.com>, E.T. 17.10.2018).

---

⁴⁷ Bu çalışma Andy-Ar Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 15-17 Kasım 2016 tarihleri arasında 26 ilde, 1.516 kişiyle yapılmış bir kamuoyu araştırmasıdır.

OHAL KHK'ları hukukçular tarafından da birçok eleştiriye tabi tutulmuştur. Ankara Barosu Dergisi'nde yayımlanan Metin Günday'ın yazısında söz konusu KHK'ların "konu" ve "zaman" açısından hukuki ve anayasal sınırları aştığı belirtiliyordu. Günday'a göre, bu kararnamelerin bazı maddeleri olağanüstü hâlin gerektirdiği konularla ilgili değildi. Günday'ın bir diğer eleştirisi de OHAL KHK'larının kapsaması gereken "zaman" süresiyle ilgiliydi. Bu KHK'ların pek çoğuyla, yüzlerce kurum ve kuruluş kapatılmıştı. Ayrıca on binlerce kamu görevlisi, haklarında yöneltilen suçlamalara ilişkin herhangi bir yargı kararı ve hatta soruşturma dahi olmadan, bir daha kamu hizmetinde görevlendirilmemek üzere kamu görevinden çıkarılarak ihraç edilmişti. Bütün bu uygulamalar olağanüstü hâlin sona ermesinden sonra da uygulanacak kurallar getirmekteydi. Kapatılan bir askeri okulun veya birçok kurumun yeniden açılmayacağı, ihraç edilen kamu görevlilerinin tekrar alınamayacağı göz önünde tutulduğunda bu kararların OHAL süresini aşan etkileri olduğu görülmekteydi (Günday, 2017: 33).

Gözler'e göre KHK kolektif bir işlem olduğundan, KHK metinlerinin Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesi, okunması ve toplantıya katılanların iradelerini beyan etmesi, gerektiğinde oylama yapılarak karar alınması gerekirdi. Ancak ortaya çıkan sonuçlar, bu durum hakkında şüphe uyandırmaktaydı. Örneğin;

- 6 Ocak 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 679, 680 ve 681 sayılı KHK'lar,

- 23 Ocak 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 683, 684 ve 685 sayılı KHK'lar

- 7 Şubat 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 686 sayılı KHK,

- 9 Şubat 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 687 sayılı KHK

olmak üzere toplam 8 adet KHK, bunların metinlerine göre, 2 Ocak 2017 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmişti. Aynı toplantıda kabul edilen bu 8 KHK'nın tamamı aynı Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülüp kabul edilmesine rağmen bu KHK'lar aynı Resmî Gazete'de yayımlanmamıştı. Aynı toplantıda karara bağlanan 679, 680, 681 sayılı KHK'lar 6 Ocak 2017 tarihli, 683, 684, 685 sayılı

KHK'lar 23 Ocak 2017 tarihli, 686 sayılı KHK 7 Şubat 2017 tarihli, 687 sayılı KHK ise 9 Şubat 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştı. Bu durum söz konusu KHK'lar hakkında tereddütler uyandırmaktaydı⁴⁸ (Gözler, 2017: 23).

2.2.4. Olağanüstü Hâl Uygulamalarının Toplumsal Sonuçları

15 Temmuz darbe girişimi toplumsal alanda çok ciddi tahrip edici sonuçları ortaya çıkarmıştı. Darbe girişiminden sonra açıklanan OHAL ilanının ardından bu olumsuz etkiler, açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. OHAL'in ilk adımı, darbe girişimiyle ilişkisi tespit edilen binlerce sivil ve askeri memurun tutuklanmasıydı. Ardından devlet kurumları başta olmak üzere toplumsal bütün zeminlerde FETÖ ile irtibatı olan kişiler tespit edilmeye ve tutuklanmaya başlandı. Bu bağlamda çok sayıda gazeteci, iş adamı, öğretmen, asker, polis, akademisyen ve diğer türden memurlar açığa alındılar, tutuklandılar ve/veya memurluktan ihraç edildiler. FETÖ finans kuruluşlarıyla mali ilişkileri bulunanlar, telefonlarında Bylock programı tespit edilenler ve tutuklanan kişilerin ifadelerinde verdiği isimler bu süreçte kamuoyuna yansıyan en temel işlem görme kriterlerinden oldu (Çakı, 2018: 102).

İlk OHAL kararnamesi ile birlikte binlerce insan yaşanan süreçten etkilenmeye başladı. Açığa alma ve ihraçlar, gözaltı kararları, tutuklanmalar arttıkça itirazlar ve mağduriyet iddiaları da artış göstermiştir. Kararnamelerde ismi yazılarak hakkında işlem yapılan insanların suçları, bu kararnamelerde belirtilmiyordu. Ayrıca OHAL kapsamında kendileri ile ilgili işlem yapılan kişilere ve kurumlarına bilgi verilmesi yasaklanarak, şahısların haklarında yapılan işlemin gerekçesini öğrenmeleri kısıtlanmıştı. 4 Ağustos 2016'da yani OHAL ilanından kısa bir süre

---

⁴⁸ Bu durum Gözler'e göre KHK'ların usulüne uygun hazırlanıp hazırlanmadığına dair tereddütler uyandırmaktaydı Tereddüt uyandırmasının sebebi: 6 Ocak, 23 Ocak, 7 Şubat ve 9 Şubat 2017 tarihlerinde Resmi Gazetede yayımlanan toplam 8 KHK'nın hepsinin toplantı tarihinin Resmi Gazete'de 2 Ocak 2017 olarak verilmiş olmasıdır. Yani bu KHK'ların hepsi aynı toplantıda karara bağlanmış ancak hepsi aynı Resmi Gazete'de aynı gün yayınlanmamıştır. Aynı günde karara bağlanmış olan KHK'ların neden farklı günlerde yayımlandığını sorgulayan Gözler, Kılıçdaroğlu'nun bir açıklamasında belirttiği bir tereddütte sahiptir. Kılıçdaroğlu, KHK'ların toplantı yapılmadan hazırlandığını ve Bakanlara dolaştırılarak ya da sonradan imzalatıldığını iddia etmiştir. Kemal Gözler, KHK'ların kolektif bir işlem olduğunu, KHK metinlerinin Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesi, okunması ve toplantıya katılanların iradelerini beyan etmesi, gerektiğinde oylama yapılarak karar alınması gerektiğini savunmaktadır. Ancak yukarıda açıkladığımız toplantı tarihleri ve yayın tarihleri arasındaki farklar KHK'ların olması gereken şekilde yapılmadığına dair tereddüdü ortaya çıkartmaktadır.

sonra Bilgi Edinme Kurulu, OHAL işlemleri ile ilgili olarak gizlilik kararı almıştı (Akça vd., 2018: 101).

İdari ve adli işlemlerin temel dayanaklarından birini ihbar mekanizması oluşturmaktaydı. İl ve ilçe OHAL bürolarına, kurum amirliklerine ve Başbakanlığa ulaştırılan isimsiz ihbar mektupları ile binlerce adli ve idari işlem yapıldı. İsimsiz ihbarlarla işlem yapılmasının sakıncaları kısa sürede anlaşıldı ve bu durum 21 Ekim 2016'da düzeltilmeye çalışıldı. Bir genelge çıkarılarak “sahibinin adı, soyadı ve imzası ile iş veya ikametgâh adresi içermeyen” dilekçelerin dikkate alınmaması talimatı verildi. Buna rağmen tutuklananlar ve ihraç edilenler arasında isimsiz ihbar mektuplarından dolayı mağduriyet yaşadıklarını bildirenler olmaktadır. Tutuklanan, açığa alınan ve ihraç edilenler hakkında gerçekten FETÖ mensubu olup olmadığı hakkında birçok şüpheler bulunmaktaydı. Çünkü FETÖ mensubu olmanın en büyük delili olan “Bylock” uygulamasının bile manipüle edilebileceği, “Mor Beyin” isimli site üzerindeki bir yazılımla, örgütle alakası olmayan 11.480 kişinin telefonuna örgütün yönlendirmesiyle yüklendiği tespit edilmişti (<http://www.cumhuriyet.com>, E.T. 23.11.2018).

OHAL sürecindeki en önemli eleştirilerden birisi de OHAL yetkilerinin FETÖ ve darbeye mücadelenin dışına çıkarak tüm muhalefetin bastırılması/susturulmasına yönelik olarak kullanılmasıydı. Bu iddiaların en büyük dayanağı; Barış Bildirisi'ne imza atan akademisyenlerin bazılarının KHK ile ihraç edilmesi, muhalif bazı gazetecilerin ve yazarların tutuklanması, HDP'nin kazanmış olduğu belediyelere kayyım atanmasıydı (<https://www.bbc.com>, E.T. 22.08.2018).

OHAL sürecinde devletin güvenlik algısı, yeni memur alımlarında da işletildi. Kamuya personel alımında ilk ve en önemli denetim aracı “güvenlik soruşturması” oldu. Devlet memuru olmanın temel şartı, bu soruşturmadan temiz çıkmak olarak kabul edilir oldu. Ayrıca kamu görevlilerinin disiplin suçları ile ilgili soruşturma açılmasına ilişkin zamanaşımı hükümleri kaldırıldı. Böylece memurlar sürekli olarak bir soruşturma uygulamasına açık hale getirilmiş oldu (<http://www.cumhuriyet.com>, E.T. 23.11.2018).

OHAL’le birlikte gelen bir diğere sosyal hak kısıtlaması pasaportlar üzerinde yapıldı. Bu alandaki idari yetkiler genişletildi. İçişleri Bakanlığı’nın pasaport vermemek için kullandığı “genel güvenlik” gerekçesine bir de “terör örgütü ile ilişki” gerekçesi eklendi. Böylece İçişleri Bakanlığı inisiyatifine bırakılan “ucu açık” yetki ile pasaport düzenlemesi sınırlandırılmış oldu. Bu kapsamda KHK’lardan etkilenen, tutuklanan, gözaltına alınan, idarece belirlenen listelere eklenen, haklarında yakalama kararı çıkarılan insanların kendileri ve aileleri dâhil olmak üzere binlerce kişinin pasaportu iptal edildi (<https://www.bbc.com>, E.T. 22.08.2018).

Güvenlik sorunu olduğuna ilişkin algılamının sonucu olarak birçok yeni uygulama ortaya çıktı. “Bekçilik” kurumunun tekrar canlandırılması bunlardan biriydi. KHK kararlarıyla 14.500 çarşı ve mahalle bekçisi alındı. İnternet abonelerine ait tüm kayıtlar polis denetimine açılarak, polise sanal ortamda araştırma yapma yetkisi verildi. Erişim sağlayıcıları, yer sağlayıcıları talep edilen tüm bilgileri Emniyet’e vermekle sorumlu tutuldu. İstihbarat dinlemelerinin merkezi konumundaki Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) kapatıldı. TİB’in Jandarma, MİT ve Emniyet ile istihbarat paylaşımı da dâhil tüm yetkileri Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’na devredildi. Tüm dinleme yetkisi bu kurumda toplandı. Ayrıca Bakanlar Kurulu’na ait olan grev erteleme yetkisi 678 sayılı KHK ile daha da genişletildi (<http://www.cumhuriyet.com>, E.T. 23.11.2018).

3. BİR KARŞILAŞTIRMA: 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ ÖNCESİ VE SONRASI OLAĞANÜSTÜ HÂL UYGULAMALARI

Türkiye birçok darbe deneyimi ve olağanüstü durum yaşamış olan bir ülkedir. 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye’de darbeler tarihi bağlamında yapılış tarzı, failleri, zamanlaması, temsil edilme ve anlamlandırma biçimi, siyasi ve toplumsal sonuçları itibarıyla diğerlerinden farklı ve özel bir konuma sahiptir. Örneğin Türkiye’de ilk defa dini bir yapı tarafından darbe yapılması gibi kendine özgü ve derin etkileri olan bir deneyim ortaya çıkmıştı. Kendine özgü ve diğerlerinden farklı özelliklere sahip olan bu darbe girişiminden dolayı, sonrasında ortaya çıkan OHAL uygulamaları da daha önce yaşanmış olan olağanüstü hâl uygulamalarından çeşitli yönleriyle farklılaşmaktadır. Dolayısıyla öncelikle 15 Temmuz darbe girişiminin daha önceki darbelerden ayrılan yönlerinin ortaya konulması gereklidir.

15 Temmuz sonrası OHAL uygulamalarının daha öncekilerden farkını analiz edebilmemiz için Türkiye’de daha önce yaşanmış olan olağanüstü durumları ve dönemleri gözden geçirmemiz gerekmektedir. Türkiye’de OHAL’in yürürlüğe girdiği 1983 tarihine kadar olağanüstü durumlarda genellikle sıkıyönetim ilan edilmekteydi. Türkiye’de sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları nitelik ve nicelikleri açısından çeşitli ortak özelliklere ve farklılıklara sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye’de 15 Temmuz 2016 öncesi gerçekleşen darbe ve müdahalelerin özellikleri ve nitelikleri ele alınacak, daha sonra ise karşılaştırma yapılacaktır

Türkiye’de yaşanan her bir darbe diğerinden farklı özellikler ve niteliklere sahiptir. Darbelerin gerçekleşmesi sırasında, hiyerarşik bir yapılanma olup olmaması (emir-komuta zinciri) veya darbeyi gerçekleştiren grupların ideolojik görüşlerinin birbirine benzeyip benzememesi gibi farklı nitelikler söz konusu olabilmektedir. Bozarslan’a göre (2015: 325) darbelere yol açan 3 temel dinamik bulunmaktadır. Döneme ilişkin idari krizler, sivil iktidarın özerkleşmesi, ordunun toplum üstü tutumu ve bu tutumdan uzaklaşıp radikalleşmesi şeklinde sıralanan bu özellikler darbe dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi idari krizler sırasında meydana gelse de birbirinden çok farklı süreçleri ve sonuçları olan darbelerdir. Bozarslan, 3 temel darbe dinamiğinin değişik konfigürasyonlarının, darbelerin birbirinden farklılaşmasında önemli etkenler olduğunu ifade etmektedir.

Tüm darbelerin siyasi altyapıları benzeşmekte ve idari krizlerin olduğu dönemlere rast gelmektedir. Darbelerin geçmişte genellikle, siyasi istikrarsızlık, koalisyon sorunu ve mali buhranın toplumu ciddi anlamda etkilediği ve şiddet eylemlerinin arttığı dönemlerde hayata geçirildiği görülmüştür. Robertson darbelerin, sosyal dalgalanma, siyasi belirsizlik ve istikrarsızlık dönemlerinde gerçekleştiğini ve bu şartların varlığı halinde başarıya ulaşabildiğini belirtir (Robertson, 2004: 125). Çemrek’e göre bu durumların hiçbirisi 15 Temmuz öncesinde mevcut olan şartlar arasında yer almamaktaydı. Ülke içinde darbe için siyasi, iktisadi veya toplumsal alt yapı bulunmadığı gibi, sonrasında teşebbüsü destekleyecek hiçbir siyasi ve iktisadi yapının mevcut olmadığı da görülmekteydi (Çemrek, 2017: 213-214). Tersine, diğer darbe dönemlerine kıyasla ekonomik verilerin olumlu seyrettiği bir dönem

yaşanmaktaydı (Karagöl, 2016: 38-41). Son 10 yıl içerisinde toplumun tabanına yayılan bir şekilde hayat kalitesinde ve standartlarında artış olmuş, kişi başına düşen gelir artmış, doğrudan dış yatırımlar 2 katına çıkmış, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) borçları ödenmiş, sağlık, eğitim, ulaşım ve kentsel dönüşüm hizmetleri iyileşmişti (Karagöl, 2016: 44-46). Ayrıca, darbeye en faal biçimde karşı duruşu sergileyen iktisadi anlamda alt-orta sınıf gelir grupları ve siyasi terminolojide “çevre” olarak adlandırılan mütedeyyin, muhafazakâr, milliyetçi gruplar son yıllarda toplumsal yükseliş içerisindeydi (Çelik vd., 2017: 72-75). Bu nedenle de bu kalkışma yaygın sosyal destek ve toplumsal meşruiyet bulamamıştı (Tufan ve Arı, 2018: 26).

15 Temmuz darbe girişiminin diğer darbelerden bir diğer farkı da darbecilerin direnen halka ve kamu kurumlarına karşı açık ve kanlı bir saldırıya girişmiş olmalarıydı. Hava Kuvvetleri'nin darbe teşebbüsünde etkin bir biçimde kullanılması da darbe tarihindeki ilklerden biriydi. Önceki darbelerden farklı olarak helikopter ve F-16'lar kentlerin üzerinde ürkütücü alçak uçuşlar yaparak psikolojik baskı oluşturmaya çalışmışlardı (Alkan, 2016: 254).

Türkiye siyaseti açısından ilk olan bir durum, halkın darbenin meşruiyetini tanımayarak direniş göstermesiydi. Darbe girişimine karşı verilen tepki siyasi iradeden, muhalefetten, güvenlik güçleri içinden ve bizzat halktan gelmişti. 1960, 1971 ve 1982 darbeleri sırasında, yaşanan darbeye karşı direnmemeye anlayışı ve sonuçları benzerlik arz etmekteydi. Bu darbelerde halk tarafından seçilmiş olan hükümetler idareden uzaklaştırılırken darbelere karşı siyasi, askeri ve toplumsal herhangi bir direniş gerçekleşmemişti. 15 Temmuz darbe girişimine karşı ise siyasi, askeri ve toplumsal alanlarda darbe teşebbüsünü yapanların hiç beklemediği bir karşı duruş ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümet ve muhalefet, kendilerinden önceki siyasilerden farklı olarak buldukları konumları terk etmemişlerdi. Aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'nden kendi bünyesine sızan bu gruba karşı tedbirler ve silahlı çatışmalar başlamış, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı birimler de bu kalkışma ile sonuna kadar mücadele etmişti. Siyasilerin ve güvenlik güçlerinin tepkilerinin dışında halkın darbe teşebbüsüne tepkisi de öncekilerden fazlasıyla farklıydı. Sokağa çıkma yasağı ilanına rağmen şehir

mevdanları, tepkisini dile getiren halkla dolup taşmıştı. Darbenin meşruiyetinin hiçbir surette tanınmayacağı, halkın darbe teşebbüsüne destek olmayacağı ve sessiz kalmayacağı ilk saatlerden itibaren belli olmuştu (Alkan, 2016: 255).

Darbelerin birbirinden çeşitli açılardan farklılıkları olsa da bazı noktalarda da benzerlikler söz konusu olmaktadır. Ancak 15 Temmuz darbe teşebbüsü, ortak noktalardan ciddi bir sapma olarak karşımıza çıkmıştır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 darbelerinde ve 28 Şubat 1997’de en önemli ortak nokta, ordunun toplum üstü ve seküler bir refleks ile hareket etmesiydi. Bu girişimler, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki seküler grupların cumhuriyet rejimini koruma adına gerçekleştirdiği eylemlerdi (Aydın ve Taşkın, 2015: 48). 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması ise devlet mekanizması ve kurumları ile Türk Silahlı Kuvvetleri içine sızan FETÖ mensuplarının gerçekleştirdiği bir girişimdi.

Darbe girişiminde yargı mensuplarının ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu uzmanlarının da yer alması, daha önce FETÖ mensubu oldukları için ihraç edilen polis amirlerinin darbeci tankların içerisinde yakalanmaları, örgütün ordu imamı olarak kabul edilen Adil Öksüz’ün darbe girişiminin yönetildiği merkez olan Akıncı Üssü’nde yakalanması; 15 Temmuz darbe girişiminde ordunun, geniş bir örgütsel yapının sadece bir kanadı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktaydı (Tufan ve Arı, 2018: 28). Bu çok yönlü örgüt yapısı, ilişkiler ve ağ sistemi, 15 Temmuz sonrası OHAL uygulamalarının hedefinin, örgüte karşı topyekûn mücadele boyutu taşımasına sebep olmuş, bu mücadele sadece darbeyi yapan askerlere karşı değil, örgütün bütün sivil unsurlarına karşı da yönelmiştir. Dolayısıyla 15 Temmuz sonrası OHAL’in önemli toplumsal sonuçlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu yönüyle 15 Temmuz sonrası OHAL uygulamaları, daha önce görülmemiş, kendine özgü bir süreçte devam etmiştir.

2002’den sonra Türkiye’nin gündeminden çıkan OHAL, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından tekrar yürürlüğe girdi. 15 Temmuz sonrası ilan edilen OHAL’in, 2002 öncesi uygulamalar ile benzer yanları olmasıyla birlikte, çok farklı uygulamalar da ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce 15 Temmuz sonrası ilan edilen OHAL, tüm Türkiye’yi kapsayan ilk OHAL uygulamasıydı. Daha önceki OHAL, sadece Doğu ve Güneydoğu illerini kapsayan bölgesel bir uygulamaydı ve PKK’ya

karşı yürütülen mücadeleden dolayı “artan terör ve şiddet olayları” gerekçesiyle uygulanmaktaydı.

Bölgesel OHAL uygulayıcılarının gerekçeleri oldukça basitti. Bölgede mücadele edilen PKK terörü, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yaşanan en büyük sorundu. Hem yaşanan can kayıpları hem toplumsal olarak yarattığı tahribat hem de maddi kayıplara bakıldığında PKK terörüyle mücadele için etkin ve çok yönlü bir mücadele gerekiyordu. Bu sorunu çözmek için uygulanacak her yöntem meşru olmalı ve uygulanmalıydı. PKK'nın Şemdinli-Eruh baskınından, Öcalan'ın yakalandığı 1999 yılına kadarki 15 yıllık dönemde 35.000 can kaybı söz konusuydu.

Bölgesel OHAL'de mücadele edilen PKK, şiddet uygulayan ve ayrımcılığı hedeflemiş, bağımsız Kürdistan'ı kurmak için her türlü şiddeti ve silahlı mücadeleyi uygulayan bir örgüttü. Uluslararası güçler tarafından himaye edilen ve desteklenen, belli bir toplum kesimi tarafından da kabul gören silahlı bir terör örgütü ile mücadele etmek kolay değildi. Bu olağanüstü duruma karşı, devletin hukuk çerçevesinin dışına çıkmadan, normal yasalar dâhilinde bu örgütle mücadelenin yeterince gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği, dönemin OHAL uygulamaları açısından en çok tartışılan gündem maddesi oldu.

15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştiren FETÖ, PKK'dan daha farklı bir terör örgütü idi. PKK gibi silahlı şiddet ve terör içeren eylemler yapmıyordu. Ancak 15 Temmuz darbe girişimi sırasında bu örgüt mensupları halka ve devlet kurumlarına karşı acımasız bir terör ortaya koymuşlardı. Devletin bütün kurumlarına, kritik noktalara sızmış olan, muazzam bir maddi güce, uluslararası bir tanınmışlığa ve meşruluğa sahip olan bu örgüt, hükümeti devirip kendi egemenliğinde bir devlet sistemi kurmak için her şeyi yapabileceğini göstermişti. Uluslararası birçok istihbarat örgütü ile ilişkisi olan ve kendi egemenliği için ülkeye her tür ihanet girişimini yapabilecek durumda olan bu örgüt devletten temizlenmeliydi. Dolayısıyla 15 Temmuz sonrası OHAL'in 2 temel hedefi vardı. Bunlardan birincisi darbeyi yapan askerlere karşı mücadele, diğeri de bu örgütün varlığına karşı mücadeleydi. Darbeci askerler olay gecesi yakalanmış ve sanık itiraflarıyla darbenin nasıl planlandığı, amaçları, hedefleri vb. açığa çıkmış ve dava iddianamelerine yansımıştı. Ancak devletin bu örgütten temizlenmesi kolay bir iş değildi. FETÖ, 2014 yılından itibaren,

laik bürokrasinin kalelerini ortadan kaldırmak için devlet otoritesini ihtiyatsızca sarsmakla kalmamış, devletin kurumsal kapasitesine de ağır bir darbe indirmişti. Bürokrasideki FETÖ kadroları, giriş sınavları ve mülakatlarda kopya çekerek, tayin ve terfilere müdahale ederek ve olası “rakipleri” tehdit ederek, korkutarak, gizlice dinleyerek ve buna benzer kirli taktikler kullanarak devleti tekeline almak için çok yönlü girişimlerde bulunmuştu. 15 Temmuz başarısız darbe girişimi, FETÖ’nün hükümetin otoritesini yok etme amaçlı yıkıcı girişimlerinin son hamlesiydi. Geçmişte devletin bütün imkânlarını lehine kullanmış olan bu örgüt son derece gizli bir örgütlenmeyle her yere sızmış ve legal unsurlarıyla toplum içerisinde de belli bir ağırlığa ulaşmıştı. Bir istihbarat örgütü gibi gizlice örgütlenmiş olan bu yapıya karşı mücadelede birinci zorluk örgüt mensuplarının tespit edilmesiyle ilgiliydi. Örgütün legal çalışmalarında yer almış kişileri tespit etmek zor değildi ancak illegal boyutunda faaliyet gösteren kripto şahısları tespit etmek kolay olmadı. Bu mücadele esnasında örgütle bağlantısı olmayan birçok kişi, örgütle ilişkisi şüphesiyle işleme tabi tutuldu ve dolayısıyla birçok mağdur ortaya çıktı.

Hükümete göre, bu örgütün çökertilmesinin yolu, mensuplarının tespit edilerek devlet kadrosunda bulunanların ihraç edilmesi, örgüt yöneticilerinin ve ileri gelenlerinin tutuklanması, örgüte ait bütün legal kurumlara el konulması veya kapatılmasıydı. Bunun için en etkili yol bu işlemleri KHK’larla direkt olarak ve hızlı bir şekilde yapmaktı. FETÖ ile ilişkisi şüphe dâhilinde bile olan kişiler hakkında hemen işlem yapılmalıydı. 15 Temmuz sonrası OHAL, bunu sağlamayı amaçladı. Bu sürecin de bütün ülkeyi etkilememesi düşünülemezdi. Toplumun ve devletin bütün hücrelerine kadar sızmış, yerleşmiş olan bir örgütün mensuplarını tespit etmek ve etkisiz kılmak, bütün ülkeyi etkileyecek olan toplumsal, ekonomik ve siyasi sonuçlara yol açtı. Bu mücadele sürecinin olağan dönemin hukuk kurallarıyla yapıp yapılamayacağı Türk siyasi tarihinin gelecek dönemlerinde önemli bir tartışma maddesi olacağına benzemektedir.

15 Temmuz sonrası OHAL’in önemli bir farklılığı da darbe girişimiyle ve FETÖ ile doğrudan ilişkisi olduğu ileri sürülemeyecek pek çok konuda düzenlemeler yapılmasıydı. Örneğin bir daha askeri bir darbe yaşanmaması için, askeri alanda askerlerin yetkilerini kısıtlayan ve asker üzerindeki sivil otoriteyi güçlendiren birçok

yasal düzenleme yapıldı. Devletin ihtiyaç duyduğu reform niteliğindeki birçok düzenleme de bu dönemde gerçekleştirildi. Söz konusu idari, siyasi ve bürokratik düzenlemelere ilişkin en önemli sorun ise bunların çoğunlukla OHAL KHK'ları ile yapılmış olmasıydı. Oysa devletin ihtiyaç duyduğu yasa ve diğer düzenlemelerin olağan dönemlerde yapılması demokratik teamüllere daha uygundu. Bu noktada, hükümetin OHAL'in kendisine sağladığı yetkilerin sınırlarını zorladığı iddiaları da çeşitli kesimlerce dile getirilmiştir.

4. YENİ BİR TARTIŞMA: TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yürütmeye, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi aracılığıyla yasamadan özerk bir düzenleme alanı öngörülmüş ve bunun anayasal sınırları çizilmiştir. Anayasal çerçevede ilk olarak 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği konusu ile tek alanda sınırlandırılmış olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, 2017 yılı Anayasa değişikliği ile ilkeleri belirlenen "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" çerçevesinde Cumhurbaşkanına yürütme yetkisine ilişkin olarak tanınan düzenleyici işlem yapma yetkisinin tezahürü olarak yeni bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, eski sistemdeki Kanun hükmündeki kararnameler veya tüzüklere benzer bir niteliğe sahip değildir. Buna karşın Cumhurbaşkanına, TBMM'nin yerine geçerek, tek başına kanun yapma yetki verilmesi de teknik olarak söz konusu değildir. 2017 yılı Anayasa değişikliği ile KHK'lar kaldırılarak, yürütmenin (OHAL dönemi dışında) kanun kuvvetinde düzenleme yapabilme yetkisine son verilmiştir (Boztepe, 2018: 6).

Anayasal çerçevede "Cumhurbaşkanlığı kararnamesi" ilk defa 1982 Anayasası ile düzenlenmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2013: 351). Anayasa'nın eski 107. maddesinde; "Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir" hükmü yer almaktaydı (Taşdöğen, 2016: 940).

1982 Anayasası'nın ilk halinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasa'nın 107. maddesinde geçmekteydi ve tek bir konusu vardı. Bu kararnamelerle Cumhurbaşkanına Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği üzerinde düzenleme yapma

yetkisi verilmişti. Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesini sağlayan 2017 yılı referandumu ile birlikte Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili çok önemli bir değişiklik gerçekleşmiştir. İlga olan eski hali yerine yeni Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile Cumhurbaşkanına, yürütme ile ilgili konularda düzenleme yapma yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla eskiden sadece Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği üzerinde düzenleme yapılabilen Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yeni durumda genel bir düzenleyici işlem yapma yetkisi ortaya çıkmıştır (Boztepe, 2018: 9).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yürütmenin sorumlu kanadı olarak parlamentodan doğan bir organ olan Bakanlar Kurulu'nun varlığına son verilmiş ve yürütme erkinin doğrudan halkın seçtiği Cumhurbaşkanında toplanması hedeflenmiştir. Bu durum anayasal hüküm olarak şöyle şekillendirilmiştir: “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” (md. 8).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin önemli bir uygulama unsuru haline getirilen Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin anayasal çerçevesi, 2017 yılında gerçekleştirilen referandum sonrası 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile şekillendirilmiştir. Anayasa'nın 104/17 maddesinde gerçekleştirilen değişiklik ile yürütmenin önemli bir düzenleyicisi olarak, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi anayasal sisteme dâhil olmuştur. Buna göre;

- Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir” (md.104/17-1). “Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez (md.104/17-2).

- Anayasa'da münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz (md.104/17-3).

- Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır (md.104/17-4).

- Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir (md.104/17-5).

- Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir (md.104/17-6).

- Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer (md.104/17-7).

Bu düzenlemeden hareketle kanunların kararnameler karşısında üstünlüğünü açık bir şekilde koruduğu ve bunu uygulamada da güçlendirdiği görülmektedir (Akgün, 2017: 1-6). Bu açıdan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, kanunların altında yer alan düzenleyici kural işlemleri olarak nitelendirilmiştir (Özbudun, 2017: 250). 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde yürürlükte olan olağan dönem KHK'ları ile karşılaştırıldığında; KHK'lar yürürlükteki kanun hükümlerini değiştirebildikleri ve kaldırebildikleri, dolayısıyla tamamen kanun gücünde oldukları halde Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kanun hükümlerine aykırılığı halinde kanun hükümleri uygulanacaktır. Buna göre Anayasa'da kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı, ancak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilen konularda dahi Meclisin kanun yapabileceği sonucu doğmaktadır (Ardıçoğlu, 2017: 38).

Anayasa'nın 104/17 maddesinde genel çerçevesi çizilen Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ilişkin, Anayasa'nın diğer maddelerinde bazı özel düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu hükümler incelendiğinde devlet teşkilatının örgütlenmesi ve işleyişine ilişkin birçok düzenlemenin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılmasının öngörüldüğü görülmektedir. Özellikle Bakanlıklar, Devlet Denetleme Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin kuruluş ve örgütlenmesine ilişkin getirilen düzenlemeler ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi için münhasır bir alan yaratıldığı söylenebilir (Ardıçoğlu, 2017: 39). Bu alanlara ilişkin konuların 2017 Anayasa değişikliği öncesinde var olan uygulamada, kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenmediği, ancak kanunla düzenlendiği göz önüne alındığında

kuvvetler ayrılığı kapsamında yasamanın ağırlığının azaltıldığı yönünde eleştiriler gündeme getirilmektedir (Çolak, 2017: 57).

Anayasa ayrıca, Cumhurbaşkanına, üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevlerine son verme yetkisi vermiştir. Bu görevlilerin atanmalarına ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği (md. 104/9) belirlenmiştir (Ardıçoğlu, 2017: 27).

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına aittir (md. 104/17-1). Bu düzenleme, 2017 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistem'inin doğal bir sonucudur. 2017 Anayasa değişikliği ile parlamenter sistemden çıkılmış, yürütme yetkisi tümüyle Cumhurbaşkanına verilerek, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu kaldırılmış ve bakanların parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu sona erdirilmiştir. Bu değişikliklerle, yürütmenin sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulu'nun asli düzenleyici işlem yetkisi olarak eskiden kullandığı KHK'lar kaldırılmış ve yürütmenin tek ve siyasal sorumluluğu üstlenen makamı olarak Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır (Boztepe, 2018: 14).

1982 Anayasası'nın ilk düzenleniş şekline bakıldığında olağan dönemlerde Bakanlar Kurulu'nun KHK çıkarabilmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılacak bir yetki kanunu ile yetkilendirilmesine ihtiyacı bulunmaktaydı (md. 91/1-2). Buna karşın Cumhurbaşkanının "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" çıkarabilmesi için yetki kanununun bulunup bulunmaması konusunda Anayasa'da bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak Cumhurbaşkanına tanınan kararname çıkarma yetkisinin doğrudan Anayasa'nın 104. maddesinden kaynaklandığı ve yürütme kanadının meclisten doğmadığı dikkate alındığında Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için yetki kanunu zorunluluğu bulunmadığı görülmektedir (Boztepe, 2018: 14).

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için şekil ve usul açısından getirilen bir düzenleme Anayasa'nın "Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer (md. 104/17-7)" hükmüdür. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için meclisten bir yetki kanunu gerekmediği için bu kararnameler meclis onayına da tabi tutulmamıştır. Bu

çerçeve de kararnamelerin sadece Resmî Gazetede yayımlanmaları ve kararnamede yürürlüğe giriş için ayrı bir tarih belirtilmemiş ise yayım tarihinde yürürlüğe gireceği hükme bağlanmıştır (Boztepe, 2018: 15).

Olağan dönemlerde çıkartılacak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yapılabilmesi için Anayasa veya kanunlar tarafından belirlenmiş özel bir sebep bulunmamaktadır. 2017 yılı Anayasa değişikliği ile yasa koyucu, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin sebebini ve konusunu “özel olarak belirlenmemiş”, “yürütme yetkisi” kapsamında kararname çıkarmak üzere Cumhurbaşkanlığını genel yetkili makam olarak şekillendirmiştir (Boztepe, 2018: 15). Anayasa değişikliği ile şekillenen 104/17’ye göre Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin konusu “yürütme yetkisine ilişkin konulardır”. Buradan hareketle Cumhurbaşkanının kararname çıkartma yetkisinin, yürütmeye ilişkin tüm alanları kapsadığı görülmektedir. Eskiden var olan Olağan dönem KHK’ları ise yetki kanununun belirlediği belli konularda çıkartılabilmekteydi (Ardıçoğlu, 2017: 37).

4.1. OLAĞANÜSTÜ DÖNEM CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

16 Nisan 2017 referandumundan sonra, 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile gerek olağanüstü hâl rejimi gerekse olağanüstü hâl döneminde çıkartılacak kararnamelerin hukuki varlığına ilişkin değişiklikler yapılmıştır. “Şekil ve Usul” unsuru açısından bakıldığında; 6771 sayılı Kanun ile getirilen yeni düzenleme ile olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin usul ve şekil esaslarının tek bir maddede (md. 119) toplandığı görülmektedir. Anayasa’nın 119/6-7 maddesinde gerçekleştirilen değişikliğe göre;

“Olağanüstü hâllerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda, 104. maddenin 17. fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur. Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hali hariç olmak üzere; olağanüstü hâl sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri 3 ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hâllerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar”.

Anayasa'nın KHK'ları düzenleyen eski 91. maddesi de yürürlükten kalktığı için OHAL döneminde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için TBMM'den alınacak bir yetki kanununa gerek duyulmamaktadır (Boztepe, 2018: 20).

“Yetki” unsuru açısından bakıldığında gerek olağanüstü hâl ilanı gerekse olağanüstü hâl ilanı sonrası tek yetkili merci Cumhurbaşkanlığı makamı olmuştur. Cumhurbaşkanı bu yetkisini “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” ile kullanacak olup, bu kararname kanun hükmünde olacaktır (Boztepe, 2018: 19).

Bu düzenleme ile olağanüstü hâl döneminde Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Resmî Gazetede yayımlanacağı ve aynı gün Meclis onayına sunulacağı hükme bağlanmıştır. Ancak bu kararnamelerin onaylanmaması veya değiştirilerek onaylanması halinde izlenecek yol hakkında Anayasa'da bir düzenleme öngörülmemiştir. 6771 sayılı kanun ile gerçekleşen anayasa değişikliği ile Anayasa'nın kanun hükmünde kararnameleri düzenleyen 91. maddesi kaldırıldığından, bu durumda Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ilişkin getirilen Anayasa'nın 104. maddesindeki düzenleme esas alınmak durumundadır. Anayasa'nın 104. maddesine göre “...Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer”.

Bu düzenleme ile eskiden olağanüstü hâl KHK'ları için TBMM İçtüzük ile belirlenen TBMM'de bir aylık görüşme süresi, yeni sistemde Anayasa metni ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi için 3 aya çıkartılmıştır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin, 3 ay içinde Meclis kararına bağlanmadığı takdirde kendiliğinden yürürlükten kalkacağı hükmüyle, etkin yasama denetimine tabi kılındığı görülmektedir (Boztepe, 2018: 20).

“Sebeup” unsuru açısından bakıldığında; 6771 sayılı Kanun ile getirilen OHAL Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile eski OHAL KHK'ları arasında ciddi bir fark göze çarpmamakta, hatta paralellik görülmektedir. Eski durumda Anayasa'nın 119 ve 120. maddelerinde ayrı ayrı düzenlenen olağanüstü hâl gerekçeleri anayasa yazımı açısından teknik bir düzenleme yapılarak, Anayasa değişikliği sonucunda 119. maddede tek bir maddede toplanmıştır. Eski düzenlemede olağanüstü yönetim

usulleri; “olağanüstü hâller (md. 119-120)” ve “sıkıyönetim, savaş ve seferberlik (md. 121)” halleri olarak yer almaktayken, yeni düzenlemede sadece tek bir maddede (md. 119) toplanmıştır.

Yeni anayasal düzenleme ile sıkıyönetim uygulaması kaldırılmış, savaş ve seferberlik halleri ise ayrı bir olağanüstü yönetim unsuru olmaktan çıkartılarak olağanüstü hâl kapsamı içine alınmış ve onun gerekçeleri arasında sayılmıştır. Buna karşın tabii afet, ağır ekonomik bunalım hali ve şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması gerekçeleri olağanüstü hâl nedeni olarak korunmuştur.

“Konu” unsuru açısından bakıldığında; 6771 sayılı kanun ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi için getirilen düzenleme ile eski OHAL KHK’larının öngördüğü düzenleme benzerlik arz etmektedir. Yeni düzenleme ile Anayasa’nın 119. maddesinde değişikliğe gidilerek “Cumhurbaşkanına olağanüstü hâlin gerektirdiği konularda Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın kararnama çıkarma yetkisi verilmiştir. 104. maddenin 17. fıkrasına göre; olağan dönemlerde Anayasa’nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Dolayısıyla Anayasa’nın 119. maddesi bu düzenlemenin olağanüstü hâl yönetiminde geçerli olmayacağını belirlemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere olağanüstü hâl kararnamelerinde konu sınırı olmaması ilkesi korunmaya devam edilmiş ve Cumhurbaşkanına OHAL süresince tüm temel hak ve özgürlüklere yönelik kararnama çıkarma yetkisi tanınmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak hukukçular arasında geçmişte farklı görüşler ortaya çıkmış ve Anayasa Mahkemesi’nin bazı görüşleri gündem oluşturmuştu. Anayasa Mahkemesi eski bazı kararlarında Anayasa’nın 15. maddesinden ve Anayasa’nın eski 121. maddesinin üçüncü fıkrasından kaynaklı olarak olağanüstü hâl ve KHK’ları için konu sınırı olması gerektiğinin tespitini yapmıştı. 6771 sayılı Kanun, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını düzenleyen Anayasa’nın 15. maddesinde değişikliğe gitmediğine göre bu madde ile getirilen sınırlamalar OHAL döneminde çıkartılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri içinde geçerliliğini

korunmalıdır. Ayrıca 6771 sayılı kanun Anayasa'nın 121. maddesini kaldırmasına karşın, 119. maddesinde değişiklik yaparak aynı hükmü korumuş ve "çıkartılacak kararnamenin konusunun yine olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda sınırlı olacağı" hükmünü tekrarlamıştır. Bu konuyla ilgili eski bir Anayasa Mahkemesi kararı şu şekildedir: "Olağanüstü hâllerde Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü fıkrasına göre çıkarılabilecek KHK'larda konu sınırlaması olmaması, olağanüstü hâl KHK'larının düzenleme alanının sınırsız olduğu anlamında değildir. Bu tür KHK'ların düzenleme alanları, Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularla sınırlıdır. Olağanüstü hâlin gerekli kılmadığı konuların olağanüstü hâl KHK'larıyla düzenlenmesi olanaksızdır" (AYM. E.1990/25, K.1991/1).

4.2. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN YARGISAL DENETİMİ

2017 yılındaki anayasa değişikliği sonrası Anayasa'nın değişen 148. maddesi çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi tutulmuştur. Buna göre (md. 148/1);

"Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hâllerde ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz".

Buradan anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasa Mahkemesinin soyut norm denetimine tabi tutulmuştur. Ayrıca Anayasa'nın 150, 151, 152 ve 153. maddelerinde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasal denetimine ilişkin değişiklikler belirtilmiştir. Bu değişiklikler dikkate alındığında Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimine ilişkin esasların eskiden geçerli olan KHK'ların Anayasa Mahkemesi'nce denetimindeki ilkelere paralel olarak şekillendirildiği görülmektedir. Bu değişiklikler bir bütün olarak ele alındığında;

- Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası aılabilecektir (md. 148).

- Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde en fazla üyeye sahip 2 siyasi parti grubuna aittir (md. 150).

- Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kararnamenin Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmıŐ gün sonra düşer (md.151).

- Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar (md. 153/3-1). Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaŐtırabilir (md. 153/3-2). Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez (md. 153/3-3).

- Anayasa Mahkemesi bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareket ederek, yeni bir uygulamaya yol aacak biçimde hüküm tesis edemez.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri soyut norm denetimi dışında Anayasa Mahkemesinin somut norm denetimine de tabi tutulmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin itiraz yolu ile Anayasaya aykırılıkları ileri sürülebilir. Buna göre bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır (md. 152/1).

Olağanüstü hâllerde ve savaş halinde ıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ise kanun hükmünde olup (md. 119/6), bunların Şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla Anayasa Mahkemesine dava aılamaz (md. 148/1).

6771 sayılı kanunla Anayasa'nın 104. maddesinde yapılan değişiklik dikkate alındığında Anayasa'da münhasıran kanunla düzenleneceği öngörülen ya da kanunda açıkça düzenlenen alanlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı esas alınmıştır. Bu durumda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile getirilen düzenlemelerin kanunlara aykırı hükümler taşıyıp taşımadığı bazen ihtilaf konusu olabilir ve bu uyuşmazlıkların Anayasa Mahkemesinde karara bağlanması gerekebilir (Özbudun, 2017: 251). Ayrıca Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacak bir konuda kararname ile düzenleme yapılması Anayasaya aykırılık teşkil edecek, bu konuda belirlemeyi iptal davası veya itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi yapacaktır (Ardıçoğlu, 2017: 38).

KHK'larla ilgili en önemli eleştiri yetki, konu ve süre bakımından anayasal yetkilerin aşıldığı üzerineydi. Anayasaya göre yürütmeye verilen KHK çıkarma yetkisi, ancak olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda olabilmekteydi. OHAL ilanına sebep olan sorun ortadan kalktıktan sonra bu düzenlemelerinde kendiliğinden uyulamadan kalkması gerekiyordu. OHAL KHK'larıyla yapılan düzenlemeler, OHAL süresiyle sınırlanmıştı. Dolayısıyla OHAL KHK'ları ile yasalarda değişiklik yapılamazdı. Nitekim Anayasa Mahkemesi, Bölgesel OHAL döneminde bazı OHAL KHK'larını bu ilkelere uymadığı gerekçesiyle iptal etmişti. Ancak Mahkeme, 15 Temmuz 2016 sonrası OHAL KHK'ları ile ilgili bu eski içtihatlarından vazgeçti. Anayasa Mahkemesi, 668, 669, 670 ve 671 sayılı KHK'larla ilgili olarak açılan iptal davalarında kendisinin OHAL KHK'larını denetlemeye yetkili olmadığına dair oybirliği ile karar verdi. Mahkemenin bu kararı, hükümetin elini güçlendirdi ve OHAL sürecini aşan kalıcı düzenlemeler yapılmaya devam edildi. OHAL'in bu türden uygulamaları, Avrupa Demokrasinin Hukuk Yoluyla Korunması Komisyonu (Venedik Komisyonu) tarafından da eleştiriye tabi tutuldu.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca toplumların yaşamında çatışmalar, ayaklanmalar, savaşlar, afetler, felaketler gibi olağan dışı durumlar hep var olagelmıştır. Siyasi tarihin önemli konularından biri olarak da bu tür olağanüstü durumlarda nasıl bir yönetim uygulanacağı üzerinde birçok farklı yorum, analiz, tartışma ve görüş ortaya çıkmıştır. Nitekim devletlerin tarihinde, normal şartların haricindeki bu “istisna” durumlarda ortaya konan olağanüstü yönetim uygulamaları da her zaman aynı olmamış, birbirinden farklılıklar göstermiştir.

Olağanüstü yönetim uygulamaları, tarihte en belirgin şekilde ilk olarak Roma Cumhuriyeti’nde görülmüştür. Orta Çağ ise başlı başına bir olağanüstü hâller dönemiymiş. Savaşların ve çatışmaların eksik olmadığı bu dönemde Roma’dakine benzer bir sistem uygulandı.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları döneminde Avrupa’da savaş şartlarından dolayı yoğun şekilde olağanüstü yönetim uygulamaları ortaya çıkmıştı. Bu savaş sürecinde olağanüstü yönetim sistemlerinin modern anlamda geliştirilmesi ve netleştirilmesi söz konusu oldu. Nitekim Carl Schmitt, modern anlamda olağanüstü yönetimlerin teorisini bu dönemde oluşturdu. Schmitt, olağanüstü yönetimleri tanımlamakta önemli bir kavram olan “istisna” durumunun teorik olarak açıklamasını yaptı. Alman hukukçu istisna durumlarının hukuk düzeninin bir parçası olduğunu savunuyordu.

Carl Schmitt’in görüşleriyle olağanüstü yönetimin normal hukuk sisteminin bir parçası olduğu, bu tür durumlarda temel hak ve hürriyetlerin mevcut tehlikeden kurtulmak için askıya alınabileceği teorik olarak hukuk dünyasında kabul edilirduruma geldi. Nitekim bu görüşler başta Almanya olmak üzere II. Dünya Savaşı boyunca bütün Avrupa ülkelerinde uygulandı. Bu süreçten sonra olağanüstü yönetim şekilleri modern ulus devletlerin anayasalarında yer almaya başladı. Ve artık “olağanüstü yönetim” teoriden çıkıp devlet düzenlerinin içerisine yerleşmiş oldu.

Günümüz dünyasında kabul gören üç farklı olağanüstü yönetim sistemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Avrupa’da uygulanan ve Türkiye’de de geçerli olan

anayasal modeldir. Buna göre olağanüstü durumlar anayasada belirtilmiştir. İktidar, olağanüstü yönetimin gerektiğine karar verip olağanüstü durum ilan edebilir ve anayasada belirtilen uygulamaları gerçekleştirebilir. Olağanüstü yönetim ile ilgili uygulanacak bütün kurallar (süre, şartlar vb.) anayasada belirtilmiştir.

İkinci olarak Anglosakson modeli olarak da isimlendirilen, özellikle Amerika ve İngiltere’de uygulanan bir sistem söz konusudur. Buna “yasal” ya da “yasa yoluyla” olağanüstü yönetim modeli denilmektedir. Bu modele göre olağanüstü bir durum meydana geldiğinde, meclis, çıkardığı yasalarla yürütmenin normal zamanlarda sahip olduğu yetkilerini genişletmektedir. Bu sistem 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Amerika ve İngiltere’de çıkarılan terörle mücadele yasalarıyla yoğun bir şekilde uygulanmıştır.

Üçüncü olağanüstü yönetim sistemi ise, “yasa dışı” veya “hukuk dışı” önlemler modeli olarak adlandırılan ve devletlerin pek uygulamadığı, daha çok teorik düzeyde kalan bir modeldir. Bu modele göre egemen, olağanüstü yönetime karar verip temel ilkelere aykırı olmamak şartıyla kendine göre önlemler alabilir.

Olağanüstü yönetimle ilgili oluşturulmuş olan önemli uluslararası standartlardan birisi Avrupa İnsan Hakları Konseyi’nin metinleridir. AİHS’nin 15. maddesi olağanüstü yönetimle ilgili hükümler içermektedir. Üye ülkeler hem bu şartlara uyum sağlamak hem de AİHM’nin kararlarını ve denetimini kabul etmek durumundadır. Türkiye bu şartları kabul ederek yükümlülük altına girmiştir.

AİHS’nin 15. maddesine göre, bir savaş hali veya olağanüstü bir durumda ulus veya toplum, yaşamını tehlikeye sokacak mevcut veya pek yakın bir saldırıyla karşılaşmışsa üye ülkeler bu sözleşme kapsamında verdikleri haklar anlamındaki taahhütleri askıya alabilirler. Ancak sözleşme bu şartlarda bile 4 hakkın kısıtlanmayacağını ifade eder. Bunlar; yaşama hakkı, işkence yapılmaması, köleleştirme yasağı, cezaların geriye yürümezliği ile suç ve cezada kanunilik ilkeleridir.

T.C. 1982 Anayasası’nın ilk halinde olağanüstü hâl yönetimi Anayasa’nın 119, 120, 121 ve 122. maddelerinde düzenlenmişti. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan

halk oylamasıyla gerçekleşen anayasa değişikliği ve sonrasında uygulanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet modeliyle birlikte Anayasa'nın 119. maddesinde olağanüstü hâl düzenlenmiştir.

OHAL'le ilgili 2017 yılı anayasa değişiklikleri öncesinde geçerli olan eski sistemde var olan önemli konulardan birisi "Kanun Hükmünde Kararnameler"di. KHK'lar Anayasa'nın 91. maddesinde düzenlenmişti. KHK'lar yürütme erkine Meclisin yetki vermiş olduğu konularda çıkarılmaktaydılar. KHK'larla Meclisin çıkardığı yasalara eşdeğer yükümlülükler getirilebilmekteydi. 91. maddede düzenlenmiş olan KHK'lar normal dönemlerde çıkarılan KHK'lardı.

Eski sistemde OHAL KHK'ları ise Anayasa'nın 148. maddesinde düzenlenmişti. Bu KHK'ların en önemli özelliği, Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenememekte ve iptal edilememekteydi. OHAL açısından KHK'lar çok önemli bir yere sahipti. Çünkü yürütmenin elindeki geniş yetkileri kullanması ve özgürlükleri kısıtlaması, çıkarılan OHAL KHK'ları ile sağlanmaktaydı. Dolayısıyla "OHAL düzeni, KHK'lar düzenidir" denilebilmekteydi. Yürütme organı; AİHS'nin 15. maddesi, T.C. Anayasası'nın 121. maddesi ve 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'nun 4. maddesi gereği temel hak ve hürriyetleri kısıtlarken yaptığı fiili uygulamalarını ve geniş yetkilerini KHK'lar çıkarmak suretiyle sağlamaktaydı. Nitekim bu çalışmanın konusunu oluşturan 15 Temmuz sonrası OHAL uygulamaları, o dönemde geçerliliği sahip olan KHK'lar üzerine yoğunlaşmış durumdadır.

15 Temmuz 2016 günü yapılan darbe girişimi Türkiye'nin darbeler tarihinde önemli ilkleri beraberinde getirdi. TRT'den darbe anonsu yapılması, sıkıyönetim direktifi yayımlanması, tankların caddelerde dolaşması gibi daha önce yaşanmış darbelere benzer durumlar yaşansa da 15 Temmuz darbe girişimi, failleri, amacı, planlaması, yöntemleri, taktikleri, darbe karşıtı direniş ve sonuçları itibarıyla kendine özgü niteliklere sahipti.

40 yılda oluşturduğu paralel devlet yapılanmasıyla (PDY) önemli bir bürokratik gücü elinde bulunduran FETÖ, son yıllardaki tasfiye girişimleriyle ciddi kayıplar vermiş, ancak TSK'daki yapılanmasına dokunulmamıştı. Askeriye içerisinde olağanüstü bir gizlilikle gerçekleştirilen FETÖ örgütlenmesi yeterince

tespit edilememiş, TSK'nın iç yapılanması gereği bu kadrolara karşı henüz bir işlem yapılmamıştı. Ancak örgüt, kendisine doğru gelen tehdidin farkındaydı ve TSK'daki yapılanması tasfiye edilmeden son bir hamleye girişti.

Gerek Cumhurbaşkanı'nın liderliğindeki devlet kurumlarının ve toplumun direnişi sayesinde, gerekse de darbecilerin bazı taktik ve stratejik hataları sonucunda darbe girişimi kısa sürede bastırıldı. Ancak sonrasında ortaya çıkan gelişmeler Türkiye'de siyasal ve sosyoekonomik boyutlarda önemli etkiler ve sonuçlar ortaya çıkardı.

Darbe girişiminin hemen ardından darbeyle ilgili tutuklamalar başlarken, bir yandan da örgüte karşı çok yönlü bir mücadele süreci başladı. Ancak bu örgütün bir darbe girişiminde bulunabilecek cesareti göstermesi herkesi dehşete düşürmüştü, infiale sebep olmuştu. Normal hukuk düzeni içerisinde yeterli mücadelenin gerçekleştirilemeyeceği kanaatiyle darbe girişiminden 5 gün sonra OHAL ilan edildi. Ardından da çıkarılan KHK'larla kamudan ihraçlar, vakıf/dernek/kurum kapatmaları, işyerlerinin kayyım devredilmesi ve tasfiyeler hızlı bir şekilde gerçekleştirildi. Tabii bu sefer de bu süreçte yapılan uygulamaların bütün toplumu etkileyen sonuçları ortaya çıkmaya başladı. Çünkü bu örgüt 40 yılda oluşturduğu legal ve illegal yapılanmasıyla toplumun ve devletin bütün kılcallarına hatta hücrelerine kadar yerleşmişti. Örgütün dersanelerden bankalara, şirketlere kadar uzanan legal yapılanmaları ve oluşturduğu toplumsal ve maddi güçten dolayı bu örgütle bir şekilde ilişkisi olmayan neredeyse kimse kalmamıştı. Toplum genel olarak bu örgüte karşı mücadeleyi ve OHAL yönetimini destekliyordu ancak 100.000'i aşan kamu ihraçları, 20.000 tutuklu, binlerce gözaltı ve diğer tasfiyeler, ister istemez örgütle ilgisi bulunmayan birçok kişiyi de etkiler hale gelmişti. Olumsuz sonuçlar arttıkça da OHAL uygulamaları ve KHK'lar daha çok sorgulanır hale geldi.

OHAL uygulamalarıyla ilgili ilk eleştiri, OHAL'in süresiyle ilgili olarak yapıldı. İlk OHAL kararı pek bir tepkiyle karşılanmaz, hatta desteklenirken, OHAL'in devam ettirilerek 2 yıl sürmesi (730 gün) büyük tepkilere sebep oldu. Muhalefete göre hükümet OHAL'i istismar ediyordu; darbeciler ilk gecedan yakalanmıştı, örgüte karşı yapılan mücadele ise normal hukuk kuralları içerisinde de yapılabilirdi. Muhalefet, hükümetin darbeyi bahane ederek OHAL yetkileri

vasıtasıyla cadı avına başladığını ve tüm muhalefeti susturmaya çalıştığını iddia etti. Hükümet ise FETÖ'nün bu darbe girişimi ve örgütlenmesi karşısında şoke olmuş, dehşete kapılmıştı. Örgüt, devletin kılcal damarlarına kadar girebilmişti. Cumhurbaşkanı'nın başyaveri, Genel Kurmay Başkanı'nın emir subayı bile örgüt mensubu çıkmıştı. 160'a yakın general/amiral ve yüzlerce albay darbeye kalkışmıştı. Bu örgüt, TSK'nın içerisine bu derece yerleşmişse devletin iliklerine kadar girmiş olmalıydı ve kim bilir daha neler yapabilirdi. OHAL'in amacının bu örgütün son mensubuna kadar devletten temizlenmesi olduğu ifade edildi.

Toplumda da panik durumu başladı. İtiraf ve ihbarlar yağmaya başladı. Herkes, birbirinden korkmaya, şüphelenmeye başladı. Demokrasi nöbeti tutan kaymakam 2 gün sonra FETÖ mensubu olduğu için tutuklanıyor, örgüte yönelik tutuklamalar yapan bir hâkim bir süre sonra aynı suçtan içeri alınıyordu. FETÖ operasyonlarını yürüten polis müdürü, örgüt üyesi olduğu gerekçesiyle açığa alınıyordu. FETÖ'nün TSK imamı Adil Öksüz'ün serbest bırakılması ve yakalanamaması ise kargaşayı daha da arttırmaktaydı. FETÖ'ye karşı doğru bir mücadelenin yapılıp yapılmadığına dair hükümet bile şüphe ve endişe içerisinde kalmıştı. Başbakan, valilere daha titiz davranılması noktasında talimat verirken, Cumhurbaşkanı'nın bardağı taşıran son bir olay üzerine söylediği "at izi it izine karıştı" açıklaması süreci özetlemekteydi.

Açığa alma ve ihraçların çok fazla infial yaratmasının sebeplerinden biri de çıkarılan KHK'larla sebep gösterilmeden kişiler hakkında işlem yapılabiliyor olmasıydı. KHK'lar yargının denetimine kapalı olduğundan kimse kendisini savunamıyordu. Bu durum AİHM'ye mağduriyetlerle ilgili binlerce başvuru yapılmasına sebep oldu. Muhtemelen bu sorunu gidermek amacıyla Avrupa Birliği'nin hükümete telkinleriyle OHAL Komisyonu kuruldu. Bir itiraz mercii olarak görev yapan Komisyonun çalışmaya başlamasının ardından AİHM, OHAL'le ilgili kendisine yapılan başvuruları, iç hukuk yolunun tükenmediği gerekçesiyle reddetmeye başladı.

Hükümetin OHAL vasıtasıyla FETÖ'ye karşı yaptığı mücadelenin tam olarak başarıya ulaşip ulaşmadığı, başka yöntemler kullanılarak bu mücadelenin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği, süreçte masum insanların mağdur olup

olmadığı, önümüzdeki dönemde önemli bir siyasal araştırma konusu olarak güncelliğini koruyacaktır. Henüz çok sıcak bir gündem olduğundan söz konusu örgüte karşı mücadelenin sonuçları önümüzdeki dönemlerde daha net olarak ortaya çıkacaktır.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrası OHAL uygulamaları ile ilgili bir diğer önemli tartışma konusu da KHK'larla ilgiliydi. OHAL ilanının hemen ardından KHK'lar yayımlanmaya başladı. OHAL süreci KHK'larla şekillenmeye başladı. KHK'larla bir yandan darbe girişimine ve örgüte karşı mücadele faaliyetleri ve önlemler alınırken bir yandan da millî savunmadan eğitime, ekonomiden sağlığa kadar devletin ihtiyaç duyduğu birçok düzenleme yapıldı. Dolayısıyla OHAL düzeninin KHK'lar eliyle yaptığı uygulamalardan mikro ve makro düzeyde çok önemli politik, toplumsal, yönetsel ve ekonomik sonuçlar ortaya çıktı. Adeta devlet ile toplum ilişkileri tekrardan yapılandırıldı, devlet ve kamu yönetimi yeniden düzenlendi, ciddi ve köklü değişiklikler yapıldı.

KHK'larla ilgili en önemli eleştiri yetki, konu ve süre bakımından anayasal yetkilerin aşıldığı üzerineydi. Anayasaya göre yürütmeye verilen KHK çıkarma yetkisi, ancak olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda olabilmekteydi. OHAL ilanına sebep olan sorun ortadan kalktıktan sonra bu düzenlemelerinde kendiliğinden uyulamadan kalkması gerekiyordu. OHAL KHK'larıyla yapılan düzenlemeler, OHAL süresiyle sınırlanmıştı. Dolayısıyla OHAL KHK'ları ile yasalarda değişiklik yapılamazdı. Nitekim Anayasa Mahkemesi, Bölgesel OHAL döneminde bazı OHAL KHK'larını bu ilkelere uymadığı gerekçesiyle iptal etmişti. Ancak Mahkeme, 15 Temmuz 2016 sonrası OHAL KHK'ları ile ilgili bu eski içtihatlarından vazgeçti. Anayasa Mahkemesi, 668, 669, 670 ve 671 sayılı KHK'larla ilgili olarak açılan iptal davalarında kendisinin OHAL KHK'larını denetlemeye yetkili olmadığına dair oybirliği ile karar verdi. Mahkemenin bu kararı, hükümetin elini güçlendirdi ve OHAL sürecini aşan kalıcı düzenlemeler yapılmaya devam edildi. OHAL'in bu türden uygulamaları, Avrupa Demokrasinin Hukuk Yoluyla Korunması Komisyonu (Venedik Komisyonu) tarafından da eleştiriye tabi tutuldu.

Aslında kamu yönetiminde yapılan bu değişiklikler devletin uzun süredir ihtiyaç duyduğu düzenlemelerdi. Devletin eskiden beri ihtiyaç duyduğu reformlar bir

tarafa, 15 Temmuz sonrası kamu ihraçlarından dolayı kamu yönetimi sistemi de oldukça zarar görmüştü. Çıkarılan bu reform niteliğindeki KHK'ların içeriğine pek bir itiraz söz konusu olmuyordu. Ancak sorun bu düzenlemelerin Meclis'te bir tartışma sürecinin ardından kanunlaştırılması yerine OHAL KHK'larıyla yapılmış olmasıydı. Bu sorunun farkına varan hükümet yetkilerinin yaptığı bazı açıklamalarda, yapılan düzenlemelerin acil ihtiyaç kapsamında olduğu, OHAL sonrası normal döneme geçildiğinde bu düzenlemelerin Mecliste tekrar yasalaştırılacağı ifade edilmekteydi.

Sonuç olarak, bir temel hak ve özgürlükleri kısıtlama yönetimi olan OHAL'in, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında etkin bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Hatta OHAL'e yapılan tepkiler özellikle bu yetkilerin anayasal sınırları aşacak şekilde fazladan kullanıldığı üzerine yoğunlaşmıştır. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin, Türkiye'de daha önce hiç rastlanmamış, kendine özgü niteliklere sahip bir darbe teşebbüsü olması dolayısıyla, sonrasında ortaya çıkan OHAL uygulamaları da diğer OHAL'lerden farklı olarak daha derin ve köklü etkileri olan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi aynı zamanda devletin köklü değişim ve reform ihtiyaçlarının gündeme gelmesini de tetiklemiştir. OHAL, bu amaca yönelik olarak da önemli bir işlev görmüştür. Etkileri henüz çok sıcak olan bu sürecin sonuçları ilerleyen dönemlerde daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede, geleceğin Türkiye'si'nin önemli ölçüde şekillendirildiği söz konusu dönemi çok daha detaylı olarak alıp araştırarak, inceleyecek ve aydınlatacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2018). *Siyasi Eylemlerde Sosyal Medya Örgütlenmesi: 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Demokrasi Nöbetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Konya.
- Ackerman, B. (2004). The Emergency Constitution. *Yale Law Journal*, v. Law Review, 113 (5).
- Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM), (2011). *Afrika Gündemi*. Ankara Üniversitesi.
- Agamben, G. (2008). *Olağanüstü Hâl*, (K. Atakay, çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Akça İ., Algül S., Dinçer H., Keleşoğlu E., Özden B.A. (2018). *Olağanlaşan OHAL: KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri*. Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği Raporu.
- Akgün, M.A. (2017). Başkanlıktan Cumhurbaşkanlığı Sistemine; 2012 ve 2016 AK Parti Anayasa Önerileri, *Seta Perspektif*, Sayı.163.
- Akıllıoğlu, T. (1998). *Temel Hakların Durdurulması*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Alder, J. (1994). *Constitutional & Administrative Law* (Second Edition). UK: Macmillan.
- Aliefendioğlu, Y. (1992). Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usulleri. *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı.25/2, 25-46.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. *Bilig Dergisi*, Sayı.79, 253-272.
- Altay, F. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişiminin Ekonomik Etkileri "Dünü ve Bugünü"*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Altuğ, Ş. (2014). Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri ve Onların Yargısal Denetimi. *Adalet Dergisi*, Sayı.48, 1-25.

- Anadolu Ajansı (AA). (2016). *Dakika Dakika FETÖ'nün Darbe Girişimi*. Anadolu Ajansı Yayınları-Yayın No:28. Ankara: Mega Basım Yayın.
- Aras, B. (2017). *15 Temmuz Sonrası Türkiye'de Devlet Kurumlar ve Reform*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.
- Ardıçoğlu, M.A. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı.2017/3.
- Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aybars, E. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aybay, R. Public Emergencies, Economic Crises and Human Rights, İnsan Hakları Yıllığı, 1981-1982, Yıl 3-4, Ankara.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bacanlı, H. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Behçet, M. (2014). *Olağanüstü Hâl Uygulaması ve Teorik Temelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Berkarda, K. (2004). *1982 Anayasasında Olağanüstü Yönetim Usulleri, Günışığında Yönetim*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bilgen, P. (1976). *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Bingöl, O. ve Varlık, A.B. (2016). *FETÖ Darbe Girişiminin Askeri Analizi*. Merkezi Strateji Enstitüsü Raporu 29.07.2016, Rapor No: 016-A.
- Bloch, M. (2014). *Feodal Toplum*. (M. Fırat, çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Bozarlan, H. (2015). *Türkiye Tarihi: İmparatorluktan Günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Boztepe, M. (2018). 2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5 (1), Bahar 2018, 5-30.
- Büyükkara, M.A., Sayar, K., Ardiç, N., Başoğlu, T. ve Karabaşoğlu, M. (2017). *Gülen Yapılanması: 15 Temmuz'a Giden Süreçte FETÖ'nün Analizi ve Tavsiyeler*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Çaha, Ö. (2016). Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 21 (83), 91-113.
- Çakı, F. (2018). Türkiye'de 15 Temmuz'un Toplumsal Etkileri ve Ona Yola Açan Faktörler Üzerine Düşünceler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (1), 91-124.
- Çelik, C. (2010). *Olağanüstü Hâl ve Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çelik, A.B., Balta, E. ve Parker, M. (2017). *Yeni Türkiye'nin Yurttaşları: 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Siyasi Tutumlar, Değerler ve Duygular Araştırması*. KONDA Araştırma ve Danışmanlık.
- Çemrek, M. (2017). *Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi*, Bengül Güngörmez, Mahmut Hakkı Akın (Ed.), Akademinin Gözünden 15 Temmuz: "Darbe Taammüden Öldürür". Ankara: Kadim Yayınları.
- Çolak, Ç.D. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Yetkisinin Amerikan Sistemi Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi, *Strategic Public Management*, Volume.3, Special Issue, 51-50.
- Darendeli, A. (2017). Olağanüstü Hâl KHK Düzenlemeleri Sonrasında Oluşan Görsel-İşitsel İdari Yaptırımlar Hukuki Rejimi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 115-164.
- Daver, B. (1961). *Fevkalade Hal Rejimleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Daver, B. (1990). *Olağanüstü Hâller ve İnsan Hakları*. 1. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, 2. Kitap Kamu Yönetimi, 1-4 Mayıs 1990, Ankara.

- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Derdiman, C. ve Şahin, A. (2006). Olağandışı Yönetimler Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasa Karşısındaki Konumları. *Türk İdare Dergisi*, Sayı.451, 163-176.
- Devran, Y. ve Özcan Ö.F. (2016). 1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri: Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler. İnönü Üniversitesi *İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 3-20.
- Dost, S. (2017). *Olağanüstü Hâllerde İnsan Hakları ile İlgili Yükümlülüklerin Askıya Alınması ve Türkiye, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD Raporu)*.
- Efkarlıoğlu, B. (2017). *Türk Anayasalarında Olağanüstü Hâl Düzenlemesi*, 09.04.2017. <http://akademikarastirma.org/turk-anayasalarinda-olaganustu-hal-duzenlemesi/>. Erişim Tarihi: 27.05.2018.
- Engin, V. (2011). *Hesaplaşma: Atatürk ve Muhalefet Arasındaki İktidar Mücadelesinde Son Hamle, İzmir Suikasti*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ensaroğlu, Y., Hatemi, K., Ekmen, M. E. ve diğerleri. (2013). Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, İstanbul.
- Esen, S. (2008). *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hâl Rejimi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erkal, T. ve Değerliyurt M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:14, Sayı:22.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Fişek, K. (2005). *Yönetim*. Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Gemalmaz, M.S. (1990). *Olağanüstü Rejimin Ulusalüstü Ölçütleri Bağlamında De Facto-De Jure Ayrımı*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Gemalmaz, M.S. (1994). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Göksu, T. (2011). *Kriz Yönetimi*. <http://www.turgutgoksu.com/FileUpload/ks7441/File/krizyonetimitg21sbt2011.pdf>, Erişim Tarihi: 20.03.2019.

- Gözübüyük, Ş. (2003). *Anayasa Hukuku* (11. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözler, K. (2011). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2016). *1982 Anayasası Hala Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme*. <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf>. Erişim Tarihi: 27.10.2018.
- Güler, B.A. (2009). *Türkiye'nin Yönetimi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Günday, M. (2004). *İdare Hukuku Dersleri* (9. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Günday, M. (2017). OHAL, İhraç KHK'ları ve Hukuki Durum, *Ankara Barosu Dergisi*, 2017/1, 29-38.
- Gür, N. (2016). Türkiye Ekonomisi Darbe Teşebbüsünden Neden Etkilenmedi?. *SETA Perspektif Dergisi*, Sayı.140, 1-4.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan* (11. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991)*. (Y. Alogan, çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx>, 1876 Kanun-u Esasi. (Erişim Tarihi: 10.08.2019).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=YÖNETİM (Erişim Tarihi: 03.01.2017).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc09dbc22ff42.70250839 (Erişim tarihi: 18.02.2018).
- <https://www.dunya.com/dunya/fransada-719-gun-suren-ohal-kalkti-haberi-389118> (Erişim tarihi: 03.01.2018).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39354709> (Erişim tarihi: 16.01.2018)
- <https://www.yenisafak.com/fotogaleri/dunya/dunyadan-ohal-ilan-edilen-ulkeler-ve-nedenleri-2019810?page=9> (Erişim tarihi: 08.03.2018).
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> (Erişim tarihi: 22.04.2018).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC&guid=TDK.GTS.5b0be006c79e44.36199234 (Erişim tarihi: 25.02.2018).
- <https://www.luggat.com/index.php#ceviri> (Erişim tarihi: 24.08.2018).

<http://arsiv.sabah.com.tr/1997/06/01/y09.html>. (Erişim Tarihi: 18.06.2018).

<https://www.derindusunce.org/2016/08/11/dikkat-guncelleme-fethullah-guleni-iyi-bilirdik-5-0/> Fethullah Gülen'i İyi Bilirdik, Derin Düşünce Fikir Platformu, Güncellenmiş 5. Sürüm. (11.08.2016). (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

<http://t24.com.tr/haber/chpli-sarihan-15-temmuz-darbe-girisimi-sonrasi-ohal-gerektirecek-kosullar-soz-konusu-degildi,415676>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/iste-darbe-girisiminin-perde-arkasi-40149376> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/varlik-fonu-nedir-iste-turkiye-varlik-fonu-hakkinda-detaylar-40953626> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

<http://www.dunyabulteni.net/guncel/370752/incirlik-giris-cikislara-kapatildi> (16.07.2016). Erişim Tarihi: 20.06.2018.

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/30/incirlik-ussunden-kalkan-tanker-ucaklarinin-radarkaydi-ortaya-cikti> (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

<http://www.gazetevatan.com/incirlik-te-abd-lilerle-12-sir-toplanti-967820-gundem/> (Erişim tarihi: 16.06.2018).

<http://www.aksam.com.tr/guncel/cia-ile-buyukadada-darbe-karari/haber-535649> (Erişim tarihi: 16.06.2018).

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/26/o-gece-bu-otelde-cia-mesaideydi> (Erişim tarihi: 17.06.2018).

<http://dirilispostasi.com/n-13153-eski-cia-direktoru-fuller-fethullah-guleni-savundu.html> (Erişim tarihi: 17.06.2018).

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/23/15-temmuz-sabahi-abdli-o-isim-turkiyeye-gelmis> (Erişim tarihi: 17.06.2018).

<http://www.yenisafak.com/dunya/kalkismayi-yoneten-abdli-komutan-2499022> (Erişim tarihi: 17.06.2018).

<http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/1274475-darbe-girisimi-ve-abd> (Erişim tarihi: 17.06.2018).

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/29/abd-genelkurmay-baskani-turkiyeye-geliyor> (Erişim tarihi: 25.06.2018).

<http://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/1275312-darbe-ve-abd> (Erişim tarihi: 25.06.2018).

<https://www.makdanismanlik.org/2019/03/10/25-30-temmuz-2016-toplumunun-15-temmuz-2016-demokrasiye-darbe-tesebbusune-bakis-acisi-arastirmasi/> (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40047809>. (Erişim tarihi: 13.07.2018).

<https://www.bbc.com/turkce/36851120>. (Erişim tarihi: 18.08.2018).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284>. 21.07.2016. (Erişim tarihi: 06.12.2018).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> (Erişim tarihi: 09.12.2018).

<https://www.cnnturk.com/2013/turkiye/11/01/hayri-kozakcioglunun-olumu-intihar/729385.0/index.html>. 01.11.2013. (Erişim tarihi: 15.12.2018).

<https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/turk-sirketlerinden-dunyaya-demokrasi-ilani/618875>. 31.07.2016. (Erişim tarihi: 26.09.2018).

<https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/turkiyenin-ekonomik-temelleri-darbe-girisimine-karsi-direncli/612635>. 21.07.2016. (Erişim tarihi: 26.09.2018).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/chpden-olaganustu-hal-aciklamasi,nJAYh4fwe0-1cQUxwTTRkg>. 29.09.2016. (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

<http://www.karar.com/yazarlar/elif-cakir/cumhurbaskanina-at-izi-it-izine-karisti-sozunu-soyleten-hadise-2268#> (Erişim Tarihi: 17.10.2018).

<https://www.mynet.com/faili-mechul-davasi-ayhan-carkina-tahliye-110101344977>, 11.07.2014. (Erişim Tarihi: 06.12.2018).

<https://www.aksam.com.tr/yasam/15-temmuz-2016-sehitleri-kim-15-temmuz-sehitleri-isimleri-15-temmuzda-ne-oldu-kac-kisi-sehit-oldu/haber-754677>, 16.07.2018. (Erişim tarihi: 03.08.2018).

<https://www.dw.com/tr/6-soruda-15-temmuz-darbe-giri%C5%9Fimi/a-19407125>, 18.07.2016. (Erişim tarihi: 18.08.2018).

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/908112/1.5_ay_surecekti__1.5_yili_gec_t_i__iste_OHAL_in_agir_faturasi.html, 19 Ocak 2018. (Erişim Tarihi: 23.11.2018).

https://www.bbc.com/turkce/haberler_turkiye-40593176, 14.07.2017. (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150903_90lar_2_insan_haklari 3.09.2015. (Erişim Tarihi: 10.12.2018).

- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-utanc-kaynagi-guantanamo-hapishanesi-14-yilinda/503579>, 11.01.2016. (Erişim Tarihi: 18.01.2018).
- <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/yildirim-turker/kisa-super-valiler-tarihi-1060820/>, 22.08.2011. (Erişim Tarihi: 10.07.2018).
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bir-donemin-efsanesi-23351439>, 23.05.2013. (Erişim Tarihi: 03.06.2018).
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1329969-darbenin-arkasinda-abd-var--79-ohal-hayatimi-degistirmede--75#>, 26.11.2016. (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
- <https://www.setav.org/5-soru-darbe-girisiminin-ekonomik-yansimalari/>, 28.07.2016. (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-ukraynada-sikiyonetim-kaldirildi-41064426>, 26.12.2018. (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). (2017). Olağanüstü Hâl Uygulamaları, Durum Raporu 23 Şubat 2017.
- Jongerden, J. ve Akkaya, A.H. (2012). *PKK Üzerine Yazılar*, İstanbul.
- Kaçar, A. (2016). *ABD ve Türkiye'deki Darbeler*. 20 Haziran 2018, <http://www.gencbirikim.net/abd-ve-turkiyedeki-darbeler/>.
- Karagöl, E.T. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi. *Adam Akademi*, 6 (2), 37-50.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kayhan, S. ve Kar, M. (2016). Resilience of the Turkish Financial System to Failed Coup Attempt. *Bilig Dergisi*, 79, 275-291.
- Kili, S. ve Gözübüyük, A.Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (2003). *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*. Ankara: Yurt Yayınevi.
- Köktürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı. *Akademi Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı.13/7.

- Köksal, O. (2001). Osmanlı Devletinde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:12.
- Kuzu, B. (1993). *Olağanüstü Hâl Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hâl Rejimi*. İstanbul: Kazancı Matbaacılık.
- Machiavelli, N. B. (2009). *Söylevler* (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Mat, G. (2008). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Mert, A. O. (2016). *15 July Coup Attempt and Parallel State Structure*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Mil, H.İ. (2014). Türkiye’deki İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5 (11), 40-61.
- Özbudun, E. (2017). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Öztan, G. G. ve Bezci, E. B. (2015). Türkiye’de Olağanüstü Hâl: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller. *Mülkiye Dergisi*, 39 (1), 159-186.
- Öztürk, Y. (2017). *Devrimler İsyandar Darbeler-15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millî Direniş*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Resmî Gazete, 669 Sayılı KHK, 31 Temmuz 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160731-5.htm>
- Resmî Gazete, 670 Sayılı KHK, 17 Ağustos 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160817-17.htm>
- Resmî Gazete, 673 Sayılı KHK, 1 Eylül 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-1.htm>
- Resmî Gazete, 674 Sayılı KHK, 1 Eylül 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.htm>
- Resmî Gazete, 675 Sayılı KHK, 29 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-4.htm>
- Resmî Gazete, 678 Sayılı KHK, 22 Kasım 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161122-2.htm> (Erişim Tarihi: 08.10.2018).
- Resmî Gazete, 680 Sayılı KHK, 6 Ocak 2017, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170106M1-2.htm> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).

- Robertson, D. (2004). *The Routledge Dictionary of Politics*. London and New York: Routledge.
- Rossiter, C. L. (1948). *Anayasal Diktatörlük (Constitutional Dictatorship)*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi* (9. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Salep, M. (2017). Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Değerlendirmeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 432-435.
- Sevinç, M. (2013). *Anayasa Yazıları* (3. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şensoy, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğu'nun Sıkıyönetime Müteallik Mevzuatı Üzerinde Sentetik Bir Deneme, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XIII (1), 97-98.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2013). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taşdöğen, S. (2016). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (3).
- Tortop, N. (1990). *Yönetim Biliminin Temel İlkeleri*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Tufan, Z. K. ve Arı, B. (2018). *15 Temmuz ve Türk Yükseköğretimi*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt:1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1982). *İstiklal Mahkemeleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (2017). Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütü'nün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara.

- T.C. Başbakanlık Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT). (22 Mayıs 2017). *TBMM 15 Temmuz Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu Bilgi Belge Talebi*. 23 Haziran 2018, <http://www/i.sabah.com.tr/sb/album/2017/05/26/iste-mitin-15-temmuz-raporu-1495804462765.png>.
- T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). (2017). *Kendi Dilinden FETÖ, Örgütlü Bir Din İstismarı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, <http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR-77781/eski-tunc-cagi.html> (Erişim tarihi: 18.02.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCCB). (2016a). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCCB). (2016b). *10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uzun, C. D. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Olağanüstü Hâl İlanı ve Sonuçları. *SETA Perspektif Dergisi*, Sayı.138, 1-4.
- Uzun, C. D. ve Akgün, H. (2018). *Olağanüstü Hâlin İki Yılı ve Sonrası*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Uzun, C. D., Akgün, M. H. ve Yücel, H. (2017). *İddianamelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve FETÖ*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Ünal, Ş. (1995). *Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Ünay, S. ve Dilek, Ş. (2017). *15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politikası*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Vaiz, M.E. (2011). *Olağanüstü Hâl Kavramı ve Denetimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.
- Velidedeoğlu, H.V. (1990). *İlk Meclis Millî Mücadele'de Anadolu*, İstanbul.
- Yalçın, H. B. (2016). *Darbenin Hareket Planı ve Cuntacı Terörle Mücadele*. İstanbul: SETA Yayınları.

Yayla, A. (2016). 15 Temmuz ve Türkiye'nin Siyasal Kùltürü: Siyasi Partiler Özelinde Bir Değerlendirme. *Liberal Düşünce Dergisi*, 21 (84), 57-65.

Yokuş, S. (1996). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de OHAL Rejimine Etkisi*, İstanbul: Beta Yayınları.